

संगीतपारिजातः ।

श्रीकृष्णपंडितमुताहोबलपंडितविरचितः ।

एतत्पुस्तकं

रावजी श्रीधर गोंधळेकर

इत्यने

पुण्याख्यपत्तनस्ये 'जगदिनेच्छु' नाम्नि स्वकीये

मुद्रणयन्त्रालये मुद्राय

प्राकाश्यं नीतः ।

तस्येयं प्रथमाङ्कनावृत्तिः ।

शालिवाहन शके १८१९.

श्रीमदहोबलपण्डितविरचितः

संगीतपारिजातः ।

छन्दोमयं गरुत्मन्तमारुढं सत्यथा सह ।
स्तुयमानं दिवौकोभिः पारिजातहरि भजे ॥ १ ॥
संगीतपारिजातोऽयं सर्वकामप्रदो नृणाम् ।
अहोबलेन विदुषा क्रियते सर्वसिद्धये ॥ २ ॥
संगीतं वैदिकैर्वाक्यैर्बोधितं ब्रह्मणा सदा ।
कृत्वैहिकं तथा मोक्षं प्राप्नुवन्ति त्वरान्विताः ॥ ३ ॥
अग्निहोत्रं यथा कार्यं गानकार्यं तथैव हि ।
वेदोक्तत्वात्स्मृतिप्रोक्तकर्तव्यत्वान्मनीषिभिः ॥ ४ ॥
विष्णुनामानि पुण्यानि सुखैररन्वितानि चेत् ।
भवन्ति सामनुज्यानि कीर्तितानि मनीषिभिः ॥ ५ ॥
स्वाश्रया मोहिनी माया या तथा संवृताश्च ये ।
ब्रह्मविष्णुमहेशाः स्युः संगीतोत्थमुखस्पृहाः ॥ ६ ॥
ऐहिकामुष्मिके त्यक्त्वा देवर्षिर्नरदः सदा ।
ब्रह्मानन्दोऽपि वीणायां वादने नियतोऽभवत् ॥ ७ ॥
अतीतागतज्ञानी ब्रह्मज्ञो वीतकिल्बिषः ।
भरतोऽपि मुनिश्रेष्ठः संगीते निरतोऽभवत् ॥ ८ ॥
संगीतनिरता नित्यवाद्यानन्दस्वरूपिणी ।
तथा सरस्वती वीणावादने निरताऽभवत् ॥ ९ ॥

दैत्यसंहारिणी दुर्गा संगीतेऽभिरता सदा ।
 मतङ्गकश्यपावास्तां संगीताभिरुची मुनी ॥ १० ॥
 कर्ता संगीतशास्त्रस्य हनुमांश्च महाकविः ।
 शार्दूलकोहलवेतौ संगीतग्रन्थकारिणौ ॥ ११ ॥
 कम्बलाश्वतरो वायुहाहा हृह्रश्च रावणः ।
 रम्भा बाणमुता चोषा फाल्गुनः कणिनां पतिः ॥ १२ ॥
 इत्येतेऽन्येऽपि संगीतशास्त्रव्याख्यानकारिणः ।
 संगीतपारिजाताख्यमहं कुर्वेऽनुत्तल्य तान् ॥ १३ ॥
 दोलायां शायितो बालो रुदन्नास्ते यदा कचित् ।
 तदा गीतामृतं पीत्वा हर्षोत्कर्षं प्रपद्यते ॥ १४ ॥
 मृगः सोऽपि तृणाहारो विचरन्नटवीं सदा ।
 लुब्धकादपि संगीतं श्रुत्वा प्राणान्प्रयच्छति ॥ १५ ॥
 क्रुद्धो विषं वपन्सर्पः फणामान्दोलयन्मुहुः ।
 गानं जाङ्गलिकाच्छ्रुत्वा हर्षोत्कर्षं प्रपद्यते ॥ १६ ॥
 देवस्य मानवो गानं वाद्यं नृत्यमतन्द्रितः ।
 कुर्याद्विष्णोः प्रसादार्थमिति शास्त्रे प्रकीर्तितम् ॥ १७ ॥
 नाहं वसामि वैकुण्ठे योगिनां हृदये रवौ ।
 मद्भक्ता यत्र गायन्ति तत्र तिष्ठामि नारदै ॥ १८ ॥
 शृण्वन्सुभद्राणि रथाङ्गपाणे-
 र्जन्मानि कर्माणि च यानि लोके ।
 गीतानि नामानि तदर्थकानि ।
 गायन्विलज्जो विचरेदसङ्गः ॥ १९ ॥
 बीणावादनतत्त्वज्ञः श्रुतिजातिविशारदः ।
 तालज्ञश्चाप्रयासेन मोक्षमार्गं निर्यच्छति ॥ २० ॥

वेदे तथैव संप्रोक्तं गायैतां ब्राह्मणाविति ।
 कण्ठयन्तावुभौ बीणामश्वमेधेऽतिमुस्वरम् ॥ २१ ॥
 गीतवादित्रनृत्यानां त्रयं संगीतमुच्यते ।
 गानस्यात्र प्रधानत्वात्तत्संगीतमितीरितम् ॥ २२ ॥
 मार्गदेशीयभेदेन द्वेधा संगीतमुच्यते ।
 वेधा मार्गीत्यसंगीतं भरतायाब्रवीत्स्वयम् ॥ २३ ॥
 ब्रह्मणेऽधीत्य भरतः संगीतं मार्गसंज्ञि तत् ।
 अप्सरोमिष्य गन्धर्वैः शंभोरत्रे प्रयुक्तवान् ॥ २४ ॥
 ततोऽपि ताण्डवं ज्ञात्वा लास्यं ज्ञात्वोभयोदितम् ।
 तत्सर्वं शिष्यसंघेभ्यः प्रोक्तवान्भरतो मुनिः ॥ २५ ॥
 तद्देशीयमिति प्राहुः संगीतं देशभेदतः ।
 तद्द्वयं सुस्वरैस्तानिरुपेतं मुखसाधनम् ॥ २६ ॥
 विनोदेशं विना लक्ष्म परीक्षां च विना कचित् ।
 शास्त्रं न वर्तते यस्मात्तस्मात्ताः प्रब्रवीम्यहम् ॥ २७ ॥
 पाञ्चमौतिकदेहेऽस्मिन्नूर्ध्वं नाड्यस्ततः परम् ।
 तिथेऽङ्गनाड्यश्च स्थानानि चकणायुकानि तत्र तु ॥ २८ ॥
 नादोत्पत्तिः स्वरव्यक्तिस्तासु जातिव्यवस्थितिः ।
 स्वरस्थितिर्विशुद्धानां विकृतानां च निर्णयः ॥ २९ ॥
 स्वरो वादी च संवादी चानुवादी विवाद्यपि ।
 कुलानि जातयो वर्णा द्वीपानि मुनिदेवते ॥ ३० ॥
 छन्दांसि च रसा द्योते ग्रामास्तु मूर्धनततो ।
 प्रस्तारिताश्च कूटाः स्युः खण्डभेदस्ततः परम् ॥ ३१ ॥
 नद्योद्विष्टे च तानानां चतुर्णां वर्णलक्षणम् ।
 नानाविधा अलंकारा जातीनां लक्षणान्यपि ॥ ३२ ॥
 अंशस्वराः कपालानि कम्बलं गमकास्तथा ।

स्वरस्थानानि सर्वे ते मेषाः पञ्चापि गीतयः ॥ ३३ ॥
 नामधेयानि रागाणां लक्षणान्यपि सर्वशः ।
 प्रबन्धलक्षणं चात्र लक्ष्म वागेयकारिणः ॥ ३४ ॥
 गायनस्य गुणा दोषा इति काण्डेऽयसंग्रहः ॥ ३५ ॥
 इत्युद्देशः ।
 ऊर्ध्वस्थितत्रिणाडीषु नाड्यस्तियेगृह्णीत स्थिताः ।
 द्वाविंशतिमिताश्चेति प्राचीना मुनयोऽमुवन् ॥ ३६ ॥
 पूर्वं नाभिस्ततो ह्रस्वस्यात्पश्चात्कण्ठः प्रकीर्तितः ।
 अथ मूर्धा तथाऽऽस्यं स्यादिति स्थानानि मेनिरे ॥ ३७ ॥
 ह्यनाहतचक्रेऽस्मिन्ननिलानलयोगतः ।
 आहतस्तत्र नादः स्यादिति शास्त्रे प्रकीर्तितम् ॥ ३८ ॥
 कण्ठे विशुद्धचक्रं स्यात्सहस्रारं तु मूर्धनि ।
 मन्द्रमध्यमतराख्या भवेयुस्तेषु तु क्रमात् ॥ ३९ ॥
 श्रुतयः स्युः स्वराभिन्नाः श्रावणत्वेन हेतुना ।
 अहिकुण्डलिवत्तत्र भेदोक्तिः शास्त्रसंमता ॥ ४० ॥
 सर्वाश्च श्रुतयस्तत्तद्वागेषु स्वरतां गताः ।
 रागहेतुत्व एतासां श्रुतिर्ज्ञेय संमता ॥ ४१ ॥
 केशाग्रव्यवधानेन बहुचोऽपि श्रुतयः श्रिताः ।
 वीणायां च तथा गात्रे संगीतज्ञानिनां मते ॥ ४२ ॥
 मध्ये पूर्वोत्तराबद्धवीणायां गात्र एव वा ।
 षड्जपञ्चमभावेन श्रुतीर्द्वाविंशतिं जगुः ॥ ४३ ॥
 द्वाविंशतिश्रुतीनां च व्यवहारप्रसिद्धयः ।
 तासां नामानि वक्ष्येऽहं नारदीयानुसारतः ॥ ४४ ॥
 तीव्रा कुमुद्वती मन्दा छन्दोवत्यस्तु षड्जगाः ।
 दयावती तु रेङ्गीया रजनी रक्तिकेत्यमू ॥ ४५ ॥

रौद्री क्रोधेति गान्धारेर्वज्रकाऽथ प्रसारिणी ।
 प्रीतिश्च मार्जनीत्येताः श्रुतयो मध्यमाश्रिताः ॥ ४६ ॥
 श्रुती रक्ता च सदीपिन्नालापिन्यथ पञ्चमे ।
 मन्दन्ती रोहिणी रम्येत्वेतास्त्रिस्तु धैवते ॥ ४७ ॥
 उग्रा च क्षोभिणीति द्वे निषादे वसतः श्रुती ।
 ईत्येताः सप्तसु प्रोक्ताः स्वरेषु श्रुतयो बुधैः ॥ ४८ ॥
 श्रुतीविनैकया श्रुत्या यदि षड्जः प्रजायते ।
 तदा तयाऽन्यथा सिद्धाः श्रुतयस्ता भवन्ति हि ॥ ४९ ॥
 एवमेवान्यथा सिद्धिः सर्वत्र श्रुतिषु स्थिता ।
 स्वराश्चेद्यदि जायेरजेकश्रुत्या कथं भवेत् ॥ ५० ॥
 सत्यं षड्जश्चतुर्धा स्यान्मृदुत्वादिविशेषणैः ।
 तत्तज्जातिविशिष्टत्वात्तान्यथा सिद्धिरैजसा ॥ ५१ ॥
 अवच्छेदकभेदेन कार्यतायाः पृथक्त्वतः ।
 तृणारणिमणिन्यायात्कारणत्वं भवेदिह ॥ ५२ ॥
 दोषेति चाऽऽयथास्येति करुणेति मृदुस्त्विति ।
 मध्येति जातयस्तत्तत्स्वरश्रुतिसंख्यया ॥ ५३ ॥
 अथ दीप्ता च तीव्रायां कुमुद्वत्यां तथाऽऽयता ।
 कर्दयां च मृदुर्ज्ञेया मध्या छन्दोवती श्रिता (१) ॥ ५४ ॥
 मरुणा च दयावत्यां मध्या सा रज्जनीश्रिता ।
 रतिकायां भवेज्जातिमृदुसंज्ञा ततः परम् (२) ॥ ५५ ॥
 रौद्रायां दीप्ता विज्ञेया क्रोधायामायता सृष्टा ।
 वज्रिकायां तु दीप्ता स्यात् (३) प्रसारिण्यां तथाऽऽयता ॥ ५६ ॥
 प्रीत्यां श्रुत्यां मृदुः प्रोक्ता मध्या सा मार्जनीश्रिता (४) ।
 क्षित्यामुक्ता मृदुर्जातिर्मध्या रक्तासमाश्रिता ॥ ५७ ॥

संगीतपारिजातः ।

संदीपिन्यां तथा श्रुत्यामायता जातिरीरिता ।
 आलापिन्यां तथा श्रुत्यां कण्ठा जातिरुच्यते ॥ ५८ ॥
 मदन्यां कण्ठा ज्ञेया रोहिण्यामायता स्थिता ।
 रम्या मध्याश्रिता जातिरिति सुरविनिश्चयः ॥ ५९ ॥
 उग्रायां च भवेद्दीप्ता मध्या तां क्षोभिणी श्रिता ॥ ६० ॥
 श्रुतिजातिपरिज्ञानसाधनं कथ्यतेऽयुता ॥ ६० ॥
 स्वरस्थाने क्रियाभेदैर्वैचित्र्यं जायते बहु ।
 जातिभेदसमन्याप्यं यत्तज्ज्ञेयं मनीषिभिः ॥ ६१ ॥
 इक्षुसीरगतं यद्वन्माधुर्यं नोच्यते नुबैः ।
 तद्वच्च्युतिगता जातीवोचा को वा वदिष्यति ॥ ६२ ॥
 श्रोत्रप्रत्यक्षसिद्धास्ता भिन्नमुतिसमाश्रिताः ।
 तद्वच्च्युतिगता जातिरन्वर्धनामका भवेत् ॥ ६३ ॥
 एवं ससिस्वरस्थानां श्रुतीनां जातिनिर्णयः ।
 श्रुत्यनन्तरमुत्पन्नाः स्निग्धानुरणनात्मकाः ॥ ६४ ॥
 रञ्जयन्ति स्वतः स्वान्तरं श्रोतृणामिति ते स्वराः ।
 पण्डनपद्मौ च गान्धारस्तथा मध्यमपञ्चमौ ॥ ६५ ॥
 धैवतश्च निषादोऽयमिति नामभिरीरिताः ।
 शुद्धत्वविकृतत्वाभ्यां स्वरा द्वेधा प्रकीर्तिताः ॥ ६६ ॥
 शुद्धाः सप्त विकाराख्या द्व्यधिका विंशतिर्मताः ।
 एकोनविंशदुच्यन्ते ते सर्वे मिलिताः स्वराः ॥ ६७ ॥
 स-री ग-मौ प-धौ निश्च स्वरा इत्यपि संज्ञिताः ।
 चतुःश्रुतिसमायुक्ताः स्वराः स्युः स-म-पाधिदाः ॥ ६८ ॥
 ग-नी श्रुतिद्वयोपेतौ रि-धौ त्रिश्रुतिकौ मतौ ।
 स्वरः स्रोत्तरगामी चेत्तीव्रादित्वचनोदितः ॥ ६९ ॥

१. ० तिकतिवि. २. ० सा क्षोभिणी मध्यमा श्रि. ३. ०
 जने. ४. ० गतां जाति बाचा ।

अहोवलविरचितः-

७

स्वरोऽग्रिमश्रुतिं याति तीव्रसंज्ञां प्रयात्यसौ ।
 स्वरोऽग्रिमश्रुती याति तदा तीव्रतरो भवेत् ॥ ७० ॥
 स्वरोऽग्रिमश्रुतीयाति तर्हि तीव्रतमः समुतः ।
 चतुःश्रुतयो यस्मिन्नधिकाः स्युर्यदा स्वरः ॥ ७१ ॥
 अति तीव्रतामख्यं च प्राप्तेतीति बुधा जगुः ।
 स्वरः पश्चाद्विबुत्तश्चेत्कोमलादिभिरीरितः ॥ ७२ ॥
 एकश्रुतिपरित्यागास्वरः कोमलसंज्ञकः ।
 श्रुतिद्वयपरित्यागात्पृथैशब्देन भैरव्यते ॥ ७३ ॥
 स्वरः पश्चाद्विबुत्तः सन्कोमलादित्वमेति चेत् ।
 तदुत्तरस्वरं गच्छंस्तीव्रतादिकमेति चेत् ॥ ७४ ॥
 यस्माच्छुद्धस्वरादेवं प्राप्तसंज्ञाः श्रुतीर्मेगुः ।
 साधारण्यं भवेत्तेषामन्यश्रुतिगतत्वतः ॥ ७५ ॥
 साधारणो रिस्तीव्रः स्यादिति सुरविनिश्चयः ।
 साधारणान्तरो गौ स्तस्तीव्रतीव्रतराविति ॥ ७६ ॥
 तथा तीव्रतमो गोऽपि मुदुर्मे इति कीर्तितः ।
 साधारणान्तरो मौस्तस्तीव्रतीव्रतराविति ॥ ७७ ॥
 मश्रुतीव्रतमोऽप्युक्को मूदुः प इति पण्डितैः ।
 साधारणो घस्तीव्रः स्यादिति प्रोक्तं मुनीश्वरैः ॥ ७८ ॥
 साधारणः काकलीति तथा कैश्चिक इत्यपि ।
 तीव्रतीव्रतरतीव्रतमोऽप्युक्को मनीषिभिः ॥ ७९ ॥
 सकल्पत्वान्मुदुर्मांसः स इति तीव्रतमो भवेत् ।
 एवं शुद्धस्वराणां च विकृतानां च लक्षणम् ॥ ८० ॥
 संगीतशास्त्रेभ्यः प्रवदन्ति मुनीश्वराः ।
 प्रयोगो बहुधा यस्य वादिनं ते स्वरं जगुः ॥ ८१ ॥

१. ० रः । तदा ली. २. भव्यते ३. त् स्वरः स्वोत्तरतो
 ग. ०. ४. प्राप्तसंख्याः ।

राजत्वमपि तस्येति मुनयः संगिरन्ति हि ।
 श्रुतयोऽष्टौ द्वादश वा ययोरन्तरगोचराः ॥ ८२ ॥
 मिथः संवादितौ तौ स्तः स-पौ स्यातां प-सौ तथा ।
 न वादी न च संवादी न विवाद्यपि यः स्वरः ॥ ८३ ॥
 सोऽनुवादीति विज्ञेयः सूक्ष्मदृष्ट्या विचक्षणैः ।
 रक्तिविच्छेदहेतुत्वं यस्मिन्नाग्रे तु यस्य च ॥ ८४ ॥
 तद्गामस्य स्वरैस्तस्य विवादित्वं भवेद्भुवम् ।
 तस्यामात्यस्तु संवादी वादिनो राजसंज्ञिनः ॥ ८५ ॥
 भृत्यतुरयोऽनुवादी स्याद्विवादी शत्रुवद्भवेत् ।
 देवताकुलसंभूतः पङ्कज-गान्धार-मध्यमाः ॥ ८६ ॥
 पञ्चमः पितृवंशीयो रि-धौ मुनिकुलोद्भवौ ।
 निर्देत्यकुलसंजात इत्येषां कुलनिर्णयः ॥ ८७ ॥
 स-म-पा ब्राह्मणा ज्ञेयाः क्षत्रियौ च रि-धौ मतौ ।
 वैश्यजाती ग-नी ज्ञेयो शूद्रः स्युर्विकृताः स्वराः ॥ ८८ ॥
 इति स्वरगता जातीः प्रवदन्ति मनीषिणः ॥ ८९ ॥
 कमलाभः स्वरः पङ्कज ऋषभः पिञ्जरः स्वरः ।
 हाटकामस्तु गान्धारः कुन्दाभो मध्यमः स्वरः ॥ ९० ॥
 पञ्चमस्तु स्वरः द्याभो धैवतः पीतवर्णयुक् ।
 निषादः कर्पूरश्चेति स्वराणां वर्णनिर्णयः ॥ ९१ ॥
 जम्बुशाककुशकौञ्चशारङ्गलीधेतनामसु ।
 द्वीपेषु पुष्करे द्वीपे जाताः सप्तस्वराः क्रमात् ॥ ९२ ॥
 अग्निर्वैशा मृगाङ्गश्च लक्ष्मीशो नारदो मुनिः ।
 तुम्बुरुर्धनदश्चेति ते सप्तस्वरदर्शिनः ॥ ९३ ॥
 बाह्विज्रसप्तस्वलयः शर्वश्रीशगणेश्वराः ।
 सहस्राङ्गुरिति प्रोक्ताः क्रमात्पञ्चदिवेवताः ॥ ९४ ॥
 अथाऽनुष्टुप् च गायत्री त्रिष्टुप् च बृहती तथा ।

पङ्क्तिरुष्णिगजगत्स्यौ च च्छन्दास्याहुः स्वरैष्विति ९५
 स-मौ हास्ये च शृङ्गारो स्वरौ स्यातां तथा ध-नी ।
 पौ बीभत्से तथा दैन्ये मयानकरसे भवेत् ।
 रसे शृङ्गारके रिः स्याद्गान्धारो हास्यके पुनः ॥ ९६ ॥
 तीव्रो वीरऽद्भुते रौद्रे हास्ये तीव्रतरः स्वरः ।
 तीव्रतरोऽपि शृङ्गारो रसे मध्यम इरितः ॥ ९७ ॥
 तीव्रतमश्च शृङ्गारो मृदुमो हास्यके रसे ।
 एवं रसविभागः स्यात्स्वरैषु सप्तसु ध्रुवम् ॥ ९८ ॥

इति स्वरप्रकरणम् ।

अथ ग्रामाख्यः प्रोक्ताः स्वरसंदोहरूपिणः ।
 पङ्कजमध्यमगान्धारसंज्ञामित्ते समन्विताः ॥ ९९ ॥
 मूर्छनाधारभूतास्ते पङ्कजग्रामस्त्रिपूतमः ।
 रागा ग्रामद्वयालभ्याः पङ्कजग्रामोद्भवा इति ॥ १०० ॥
 यथोक्तश्रुतिकाः प्रोक्ताः पङ्कजग्रामेऽस्तिलाः स्वराः ।
 मध्यमे मेरुसंस्थेऽस्मिन्मध्यमग्रामसंभवः ॥ १०१ ॥
 यदा तदैव तास्तिलः (मः) श्रुतीर्योति स पञ्चमः ।
 निषादं त्रिश्रुतिं तत्र द्यूलेक्षणकाविदाः ॥ १०२ ॥
 अन्ये तु श्रुतिभिर्मुक्ताः स ग्रामस्थस्वरा इव ।
 श्रुतित्रयसमायुक्तो यदा गो मेरुगो भवेत् ॥ १०३ ॥
 गान्धारग्राम आख्यातस्तिस्रभिः श्रुतिभिः परे ।
 चतुःश्रुतिनिषादः स्यात्पङ्कजोऽपि तिस्रिभिर्युतः ॥ १०४ ॥

इति ग्रामलक्षणम् ।

आरोहश्चवरोहश्च स्वराणां जायते यदा ।
 तां मूर्छनां तदा लोक आहुर्ग्रामाश्रयां बुधाः ॥ १०५ ॥
 सप्तसंख्यायुतास्ताः स्युस्तासां नामानि वचम्यहम् ।

तत्र तुत्तरमन्द्रा स्यात्पङ्कजपूर्वकसंभवा ॥ १०६ ॥
 द्वितीया रजनी प्रोक्ता निपादस्वरपूर्विका ।
 धैवतादिस्वरोद्भूता तृतीया चोत्तराध्वना ॥ १०७ ॥
 चतुर्थी शुद्धपङ्कजा स्यात्पञ्चमादिस्वरोद्भवा ।
 मत्स्योद्याहृतास्या सा मध्यमादिस्वरोद्भवा ॥ १०८ ॥
 अश्वक्रान्ता तु पट्टी स्याद्वाह्वारस्वरपूर्विका ।
 ऋषभादिस्वरोद्भूता सप्तम्यास्याभिरुद्भूता ॥ १०९ ॥
 आरोहश्चारोहश्च तथैव विकृतेष्वपि ।
 खाड्यौडवरीत्याऽत्र कुर्यादारोहणादिकम् ॥ ११० ॥
 मध्यपङ्कजं समारभ्य तदूर्ध्वस्वरमात्रमेतु ।
 पूर्वैकैकस्वरं त्यक्त्वा त्वारोहादिकमुख्यताम् ॥ १११ ॥
 शुद्धासु यानि नामानि तान्येव विकृतेष्वपि ॥ ११२ ॥
 पूर्वकोमलतीव्राणां भूपमाणां क्रमेण तु ।
 योगे शुद्धस्वरैर्भेदा एकविंशतिरीरिताः ॥ ११३ ॥
 रिं तीव्रतरमादाय मूर्छना कपि नोदिता ।
 शुद्धगान्धारराहित्याच्छुद्धपट्टकवियोगतः ॥ ११४ ॥
 कोमलादिकगान्धारैश्चतुर्भिविकृतैः स्वरैः ।
 अष्टाविंशतिभेदाः स्युः शेषैः शुद्धस्वरैरिह ॥ ११५ ॥
 गस्व पूर्वस्य संयोगे त्वतितीव्रतमस्य च ।
 गस्व योगे रि-मौ शुद्धौ न स्तो भेदान्कथं जगुः ॥ ११६ ॥
 तीयादि पञ्चयेणापि भेदास्तत्रैकविंशतिः ।
 पूर्वकोमलतीव्राणां धैवतानां क्रमेण तु ॥ ११७ ॥
 योगे शुद्धस्वरैर्भेदा एकविंशतिरीरिताः ।
 धं तीव्रतरमादाय मूर्छना कपि नोदिता ॥ ११८ ॥
 शुद्धनिपादराहित्याच्छुद्धपट्टकवियोगतः ।
 अष्टाविंशतिभेदाः स्युः कोमलादिकनिस्वरैः ॥ ११९ ॥

निपादं पूर्वमादाय मूर्छना कपि नोदिता ।
 शुद्धधैवतराहित्याच्छुद्धपट्टकवियोगतः ॥ १२० ॥
 शुद्धैर्विकृतभेदान्यां ग-रिभ्यां योजितैः स्वरैः ।
 द्वादशभिः शतं भेदा भवन्तीति बुधा जगुः ॥ १२१ ॥
 यदा स्यातां रि-मौ तीमौ पूर्वकोमलसंज्ञितौ ।
 गन्धोस्तत्पूर्ववृत्तित्वात्तौ तदादाय नो भिदा ॥ १२२ ॥
 रिभिस्त्रिभिस्तथा मैश्च विकृतौर्मलितैः स्वरैः ।
 शुद्धैर्भेदाखिपट्टः स्युः पञ्चभिश्चापि सोऽब्रवीत् ॥ १२३ ॥
 त्रिभि रितिर्विकाराद्यैस्तादृशैश्च स्वरैरपि ।
 शेषशुद्धस्वरैर्भेदा जायन्तेऽत्र त्रिपट्टिधा ॥ १२४ ॥
 पूर्वकोमलतीव्रैश्च कोमलादिकसंज्ञितैः ।
 रिभिस्त्रिभिः स्वरैः शुद्धैरशीतिश्चतुरुत्तराः ॥ १२५ ॥
 कोमलादित्वमावैर्गैर्मध्यमैर्विकृतैस्त्रिभिः ।
 पञ्चोत्तरशतं भेदान्स्वरैः शुद्धैर्बुधा जगुः ॥ १२६ ॥
 कोमलादिकगान्धारैश्चतुर्भिविकृतैस्त्रिभिः ।
 विकृतैर्धैवतैर्भेदा अशीतिश्चतुरुत्तराः ॥ १२७ ॥
 चतुर्भिविकृतगैश्च निपादैस्तादृशैरपि ।
 भेदाः शुद्धैः समायोगे स्युः शतं द्वादशोत्तरम् ॥ १२८ ॥
 त्रिभिर्भैर्विकृतैर्धैश्च पूर्वादिककृतैस्त्रिभिः ।
 पञ्चशुद्धस्वरैर्भेदाखिपट्टिमिति मेनिरे ॥ १२९ ॥
 त्रिधा मैश्च निपादैश्च चतुर्भिविकृतैः स्वरैः ।
 पञ्चशुद्धस्वरैर्भेदा अशीतिश्चतुरुत्तराः ॥ १३० ॥
 धैवतैर्विकृतैः सर्वैः सर्वैश्च विकृतैर्निभिः ।
 शेषैः शुद्धैः कृता भेदाः स्युः शतं द्वादशोत्तरम् ॥ १३१ ॥
 रिभिः सर्वैस्तथा गैश्च विकृतैर्मध्यमैः स्वरैः ।
 शेषशुद्धैश्च भेदाः स्युः सप्तद्विंशच्छतत्रयम् ॥ १३२ ॥

रिभिः सर्वैस्तथा गैश्च पञ्चभिर्वैतैस्त्रिभिः ।
 शेषैः शुद्धैश्च भेदाः स्युः सविंशतिचतुःशतम् ॥ १३३ ॥
 ऋषभैर्विकृतैः सर्वैर्गान्धारैर्वैदसंमितैः ।
 निखरैर्वैदसंख्याकैः शेषैः शुद्धैः स्वरैरपि ।
 भेदा भवन्ति साष्टौ च चत्वारिंशच्चतुःशती ॥ १३४ ॥
 त्रिभि र्निखिभिर्मैश्च त्रिभिर्वैर्विकृतैः स्वरैः ।
 वेदशुद्धैश्च भेदाः स्युर्नवाशीत्ययुतं शतम् ॥ १३५ ॥
 रिभिस्त्रिभिस्तथा मैश्च निभिरप्यन्विषसंमितैः ।
 अन्यैः शुद्धैश्च भेदाः स्युर्द्वयं पञ्च पुनर्द्वयम् ॥ १३६ ॥
 त्रिभि र्निर्वैदपैश्च निषादैर्वाणसंमितैः ।
 वेदशुद्धैश्च भेदाः स्युर्विंशत्या च चतुःशती ॥ १३७ ॥
 बाणगैर्विकृतैः सर्वैर्मैश्च धैरश्रिसंमितैः ।
 अन्विषशुद्धैश्च भेदाः स्युस्त्रिंशती दश पञ्च च ॥ १३८ ॥
 विकृतैः पञ्चभिर्गैर्मैस्त्रिभिरन्विनिभिस्तथा ।
 अन्यैः शुद्धैश्च भेदाः स्युः सविंशतिचतुःशती ॥ १३९ ॥
 अन्विषगैरन्विषधैरन्वि-निभिः शुद्धैः स्वरैरपि ।
 भेदा भवन्ति साष्टौ तु चत्वारिंशच्चतुःशती ॥ १४० ॥
 त्रिभिर्वैदपैश्चापि निषादैरन्विषसंमितैः ।
 अन्विषशुद्धैश्च भेदाः स्युः सप्तद्विंशच्चतुःशतम् ॥ १४१ ॥
 रीणां गानां तथा मानां वह्निधानां च मेळने ।
 सहस्रं द्विशती पष्टिर्भेदा उक्ता मनीषिभिः ॥ १४२ ॥
 गानं वसू रसश्चन्द्र इति भेदाः प्रकीर्तिताः ॥ १४३ ॥
 रीणां गानामन्विधानां तथा नीनां च मेळने ।
 नेत्रं रन्ध्रं मुनिश्चन्द्रो भेदाश्चास्मिन् भेदिने ॥ १४४ ॥
 रिभिस्त्रिभिस्तथा मैश्च वेदपैर्निखरैरपि ।
 अष्टोत्तरसहस्रं च भेदा उक्ता मनीषिभिः ॥ १४५ ॥

गानां मानां तथा धानां निषादानां च मेळने ।
 गानं वसू रसश्चन्द्र इति भेदाः प्रकीर्तिताः ॥ १४६ ॥
 रीणां गानां तथा मानां धानां नीनां च मेळने ।
 षट्सहस्रं च विंशत्या शतं सप्त च संयुताः ॥ १४७ ॥
 इति भेदान्मुनीन्द्रास्तु प्राहुः शास्त्रेण बोधितान् ।
 मूर्छनानां प्रभेदानां संपूर्णानि च सर्वशः ॥ १४८ ॥
 वसुरब्धी रसाष्टौ च चन्द्रश्चेति मितिर्भवेत् ।
 भवन्ति मूर्छना एता ग्रामेऽस्मिन्पञ्चसंज्ञके ॥ १४९ ॥
 ग्रामयोगि-मयोरेवं संपूर्णा मूर्छना मताः ।
 मध्यमे-मध्यमस्यापि गान्धारैः ग-स्वरस्य च ॥ १५० ॥
 विकृतत्वं न वक्तव्यं तयोर्ग्रामाख्यानता ।
 ग-म-ग्रामे ग-मौ त्यक्त्वा मूर्छना नाभिसंमता ॥ १५१ ॥
 आद्याद्यमूर्छनाताने संपूर्णे कथिते कुपैः ।
 तानाः पञ्चसहस्राणि चत्वारिंशद्युतानि च ॥ १५२ ॥
 तावत्संख्याविशिष्टानां तानानां गणना कृता ।
 स्वरसेयुरसा नेत्रमन्विषवैह्निः शशीति च ॥ १५३ ॥
 नि-ष-प-म-ग-रीणांतु लोपादय च पाडवाः ।
 क्रमादेकसंख्यागात्पञ्चविंशन्मूर्छना मताः ॥ १५४ ॥
 एवं पाडवशुद्धाः स्युर्विकृता अपि चक्ष्महे ।
 त्रयोदश रिभेदाः स्युर्भेदास्तत्सप्तमा मताः ॥ १५५ ॥
 इति भेदा निहीनानामष्टसप्ततिरीरिताः ।
 एवं भेदा ध-हीनानामशीतिश्चतुरुत्तराः ॥ १५६ ॥
 तथा भेदाः प-हीनानां स्युः शता लोचनोत्तरम् ।
 म-हीनानां तु भेदाः स्युरशीतिश्चतुरुत्तराः ॥ १५७ ॥
 तथा गान्धारहीनानामष्टसप्ततिरीरिताः ।
 रि-हीनानामपि ज्ञेया अशीतिश्चतुरुत्तराः ॥ १५८ ॥

चतुर्भिश्च रिभिस्तत्र गान्धारैः पञ्चभिः स्वरैः ।
 पणवतिर्नि-हीनाः स्युर्भेदा उक्ता मनीषिभिः ॥१५९॥
 रिभिस्त्रिभिस्तथा मैश्च भेदाः स्युरन्विराशुगाः ।
 एवं रिभिस्तथा वैश्च भेदास्तावन्त एव हि ॥ १६० ॥
 पञ्चभिर्गैस्त्रिभिर्मैश्च भेदा नवतिरिताः ।
 गान्धारभैवतानां तु द्विसप्ततिभिदा मताः ॥ १६१ ॥
 मध्यमानां तथा धानां भेदाः स्युरन्विराशुगाः ।
 इति भेदा नि-हीनानां सविशतिचतुःशती ॥ १६२ ॥
 एवं भेदा ध-हीनानामशीत्या स्युश्चतुःशती ।
 भेदा ज्ञेयाः प-हीनानां रसो बाणो मुनिः क्रमात् १६३
 म-हीनानामपि ज्ञेयाः षडशीत्या चतुःशती ।
 तथा गान्धारहीनानां लोचनेन चतुःशती ॥ १६४ ॥
 ऋषभेणापि हीनानामशीत्या स्युश्चतुःशती ।
 रिभिर्गैर्भैः स्वभेदैश्च ज्ञेया भेदा विचक्षणैः ॥ १६५ ॥
 मूर्छनासु नि-हीनासु षष्ट्या युक्तं शतत्रयम् ।
 रि-ग-वैश्च भिदा ज्ञेया साष्टाशीतिशतद्वयम् ॥ १६६ ॥
 रि-म-वैश्चापि भेदाः स्युर्द्विषष्ट्या च युतं शतम् ।
 म-म-वैश्च भिदा ज्ञेया सप्तत्या च शतद्वयम् ॥ १६७ ॥
 इति भेदा नि-हीनानामशीत्या च सहस्रकम् ।
 तथा भेदा ध हीनानां स्रलोचनाश्रयः शशी ॥ १६८ ॥
 एवं भेदाः प-हीनानां सहस्रत्रयसंख्यकाः ।
 म-हीनानामपि ज्ञेया वेदौ बह्विः शशी क्रमात् ॥ १६९ ॥
 तथा भेदा ग-हीनानामन्विः शरोऽथ रन्ध्रकम् ।
 इति भेदा रि-हीनानां त्रैत्रकाशाश्रयः शशी ॥ १७० ॥
 रि-ग-मानां तथा धानां नि-हीनासु विभेदतः ।
 इति योगे भिदा ज्ञेया शून्यं वसुनैर्भः शशी ॥ १७१ ॥

रि-ग- मानां तथा नीनां ध-हीनासु विभेदतः ।
 इति योगे भिदा ज्ञेया शून्यं वेदौ च चन्द्रमाः ॥ १७२ ॥
 रि-गाणां च म-धानां च मूर्छनासु विभेदतः ।
 योगे भेदाः प हीनासु स्युरशीत्या सहस्रकम् ॥ १७३ ॥
 रि- गाणां च म नीनां च प-हीनासु विभेदतः
 मूर्छनासु भिदा योगे खं च वेदौ शशी पुनः ॥ १७४ ॥
 रि-ग-धानां तथा नीनां प-हीनासु विभेदतः ।
 योगे तत्र भिदा ज्ञेया रसो बह्विः शरः शशी ॥ १७५ ॥
 रि-म-धानां तथा नीनां प-हीनासु विभेदतः
 योगे भेदास्तथा ज्ञेयाः सागरश्च रसो वसुः ॥ १७६ ॥
 ग-म-धानां तथा नीनां प-हीनासु विभेदतः ।
 योगे तत्र भिदा ज्ञेयाः शून्यं वेदौ शशी पुनः ॥ १७७ ॥
 इति भेदाः प-हीनानां स्यु रसौ पावको रसः ॥ १७८ ॥
 रि-गा-नां च ध-नीनां च म-हीनासु विभेदतः ।
 इति योगे भिदा ज्ञेया रसो बह्विः शरः शशी ॥ १७९ ॥
 रि-म-धानां तथा नीनां ग-हीनासु विभेदतः ।
 इति योगे भिदा ज्ञेयाः सागरश्च रसो वसुः ॥ १८० ॥
 ग-म-धानां तथा नीनां रि-हीनासु विभेदतः ।
 इति योगे भिदा ज्ञेयाः खं च वेदौ शशी पुनः ॥ १८१ ॥
 रि-ग-म-ध-निपादानां योगे भेदा उदीरिताः ।
 खरसमुनिबाणैश्च प-हीनासु मुनीश्वरैः ॥ १८२ ॥
 मूर्छनानां प्रभेदानां पाडवानां च सवैशः ।
 खबाणशून्यचन्द्रैश्च पावकेन मितिर्भवेत् ॥ १८३ ॥
 यत्स्वरेण विहीनायां मूर्छनायां पृथक्पृथक् ।
 तत्स्वरेणैव हीनाः स्युः प्रत्नाराः पाडवाः क्रमात् १८४
 सप्तशत्या सविशत्या गुणितानां मितिर्भवेत् ।

शून्यत्रयं रसो नेत्रं सप्त बह्विरिति क्रमात् ॥ १८५ ॥
 औडवा अथ कथ्यन्ते शुद्धेषु विकृतिष्वपि ॥ १८६ ॥
 द्वयोर्द्वयोः परित्यागात्क्रमाद्भेदा मनीषिणः ।
 औडवानां विशुद्धानामवदन्पञ्चसप्ततिम् ॥ १८७ ॥
 रि-भेदास्तत्र संगृह्य द्वाभ्यां द्वाभ्यां विवर्जनात् ।
 भेदानपि विज्ञानीयात्पञ्चाशदुत्तरं शतम् ॥ १८८ ॥
 ग-भेदा द्विशती ज्ञेया म-भेदा रि-समा मताः ।
 ध-भेदास्तत्समा ज्ञेया नि-भेदा ग-समा मताः ॥ १८९ ॥
 रीणां गानां प्रभेदाः स्युरशीत्या च चतुःशती ।
 रीणां मानां च भेदाः स्युः सप्तत्या च शतद्वयम् १९०
 रीणां धानां तथा भेदास्तावन्तोऽत्रापि संमताः ।
 रीणां नीनां प्रभेदाः स्युः षष्ठ्या युक्तं शतत्रयम् १९१
 ग-मानां च भिदा ज्ञेयाः सपञ्चाशच्चतुःशती ।
 तथा भेदा ग-धानां च षष्ठ्या युक्तं शतत्रयम् १९२
 ग-नीनां च भिदा ज्ञेया अशीत्या च चतुःशती ।
 म-धानां च प्रभेदाः स्युः सप्तत्या च शतद्वयम् ॥ १९३ ॥
 म-नीनां च भिदा ज्ञेयाः षष्ठ्या युक्तं शतत्रयम् ।
 ध-नीनां च प्रभेदाः स्युरशीत्या च चतुःशती ॥ १९४ ॥
 रि-ग-मानां भिदास्तत्र शून्यद्वन्द्वं च रन्ध्रकम् ।
 रि-ग-धानां प्रभेदाः स्युः शून्यं नेत्रं मुनिस्तथा ॥ १९५ ॥
 रि-ग-नीनां भिदा ज्ञेया खरसावथ रन्ध्रकम् ।
 रि-म-धानां तथा भेदाः पञ्चोत्तरचतुःशती ॥ १९६ ॥
 रि-म-नीनां प्रभेदाः स्युः खं च वेदः शरस्तथा ।
 रि-ध-नीनां भिदा ज्ञेया शून्यं नेत्रं तथा मुनिः ॥ १९७ ॥
 ग-म-धानां तथा भेदाः शरो मुनिस्तथा रसः ।
 ग-म-नीनां प्रभेदाः स्युः शून्यद्वन्द्वं च रन्ध्रकम् १९८

ग-ध-नीनां भिदा ज्ञेया खरसाङ्गैर्विचक्षणैः ।
 म-ध-नीनां तथा भेदाः शून्यं नेत्रं तथा मुनिः ॥ १९९ ॥
 रि-गानां च म-धानां च भेदा नवशतानि च ।
 रि-ग-मानां भिदा नीनां सहस्रं लोचनं शशी ॥ २०० ॥
 रि-ग-धानां च नीनां स्युः खं वसुलोचनं शशी ।
 रि-म-धानां भिदा नीनां शून्यं नेत्रं तथा मुनिः २०१
 ग-मानां च ध-नीनां स्युः सहस्रं लोचनं शशी ॥ २०२ ॥
 औडवानां च सर्वेषां मूर्छनानां मितिर्भवेत् ।
 सप्तदश सहस्राणि पञ्च पञ्चशतानि च ॥ २०३ ॥
 द्वाभ्यां द्वाभ्यां विहीनायां मूर्छनायां पृथक्पृथक् ।
 ताभ्यामेव विहीनाः स्युः प्रस्तारा औडवाः क्रमात् २०४
 सविशत्या शतेनात्र गुणितानां मितिर्भवेत् ।
 शून्यं नेत्रं शशी शून्यं नेत्रोदशीति संख्यया ॥ २०५ ॥
 इति मूर्छनायकरणम् ।

प्रथमस्य द्वितीयस्यावृत्तिरेका खरस्य च ।
 तृतीयस्य द्विरावृत्तिः खरस्यात्र मुनिश्चितः ॥ २०६ ॥
 चतुर्थस्य पडावृत्तिः पञ्चमस्तच्चतुर्गुणः ।
 तस्मात्पञ्चगुणः षष्ठः सप्तमः षड्गुणस्ततः ॥ २०७ ॥
 चलितानां खराणां तु यथोचितक्रमो भवेत् ।
 इति पञ्चसहस्राणि चत्वारिंशद्वृतानि च ॥ २०८ ॥
 पूर्णानां षाड्वानां तु सप्तशतानि विशतिः ।
 औडवानां तु विशत्या शतं भेदान्नुषा जगुः ॥ २०९ ॥
 चतुर्विंशतिभेदाः स्युश्चतुर्णां तत्र निश्चिताः ।
 षड्भेदाः स्युस्त्रयाणां तु द्वयोर्द्वाविव निश्चितौ ॥ २१० ॥
 एकस्यैको भवेद्भेदः प्रस्तारा ईदृशा मताः ।
 नद्योद्विष्टप्रबोध्यार्थं खण्डमेरुर्थाच्यते ॥ २११ ॥

सप्तयिकान्त्यकोष्ठः स्याद्द्वयं हीनास्ततो भवेत् ।
 आद्यपञ्चवाद्यकोष्ठेषु लिखेदेकं परेषु खम् ॥ २१२ ॥
 आद्यकोष्ठे द्वितीयस्य षड्वाद्येकं लिखेदपि ।
 षड्वाद्यपञ्चार्थसु त्रितीयस्य कोष्ठस्याङ्गुणं न्यसेत् ॥ २१३ ॥
 शून्येषु लोष्टकान्दद्यात् मूलकमं ततो लिखेत् ।
 उद्दिष्टं तद्वधः कृत्वा ततो लोष्टस्य चालनम् ॥ २१४ ॥
 उद्दिष्टान्तस्वरो मूलकमस्यान्त्यारिकमुत्तमः ।
 तावत्संख्याविशिष्टं च कोष्ठे लोष्टकमाक्षिपेत् ॥ २१५ ॥
 लोष्टचालनमन्यत्स्याल्लब्धं त्यक्त्वा क्रमो भवेत् ।
 अन्त्ययोरुभयोरिको लोष्टस्य चालनं न हि ॥ २१६ ॥
 मूलकाङ्गं गृहीत्वैव लोष्टाक्रान्ताङ्गमेलने ।
 उद्दिष्टस्य मितिर्ज्ञेया तस्यामुद्दिष्टता स्मृता ॥ २१७ ॥
 रूपाभावेन नष्टं स्यात्संख्या मात्रपुरःसरम् ।
 यैरङ्कैर्नष्टसंख्या स्यात्समूलकाङ्गसमन्वितः ॥ २१८ ॥
 तेष्वेवात्र क्षिपेद्योऽष्टं लोष्टस्यानमितस्वरः ।
 अवरोहक्रमेणैव मूलं त्यक्त्वा क्रमो भवेत् ॥ २१९ ॥
 अथवा लोष्टसंख्यान्यो लोष्टस्थानं स्वरस्य च ॥ २२० ॥
 इति मूर्च्छना-प्रस्तार-नष्टोद्दिष्ट-प्रकरणम् ।
 गानक्रियाचयैते वर्णः स चतुर्थी निरूपितः ।
 स्याद्ययारोह्यवरोही च संचारीत्यय लक्षणम् ॥ २२१ ॥
 स्थित्वा स्थित्वा प्रयोगः स्यादेकैकस्मिन्वरे पुनः ।
 स्थायी वर्णः स विज्ञेयः परावन्वर्थनामको ।
 एतत्संमिश्रणाद्वर्णः संचारी परिकीर्तितः ॥ २२२ ॥
 इति वर्णलक्षणम् ।
 क्रमेण स्वरसंदर्भमलंकारं प्रवक्षते ।
 तस्य भेदास्तु भूयांसस्तत्र स्थायिगतान्नुवे ॥ २२३ ॥

येषामाद्यन्तयोरेकस्वरस्थे स्थायिवर्णगाः ।
 प्रसन्नादिः प्रसन्नान्तः प्रसन्नाद्यन्तसंज्ञकः ॥ २२४ ॥
 ततः प्रसन्नमध्यः स्यात्पञ्चमः क्रमरोचितः ।
 प्रस्तारोऽथ प्रसादः स्यात्सप्तैते स्थायिवर्णगाः ॥ २२५ ॥
 प्रसन्नो मन्द्रपर्यायः प्रसन्नादिस्तदाद्यकः ।
 प्रसन्नान्तस्तदन्तः स्यान्मन्द्राद्यन्तस्तृतीयकः ।
 चतुर्थो मन्द्रमध्यः स्यात्क्रमाच्च क्रमरोचितः ॥ २२६ ॥
 प्रस्तारोऽन्वर्थनामा स्यात्प्रसादस्तु प्रसन्नता ।
 ऊर्ध्वरेखाशिरास्तारो मन्द्रो बिन्दुशिरा भवेत् ॥ २२७ ॥
 मन्द्रो नन्दो जितः सोमो ग्रीवो भालः प्रकाशकः ।
 इत्यन्यान्यपि नामानि मुनयः संगिरन्ति हि ॥ २२८ ॥
 यमारभ्याग्निमं गत्वा पुनः पूर्वस्वरं वदेत् ।
 भद्रसंज्ञमलंरमाज्ञमेयोऽवदत्सुधीः ॥ २२९ ॥
 एकैकस्य स्वरस्यात्र हानादेव क्रमो भवेत् ।
 स रि स । रि ग रि । ग म ग । म प म ।
 प ध प । ध नि ध । नि स नि । सनि स ॥
 इति भद्रः । प्रसन्नादिः । १ ।
 नन्दः स्याद्रूपकेणात् स्वरद्वन्द्वेन पूर्ववत् ॥ २३० ॥
 सस रि रि सस । रि रि गग रि रि ।
 गग मम गग । मम पप मम ।
 पप धध पप । धध नि नि धध ।
 नि नि सस नि नि । सस नि नि सस ॥
 इति नन्दः । प्रसन्नान्तः । २ ।
 जितः स्वाल्लघुकालेन स-ग-रिसेत्यर्थं क्रमः ।
 स ग रि स । रि म ग रि । ग प म ग ।

म ध प भ । प नि ध प । ध स नि ध ॥

इति जितः । प्रसन्नाद्यन्तः । ३ ।

गुरुकालेन सोमः स्यात्स्वरद्वन्द्वेन पूर्ववत् ॥ २३१ ॥

सप्त गग रिरि सप्त । रिरि मम गग रिरि ।

गग पप मम गग । मम धध पप मम ।

पप निनि धध पप । धध सप्त निनि धध ॥

इति सोमः । प्रसन्नमध्यः । ४ ।

स-गौ रि-गौ समुच्चार्य म-गौ रि-सौ तथैव च ।

ग्रीवं लघुद्वयेनात्र हनूमानवदत्सुभीः ॥ २३२ ॥

स ग रि ग म ग रि स । रि म ग म प म ग रि ।

न प म प ध प म ग । म ध प ध नि ध प म ।

प नि ध नि स नि ध प ॥

इति ग्रीवः । क्रमरेचितः । ५ ।

स-गौ रि-गौ समुच्चार्य म-गौ रि-सौ तथैव च ।

दृढाभ्यां लघुकालेन भालं वदति मारुतिः ॥ २३३ ॥

स ग रि म म ग रि स । रि म ग प प म ग रि ।

ग प म ध ध प म ग । म ध प नि नि ध प म ।

प नि ध स स नि ध प ॥

इति भालः । प्रसारः । ६ ।

सौरी-मो मो ग-री गश्च रि-साविति स्वरैश्च तैः ।

हनूमानडडतालान् प्रकाशाख्यं तमब्रवीत् ॥ २३४ ॥

सप्त रिरि गग मगरि गरि स ।

रिरि गग मम पमग मगरि ।

मम पप धध निधध धमप ।

पप धध निनि सनिध निधध ।

इति प्रकाशः । प्रसादः । ७ ।

यत्र च नोच्यते कालः स्वरैस्तत्र तु बोध्यते ।

स्यातां विस्तीर्ण-निष्कर्षौ बिन्दुरभ्युच्छ्रयः परः ॥ २३५ ॥

हसितं प्रेङ्खिताशिसौ संधिप्रच्छादनस्तथा ।

उद्धीतोद्वाहितौ तद्वच्चिबर्णवेणिरित्यपि ॥ २३६ ॥

मूलेनादेः स्वराद्यत्र क्रमेणाऽऽरोहणं भवेत् ।

स्थित्वा स्थित्वा स्वरैर्दोर्वैः स विस्तीर्णोऽभिधीयते ॥ २३७ ॥

सा री गा मा पा धा नी सा ॥

इति विस्तीर्णः । १ ।

ह्रस्वैः स्वरैः स निष्कर्षो द्विद्विरुक्तैर्निरन्तरैः ।

सप्त रिरि गग मम पप धध निनि सप्त ॥

इति निष्कर्षः । २ ।

त्रिश्रुतुर्वा स्वरोच्चारो गात्रवर्णमिमं विदुः ।

निष्कर्षस्त्वैव द्वौ भेदौ केचिदतौ वभापिरे ॥ २३८ ॥

स सप्त । रि रि रि । ग ग ग । म म म ।

प प प । ध ध ध । नि नि नि । स स स ।

स स स स । रि रि रि रि । ग ग ग ग । म म म म ।

प प प प । ध ध ध ध । नि नि नि नि । स स स स ।

इति गात्रवर्णः । २ ।

आद्यं दीर्घत्रयं प्राह द्वितीयं ह्रस्वमेव च ।

विन्दुविन्दुत्रयेणापि हनूमान्साधविन्दुना ॥ २३९ ॥

सासासाति । रीरीरीग । गागागाम । मामामाप ।

पापापाध । धाधाधानि । नीनीनीस ।

इति विन्दुः । ३ ।

एकान्तरस्वारोहमाहुरभ्युच्छ्रयं बुधाः ॥ २४० ॥

यत्रैकोऽत्ररवृद्धभिरावृत्तिभिरुदीरिताः ।

आरुह्यन्ति स्वराः प्राह हसितं तं शिवप्रियः ॥ २४१ ॥

स । सरि । सरिग । सरिगम । सरिगमप ।
सरिगमपध । सरिगमपधनि । सरिगमपधनिस ॥

अथवा—

स । रिरि । गगग । मममम । पपपपप ।
धधधधधध । निनिनिनिनिनिनि । ससससससस ।

इति हसितः । ५ ।

स्वरद्वयं समुच्चार्य पूर्वपूर्वयुतं परम् ।
यदाऽऽन्दोलितमारोहे प्रेङ्खितस्य क्रमं जगुः ॥ २४२ ॥
सारी । रीगा । गामा । मापा । पाधा । धानी । नीसा ॥

इति प्रेङ्खितः । ६ ।

एकान्तरस्वरद्वन्द्वं त्यक्तपूर्वयुतं परम् ।
क्रमादारोहणं यत्र तदाऽऽक्षिप्तं प्रचक्षते ॥ २४३ ॥
ससगम । रिरिमम । गगपप । ससधध । पपनिनि । धधससा ॥

इत्याक्षिप्तः । ७ ।

ह्रस्वमाद्यद्वयं कृत्वा दीर्घं कृत्वा तृतीयकम् ।
हनुमानाह सर्वज्ञः संधिप्रच्छादनं परम् ॥ २४४ ॥
सरिगा । रिगमा । गमपा । मपधा । पधनी । धनिसा ॥

इति संधिप्रच्छादनः । ८ ।

आद्यं द्विवारमुच्चार्य स्वरं द्वितीयमेकदा ।
तथा दीर्घं तृतीयञ्च तदोद्गीतः प्रकीर्तितः ॥ २५५ ॥
स स रि गा । रि रि ग मा । ग म म पा ।
म म प धा । प प ध नी । ध ध निसा ॥

इत्युद्गीतः । ९ ।

आद्यं स्वरं चतुर्वारं द्विवारञ्च द्वितीयकम् ।

सकृदुक्तं तृतीयं तु तथा सकृच्चतुर्थकम् ।
उद्गाहितस्वलंकारो हनुमता प्रकीर्तितः ॥ २४६ ॥
स स स स रि रि ग म । रि रि रि रि ग ग म प ।
ग ग ग ग म म प ध । म म म म प प ध नि ।
प प प प ध ध नि स ॥

इत्युद्गाहितः । १० ।

तृतीयस्य त्रिरावृत्तौ त्रिवर्णं वर्णयन्त्यमुम् ।
स रि गगग । रि ग ममम । ग म पपप ।
म प धधध । प ध निनिनि । ध नि स स स ॥

इति त्रिवर्णः । ११ ।

त्रयाणां तु त्रिरावृत्तौ पृथग्वेणिर्लुदीरितः ॥ २४७ ॥
स स स रि रि रि ग ग ग । रि रि रि ग ग ग म म म
ग ग ग म म म प प प । म म म प प प धधध ।
प प प धधध नि नि नि स स स ॥

इति पृथग्वेणिः । १२ ।

इत्यारोहलंकाराः ।

अत्रोहक्रमदेते द्वादशाप्यवरोहिणः ।
गौरवाद्गौरवस्य लेखनं न कृतं मया ॥ २४८ ॥

इत्यवरोहलंकाराः ।

मन्द्रादिर्मन्द्रमध्यश्च मन्द्रान्तः स्यादतः परम् ।
प्रस्तारश्च प्रसादोऽथ व्यावृत्तश्चलितस्तथा ॥ २४९ ॥
परिवर्तोख्य आक्षेपो बिन्दुसंज्ञस्ततः परम् ।
अथोद्गाहित ऊर्मिः स्यात्तमः प्रेङ्खस्ततः परम् ॥ २५० ॥
ततो निष्कृजितः द्येनः क्रम उद्गादितः परम् ।
रञ्जितः संनिवृत्तश्च प्रवृत्तो वेणुसंज्ञकः ॥ २५१ ॥
ललितस्वर-हंकारौ हादमानावलोकितौ

संचारिणोऽप्यलंकाराः पञ्चविंशतिरितिः ॥ २१२ ॥

संचारिताश्च सर्वत्र संचारिणो यतस्ततः ।

मन्द्रो विन्दुशिरा ज्ञेयस्तारो मस्तकशेखरः ॥ २१३ ॥

स-री ग-मौ म-गौ यत्र रि-सौ स-री ग-री स-री ।

ग-मौ गुरुद्वयेनैव स मन्द्रादिस्तदा भवेत् ।

स्थानत्रयविशिष्टोऽयमारम्भे मन्द्रपूर्वकः ॥ २१४ ॥

स रि ग म म ग रि स स रि ग रि स रि म म ।

रि ग म प प म ग रि रि ग म ग रि ग म प ।

ग म प ध ध प म ग ग म प म ग म प ध ।

म प ध नि नि ध प म म प ध प म प ध नि ।

प ध नि स स नि ध प प ध नि ध प ध नि स ।

इति मन्द्रादिः । १ ।

एवं ज्ञेयोऽवरोहस्तु गीतशास्त्रविचक्षणैः ॥ २१५ ॥

स-गौ रि-गौ म-गौ यत्र रि-गौ रि-गौ रि-सौ स-री ।

ग-मौ ज-गणयुक्तोऽसौ मन्द्रमध्यः सुशोभितः ॥ २१६ ॥

स ग रि ग म ग रि ग रि ग रि स स रि ग म ।

रि म ग म प म ग म ग म ग रि रि ग म प ।

ग प म प ध प म प म प म गं ग म प ध ।

म ध प ध नि ध प ध प ध प म म प ध नि ।

प नि ध नि स नि ध नि ध नि ध प प ध नि स ॥

इति मन्द्रमध्यः । २ ।

मन्द्रान्तश्च स विज्ञेयो न-गणेन सुशोभितः ।

स-द्वयं रि-द्वयं गौ च यस्मिन्म गौ रि-गौ रि-सौ ।

मन्द्रस्थानं च यस्यान्ते मन्द्रान्तं तं प्रचक्षते ॥ २१७ ॥

स स रि रि ग ग म म रि ग रि स ।

रि रि ग ग म म प म ग ग रि ।

म ग म म प प ध प म प म ग ।

म म प प ध ध नि ध प ध प म ।

प प ध ध नि नि म नि ध नि ध प ॥

इति मन्द्रान्तः । ३ ।

त्यक्तान्तरं खरद्वयं त्यक्तादारभ्यते पुनः ।

पुनं तादृक्समारोहे तदा प्रस्तार उच्यते ॥ २१८ ॥

स म । रि प । ग ध म नि । ध स ॥

इति प्रस्तारः । ४ ।

आद्यं द्वयं त्रिरावृत्त्या तृतीयं च द्वितीयकम् ।

उक्त्वा तत्र प्रसादं तमलंकारं जगुर्वेषाः ॥ २१९ ॥

स रि स रि स रि ग रि । रि ग रि ग रि ग म ।

ग म ग म ग म प म । म प म प म प ध ।

प ध प ध प ध नि ध । ध नि ध नि ध नि स नि ॥

इति प्रसादः । ५ ।

स-गौ रि-मौ स-री गो मो यस्मिन्निति क्रमो भवेत् ।

व्यावृत्तं तं विनानीयाद्रीतशास्त्रविशारदः ॥ २२० ॥

स ग रि म म रि ग स । रि स ग प रि ग म म ।

ग प म ध ग म प ध । म ध प नि म प ध नि ॥

प नि ध स प ध नि स ॥

इति व्यावृत्तः । ६ ।

स-गौ रि-मौ स-री गः सः स-री गो म इति क्रमः ।

यदा भवेत्तदा ज्ञेयोऽलंकारश्चलितो बुधैः ॥ २२१ ॥

स ग रि म म रि ग स स रि ग म ।

रि म ग प प ग म रि रि ग म प ।

ग प म ध ध म प ग ग म प ध ।

म ध प नि नि प ध म म प ध नि ।

प नि ष त स ध नि प प ध नि स ।

इति चलितः । ७ ।

आद्यं तृतीमुच्चार्य तुर्यं द्वितीयमेव च ।

परिवर्त्तस्तदा ज्ञेयो यति-तालैः शोभितः ॥ २६२ ॥

स ग म रि । रि म प ग । ग प ध म ।

म ध नि प । प नि स ध । ध स रि स ॥

इति परिवर्तः । ८ ।

क्रमात्स्वरत्रयं यत्र जगुराक्षेपकं बुधाः ॥ २६३ ॥

सरिग । रिगम । गमप । मपध । पधनि । धनिस ॥

इत्याक्षेपः । ९ ।

आद्यो दीर्घलिङ्गावृत्तः स्वरो ह्रस्वस्तदुत्तरः ।

पुनराद्यस्तु दीर्घोऽपि तथा दीर्घस्तृतीयकः ।

बिन्दुसंज्ञे त्वलंकारे प्रोक्ता गीतविचक्षणैः ॥ २६४ ॥

सा सा सारि सा गा । री री रीगरी मा ।

गा गा गामगा पा । गा ना मापमा धा ।

पा पा पाधपा नी । धा धा धानिधा सा ॥

इति बिन्दुः । १० ।

स-रि-ग रीत्यलंकार उद्वाहिते स्वरा इमे ॥ २६५ ॥

ग रि ग रि । रि ग म ग । ग म प म ।

म प ध प । प ध नि ध । ध नि स नि ॥

इत्युद्वाहितः । ११ ।

आद्यात्तुर्ध्वलिङ्गावृत्तः पुनराद्यश्चतुर्थकः ।

इत्येते स्वरलंकारे ऊर्मिसंज्ञे सुखप्रदे ॥ २६६ ॥

स मगम सम । रि पपप रिप । ग धधध गध ।

स निनिनि सनि । प ससस पस ।

इत्यूर्मिः । १२ ।

स-रि-गानां तथा मस्याऽऽरोहणं चावरोहणम् ।

पुनरावरोहणं यत्र समं वदति तं सुधीः ॥ २६७ ॥

स रि ग म म ग रि स स रि ग म ।

रि ग म प प म ग रि रि ग म प ।

ग म प ध ध प म ग म प ध ।

प ध नि स स नि ध प प ध नि स ॥

इति समः । १३ ।

द्विद्व्यन्तरे स्वरद्वन्द्वे त्यक्तादारम्भ ईदृशः ।

क्रमादेकैकहानाच्च प्रेङ्ख उत्तो मनीषिभिः ॥ २६८ ॥

सस मम । रिरि पप । गग धध । मम निनि पप सस ॥

इति प्रेङ्खः । १४ ।

आद्यतुर्यौ द्विरावृत्त्या पुनस्तावत्कमो भवेत् ।

क्रमादेकैकहानाच्च निष्कृजितः प्रकीर्तितः ॥ २६९ ॥

सम सम सरिगम । रिप रिप रिगमप ।

गध गध गमपध । मनि मनि मपधनि ।

पस पस पधनिस ॥

इति निष्कृजितः । १४ ।

आद्यस्वरः क्रमात्सर्वान्स्पृशन्नेकैकमात्रेणैव ।

अलंकारस्तु ज्ञेयः स्यादनिबद्धः सुखप्रदः ॥ २७० ॥

सरि सग सग सप सध सनि सम ।

रिग रिम रिप रिध रिनि रिस ।

गम गप गध गनि गस ।

मप मध मनि मस ।

पध पनि पस ।

धनि धस ।

निस ॥

इति ज्येनः । १५ ।

स-री रि-गौ ग-मौ चेति क्रमाख्यलंकृतिक्रमः ॥ २७१ ॥

स रि रि ग ग म । रि ग ग म म प ।

ग म म प प ध । म प प ध ध नि ।

प ध ध नि नि ग ॥

इति क्रमः । १६ ।

स-गौ स-गौ स-री गो म इति क्रमो यदा भवेत् ।

उद्धादितस्तदा ज्ये आन्दोलने शोभितः ॥ २७२ ॥

सग सग सरिगम । रिम रिम रिगमप ।

गप गप गमपध । मध मध मपधनि ।

मनि मनि पधनिस ॥

इत्युद्धादितः १७ ।

स-गौ रि-गौ स-री गौ म इति क्रमो यदा भवेत् ।

रञ्जितः स्यादलंकारः करुणातालशोभितः ॥ २७३ ॥

सग रिग सरिगम । रिम गम रिगमप ।

गप मप गमपध । मध पध मपधनि ।

पनि धनि पध निस ॥

इति रञ्जितः । १८ ।

स-रि-गा रि-ग-मा यत्र गरि-सा रि-ग-मास्ततः ।

संनिवृत्तः स विज्ञेयः सर्वदा सुखदायकः ॥ २७४ ॥

स रि ग रि ग म ग रि स रि ग म ।

रि ग म ग म प म ग रि ग म प ।

म प ध प ध नि ध प म प ध नि ।

प ध नि ध नि स नि ध प ध नि स ॥

इति संनिवृत्तः । १९ ।

संनिवृत्तस्वरैरेव द्विगुणः सन्प्रवृत्तकः ।

इति प्रवृत्तकः । २० ।

वेणुः स-म-ग-मैज्ञेयः स-रि-ग-मैस्तथैव च ॥ २७५ ॥

समगम सरिगम । रिमप रिगमप ।

गधपध गमपध । मनिधनि ममधनि ।

पसनिप्त पधनिस ॥

इति वेणुः । २१ ।

आद्यं तुर्यं तृतीयं च द्विरावृत्त्या रि-सौ स-री ।

ग-री स-री ग-मौ यत्र सुखदो ललितस्वरः ॥ २७६ ॥

सप्त मम गप रिस सरि गरि सरि गम ।

रिरि पप मम गरि रिग मग रिग मप ।

गग धध पप सग गस पस गम पध ।

मम निनि धध पम मप धप मप धनि ।

पप सप्त निनि धप पध निध पध निस ॥

इति ललितस्वरः । २२ ।

द्वाभ्यां द्वाभ्यां स्वराभ्यां यः संवादिभ्यां स हुंकृतिः ।

सप्त पप । रिरि धध । गग निनि । मम सप्त ।

इति हुंकारः । २३ ।

[स-म-ग-रीत्यलंकारे ह्यादमाने स्वरा इमे ॥ २७७ ॥

स म ग रि । रि प म ग । ग ध प म ।

म नि ध प । प स नि ध ॥

इति ह्यादमानः । २४ ।

आद्यं तुर्यं त्रिरावृत्त्याऽवलोकितः प्रकीर्तितः ।

सप्तस ममम । रिरिरि पपप । गगग धधध ।

ममम निनिनि । पपप सप्तस ॥

इत्यवलोकितः । २५ ।

एवं संचार्यलंकारा आरोहे चावरोहिणि ॥ २७८ ॥
 पुनः सप्त च गीतद्वारलंकाराः प्रकीर्तिताः ॥ २७९ ॥
 इन्द्रनीलो महावज्रो निर्दोषः सीर कोकिलो ।
 आवर्तकः सदानन्द इत्येतां लक्ष्म कथ्यते ॥ २८० ॥
 स-री ग-मौ ग-री यत्र स-रौ ग-री स-री ग-मौ ।
 इन्द्रनील स विज्ञेयो ध्रुवतालेन शोभितः ॥ २८१ ॥
 सरि गम गरि सरिगमि सरिगम ।
 रिग मप मग रिगमग रिगमप ।
 गम पध पम गमपम गमपध ।
 मप धनि धप मपधप मपधनि ।
 पध निध निध पधनिध पधनिध ॥
 इतिन्द्रनीलः । १ ।
 स-री ग-नी स-री यत्र स-री गमौ तथैव च ।
 अलंकारो महावज्रो मण्डतालेन शोभितः ॥ २८२ ॥
 सरि गरि सरि सरिगम । रिग मग रिग रिगमप ।
 गम पम गम गमपध । मप धप मप मपधनि ।
 पध निध पध पधनिध ॥
 इति महावज्रः । २ ।
 स-री स-री ग-मावेति क्रम एव यदा भवेत् ।
 निर्दोषः स्यादलंकारो रूपकेण मुशोभितः ॥ २८३ ॥
 सरि सरि गम । रिग रिग मप ।
 गम गम पध । मप मप धनि ।
 मध पध निध ॥
 इति निर्दोषः । ३ ।
 स-री ततः स-री गश्चेत्ततः स-री ग-मौ तदा ।
 सरिल्लयोऽयमलंकारो ध्रुवतालेन शोभितः ॥ २८४ ॥

स रि सरिग सरिगम । रिग रिगम रिगमप ।
 ग म गमप गमपध । मम मपध मपधनि ।
 प ध पधनि पधनिध ॥
 इति सीरः । ४ ।
 स-री गश्च स-री गौ म इत्येतैः कलिका भवेत् ।
 त्रिपुटाख्येन तालेन कलितः कोकिलो भवेत् ॥ २८५ ॥
 सरिग सरिगम । रिगम रिगमप ।
 गमप गमपध । मपध मपधनि ।
 पधनि पधनिध ॥
 इति कोकिलः । ५ ।
 स-री ग-री स-री सश्च रि स्वरस्तु स-री ग-मौ ।
 यत्र स्युरङ्गतालेन तमावर्त बुध जगुः ॥ २८६ ॥
 सरि गरि सरि सरि सरिगम ।
 रीग मग रिग रिग रिगमप ।
 गम पम गम गम गमपध ।
 मप धप मप मप मपधनि ।
 पध निध पध पध पधनिध ॥
 इत्यावर्तः । ६ ।
 स-रि-ग-मैः सदानन्दो लघुतालेन शोभितः ॥ २८७ ॥
 सरिगम । रिगमप । गमपध । मपधनि । पधनिध ॥
 इति सदानन्दः । ७ ।
 गीतापयोगिनः सप्त तालयुक्ताः प्रदर्शिताः ।
 अलंकाराः पुनः पञ्च रागोपयोगिनः स्मृताः ॥ २८८ ॥
 चक्राकारो ज्वश्चैव शङ्खः पञ्चनिमः स्मृतः ।
 वारिदश्चेति तेषां हि लक्षणं चापि कथ्यते ॥ २८९ ॥
 स्वरैरिभिश्चतुर्भिश्च पङ्क्तेनापि त्रिभि रितिः ।

चक्राकारः स विज्ञेयश्चक्रसादृश्यरूपवान् ॥ २९० ॥

रिरिरिरि स रिरिरि ।

ग ग ग ग रिरि ग ग ग ।

म म म म ग म म म ।

प प प प म प प प ।

ध ध ध ध प ध ध ध ।

निनिनिनि ध निनिनि ।

स स स स नि स स स ॥

इति चक्राकारः । १ ।

क्रमात्सर्वान्स्वरानुक्त्वाऽधान्त्यादैकैकहानतः ।

अलंकारो जवो नाम प्रकाशितो हनूमता ॥ २९१ ॥

स रि ग म प ध नि स नि ध प म ग रि स ।

स रि ग म प ध नि ध प म ग रि स ।

स रि ग म प ध प म ग रि स ।

स रि ग म प म ग रि स ।

स रि ग म ग रि स ।

स रि ग रि स ।

स रि स ॥

इति जवः । २ ।

द्वीषान्त्यस्य द्विरावृत्तिरुपान्त्यौ तद्वयः स्वरौ ।

यत्रेति स्वरसंनयः शब्दलो ज्ञेयो मनीषिभिः ॥ २९२ ॥

सासा निध । नीनी धप । साया पम ।

प्राया मग । मामा गरि । गागा रिस ॥

इति शङ्खः । ३ ।

सन्त्री षड्जत्रयं रिश्च पञ्चाकारेऽत्र ग-द्वयम् ॥ २९३ ॥

स रि स स स रि ग ग ।

रि ग रिरिरि ग म म ।

ग म ग ग ग म प प ।

म प म म म प ध ध ।

प ध प प प ध निनि ।

ध नि ध ध ध नि स स ॥

इति पञ्चाकारः । ४ ।

आद्यं स्वरं सकृत्प्रोच्य त्रिरावृत्त्या च सप्तमम् ।

वारिदः स्यादलंकारः क्रमादैकैकहानतः ॥ २९४ ॥

स निनिनि । स धधध । स पपप । स ममम ।

स गगग । सरिरिरि । स सप्तस ॥

इति वारिदः । ५ ।

इति सर्वेऽप्यलंकारा अष्टपष्टिः प्रकीर्तिताः ॥ २९५ ॥

अलंकाराद्विना रागा वित्तारं नाऽऽप्नुवन्ति हि ।

एतैः कृत्वा प्रगाढुणां स्वरतालप्रवीणता ॥ २९६ ॥

अलंकाराश्च रागेषु त्रिविधेषु त्रिधा मताः ।

त एते मेलभेदेन हानन्ताः शास्त्रसंमताः ॥ २९७ ॥

शुद्धाः स्युर्जातयः सप्त ताः षड्जादिस्वराभिधाः ।

आद्या षड्जा तु विज्ञेया द्वितीया चार्पणी स्मृता ॥ २९८ ॥

गान्धारी तु तृतीया सा चतुर्थी मध्यमा परा ।

पञ्चमी पञ्चमी ज्ञेया षष्ठी तु धैवती पुनः ॥ २९९ ॥

सप्तमी स्यात्तु नैषादी तासां लक्ष्म च कथ्यते ।

इमावंशस्वरे स्थित्वा स्थित्वा यदि विलम्बितः ॥ ३०० ॥

गयेतां जातयस्ताः स्युस्तत्तद्दशस्वराभिधाः ।

रागाणां जीवभूता ये प्रोक्तास्तैः शस्त्रा विधेः ॥ ३०१ ॥

एकास्फालनसंज्ञातश्चावितः स्वर उच्यते ।

च्यवनं जायते येषु तस्मात् च्यविता मताः ॥ ३०२ ॥

* * * * *

शारीरोऽपि स विज्ञेयो स्थानत्यागेन संमतः ।
 एकत्र कम्पितो ज्ञेयो हननाभ्यां स्वरद्वयम् ॥ ३०३ ॥
 प्रत्याहत इति ख्यातो हन्त्येकया स्वरद्वयम् ।
 एकत्र हन्त्येते यस्तु द्विवारं स द्विराहतः ॥ ३०४ ॥
 स्फुरितो गमको ज्ञेयो हन्त्यत्यन्ते स्वरद्वयम् ।
 यत्र च हननादूर्ध्वं तत्रैवानाहतः स्वरः ॥ ३०५ ॥
 गमकः शान्तसंज्ञोऽसाविति सूरिविनिर्णयः ।
 चतुर्थांशोऽपरेभ्योऽसौ द्रुतस्य तिरिपो मतः ॥ ३०६ ॥
 एकत्राऽऽस्फालनमिव सर्वे ते बोधिता यदा ।
 स्वरानष्टावभिग्यासास्तदा घर्षण उच्यते ॥ ३०७ ॥
 अवघर्षणमप्येवं ज्ञेयं लक्षमविचक्षणैः ।
 विकर्षणः स विज्ञेयः स्वस्थानेऽन्यं विकर्षति ॥ ३०८ ॥
 अग्रे गत्वा निवृत्तोऽसौ पुनः स्वस्थान उच्यते ।
 पश्चाद्गत्वा निवृत्तोऽसावग्रस्वस्थानसंज्ञकः ॥ ३०९ ॥
 रेफयुक्तस्य वर्णस्य कारणं कर्तरी मता ।
 मध्यमातर्जनीभ्यां या क्रमात्सा संभवा बहिः ॥ ३१० ॥
 यदुद्दिश्य क्रियारम्भस्तत्सर्वे श्रवणं स्फुटम् ।
 स्वरस्याभिभवान्नेन्यमन्यस्याऽऽहुर्मनीषिणः ॥ ३११ ॥
 स्वरद्वयमभिग्याप्य जुटाङ्गुः पूर्ववद्भवेत् ।
 हुम्फितत्येकदेशत्वान्मुद्रा न पृथगुच्यते ॥ ३१२ ॥
 एवंलक्षणसंयुक्ता गमका बह्वो मताः ।
 न ते मयौदिताः सर्वे ग्रन्थविस्तरभूतिना ॥ ३१३ ॥

इति गमकाः ।

१० दिता ग्रन्थविस्तरातिभियाऽपुना ।

स्वरस्य हेतुभूताया वीणायाश्चाक्षुपत्वतः ।
 तत्र स्वरविनौधार्थं स्थानलक्षणमुच्यते ॥ ३१४ ॥
 ध्वन्यवच्छिन्नवीणायां मध्ये तारकसंस्थितः ।
 उभयोः पङ्क्तयोर्मध्ये मध्यमं स्वरमाचरेत् ॥ ३१५ ॥
 त्रिभागाल्मकवीणायां पञ्चमः स्यातदग्रिमे ।
 पङ्क्तपञ्चमयोर्मध्ये गान्धारस्य स्थितिर्भवेत् ॥ ३१६ ॥
 स-पयोः पूर्वभागे च स्थापनीयोऽथ रि-स्वरः ।
 स-पयोर्मध्यदेशे तु धैवतं स्वरमाचरेत् ॥ ३१७ ॥
 तत्रांशद्वयसंत्यागान्निपादस्य स्थितिर्भवेत् ॥ ३१८ ॥

इति शुद्धस्वराः ।

भागत्रयान्विते मध्ये मेरो ऋषभसंज्ञितात् ।
 भागद्वयोत्तरं मेरोः कुर्यात्कोमल-रि-स्वरम् ॥ ३१९ ॥
 मेरुधैवतयोर्मध्ये तीव्रगान्धारमाचरेत् ॥ ३२० ॥
 भागत्रयविशिष्टेऽस्मिन्तीव्रगान्धार-पङ्क्तयोः ।
 पूर्वभागोत्तरं मध्ये मं तीव्रतममाचरेत् ॥ ३२१ ॥
 भागत्रयान्विते मध्ये पञ्चमोत्तरपङ्क्तयोः ।
 कोमलो धैवतः स्याप्यः पूर्वभागे मनीषिभिः ॥ ३२२ ॥
 तथैव ध-सयोर्मध्ये भागत्रयसमन्विते ।
 पूर्वभागद्वयादूर्ध्वं निपादं तीव्रमाचरेत् ॥ ३२३ ॥
 ऋषभः शुद्ध एवासौ पूर्वगान्धार इष्यते ।
 गान्धारः शुद्ध एवासौ रिस्तीव्रतर इष्यते ॥ ३२४ ॥
 अतितीव्रतमो गः स्थानमध्यमः शुद्ध एव हि ।
 धैवतः शुद्ध एवासौ निपादः पूर्वसंज्ञकः ।
 निपादः शुद्ध एवासौ भस्तीव्रतर इष्यते ॥ ३२५ ॥
 एवं स्यात्सर्वयन्त्रेषु स्वरस्थानस्य लक्षणम् ॥ ३२६ ॥

इति विकृतस्वराः ।

स्वरज्ञानविहीनेभ्यो मार्गोऽयं बोधितो गया ।
स्वरसंवादिताज्ञानं स्वरस्थापनकारणम् ॥ ३२७ ॥
प्रवर्तन्ते स्वरः सर्वे सदा संवादिरूपिणः ।
पङ्कज-पद्म-भावेन पङ्कजे ज्ञेयाः स्वरः पुष्पैः ।
ग-नि-भावेन गान्धारे म-स-भावेन मध्यमे ॥ ३२८ ॥

इति स्वरस्थानलक्षणम् ।

अथ शुद्धैः स्वरैर्मैलाः कथ्यन्ते विकृतैरपि ।
तेषां भित्तिः ख-वेदौ च वह्निश्चन्द्रद्वयं तथा ॥ ३२९ ॥
मेलः स्वरसमूहः स्याद्भागव्यञ्जनशक्तिमान् ।
श्लिष्टोच्चारणमवात्र समुदायः प्रकीर्तितः ॥ ३३० ॥
आद्याद्यमूर्च्छनाभिश्च मेलः ज्ञेया विचक्षणैः ॥ ३३१ ॥
सप्तभिश्च स्वरैः पूर्णः पङ्क्तिः पाङ्क्तौ मतः ।
औडवः पञ्चभिः प्रोक्त एवं मेलस्त्रिधा मतः ॥ ३३२ ॥
पाङ्क्ता औडवाः पङ्क्तं विना मेलः न ते मताः ।
शुद्धत्वविकृतत्वाभ्यामिति मेलः मयोदिताः ॥ ३३३ ॥
तत्र ये च प्रसिद्धाः स्यु रज्जका ये विशेषतः
लक्षणानि बुधे तेषां संमत्या च हनुमतः ॥ ३३४ ॥
गीतियुक्ताश्च ये रागाः शुद्धास्ते शास्त्रसंमताः ।
शुद्धा भिन्ना ततो गौडी वेसरा च ततः परम् ।
साधारणीति पञ्चैतास्तासां लक्षणमुच्यते ॥ ३३५ ॥
शुद्धा वक्रस्वरा ज्ञेया ललितस्वरसंयुता ।
भिन्ना सूक्ष्मस्वरैर्युक्तेर्भुवैर्गमकैर्युता ॥ ३३६ ॥

आरोहणावरोहाभ्यां स्थानत्रयमुपशोभिता ।
अखण्डितस्थितिः स्थानत्रये गौडी मता सताम् ॥ ३३७ ॥
हुम्फितकम्पिताभ्यां च द्रुतद्रुततरैः स्वरैः ।
वेगस्वरैश्चतुर्भिश्च वर्णैः सा वेसरा मैता ॥ ३३८ ॥
चतुर्गीतगतं लक्ष्म श्रिता साधारणी मता ॥ ३३९ ॥
इति गीतयः ।

रज्जकः स्वरसंदर्भो राग इत्यभिधीयते ।
सर्वेषामपि रागाणां समयोऽत्र निरूप्यते ॥ ३४० ॥
धनाश्रमाखवश्रीश्च रक्तहंसो वसन्तकः ।
देशाख्यो देशकारी च भूपाली प्रसम्भत्या ॥ ३४१ ॥
मध्यमादिः कोलहासो बहुली भैरवस्तथा ।
नारायणो विभासश्च प्रातर्गया इमे पुष्पैः ॥ ३४२ ॥
गुर्जरी वेरगुप्तिश्च कौमारी कज्जली तथा ।
शंकराभरणस्तोडी सोरठी रामकृतया ॥ ३४३ ॥
नादरामक्रियारागो वेलवली कुडाधिका ।
गुणकरी जयश्रीश्च तथैव शिववल्गुभा ॥ ३४४ ॥
एते रागाः प्रगीयन्ते प्रथमप्रहरोत्तरम् ॥ ३४५ ॥
हंसाख्यो दीपको रागः काम्भोदी कङ्कणस्तथा ।
सारङ्गो देवगान्धारी रागो देवगिरिः परा ॥ ३४६ ॥
ऐरावतोऽर्जुनो रागो रत्नावली ततः परम् ।
असावरी च हिन्दोली मनोहरस्तथैव च ॥ ३४७ ॥
वैजयन्ती तथा रागाः सर्वाश्चैव वराटिकाः ।
एते रागाः प्रगीयन्ते द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३४८ ॥
वण्टरागस्तथा ढक्कः श्रीरागः कोकिलः पुनः ।
सौदामिनी कुरङ्गश्च त्रिवेणी च सुरालयः ॥ ३४९ ॥

पूर्वी विहङ्गडो रागः सामन्तः कुमुदस्तथा ।
 वडहंसः पहाडी च चक्रधारस्तथैव च ॥ ३९० ॥
 कल्याणालयवराली च मञ्जुभापा ततः परम् ।
 सिंहवस्तथा रागस्तथैव पठमञ्जरी ॥ ३९१ ॥
 सर्वे गौलास्तथा नाटाः कल्पतरुस्तथैव च ।
 एते रागाः प्रगीयन्ते तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३९२ ॥
 सैन्धवो मेघरागश्च मल्लारी पञ्चमस्तथा ।
 नीलाम्बरी मुखारी च भैरवी ललितस्तथा ॥ ३९३ ॥
 मेघनादस्तथा देशी रागो मङ्गलकोशकः ।
 गौडरागश्च मल्लारो राग आनन्दभैरवी ॥ ३९४ ॥
 शंकरानन्दमानव्यो राजधानी च शर्वरी ।
 सविरीराग इत्येताः सर्वदा च सुखप्रदाः ॥ ३९५ ॥
 असाधारणधर्मी ये लक्षणत्वेन कीर्तिताः ।
 तैरेव रागभेदाः स्युस्तास्तु वक्ष्येऽत्र कालतः ॥ ३९६ ॥
 न्यासांशौ यत्र नोच्चेते तत्र पङ्क्तिं विदुर्बुधाः ।
 आदावुद्गृह्यते येन स तानोद्ग्रहकारकः ॥ ३९७ ॥
 शुद्धमेलोद्भवः पूर्णो धैवतादिकमूलनः ।
 आरोहे ग-नि-वर्जः स्याद्भागः सैन्धवनामकः ।
 आग्नेदितस्वैर्युक्तः स्फुरितेन च शोभितः ३९८ ॥
 वसरिममपपधवा । सनिधवमपमागगरिस । धसरिमम-
 गरिरिमगरि । निनिधममगरि । पममगरिगगरिस ॥
 इति सैन्धवः । सर्वकालीयः । १ ।
 आरोहे रि-ध-हीना स्यात्पूर्णी शुद्धस्वैर्युता ।
 गांधारस्वरपूर्वो स्याद्नाथी मध्यमान्तका ॥ ३९९ ॥
 गमपनिस । रिसनिधम । गमपमगरिस । गममनिपनि-
 स । रिसनिसनिधम । गमपममागमगरिस । गमगमप-

निधनिसगसमा । पमपमगरिस निधम । गमपमपगरि-
 सापनिसरिसनिसस ॥

इति संपूर्णधसाश्रीः । प्रातःकालीया । २ ।

धनाश्रीश्च ध-हीना सा रि-ध-हीनाऽपि संमता ॥ ३९० ॥

इति पाण्डवोदवधनाश्रीयौ ३।४।

पङ्कजादिमूलनोपेतः पङ्कजत्रयसमन्वितः ।

ग-नि-हीनोऽपि मल्लारो वर्षासु सुखदायकः ॥ ३९१ ॥

यतो वर्षासु गेयोऽयं मेघ इत्यापि कीर्तितः ।

अकालरागगानेन जातदोषं हरत्ययम् ॥ ३९२ ॥

ससासारिमपधससधपमरिस । ससरिमरिमपधसासाध-
 पधरिससानिध ससपधधमरिसाससरिमरिमपधरिसरिसरिध-
 ससा ॥

इति मेघमल्लारः । सर्वदा । ५ ।

नीलाम्बरी तु संपूर्णा पङ्कजपूर्वकमूलना ।

शुद्धमेलसमुद्भूता बहुकम्पमनोहरा ॥ ३९३ ॥

अंशान्यासौ प-मौ यत्र ग-री स-नी तथैव च ।

पङ्कजातपञ्चम उद्गानं पञ्चमात्स-स्वरो पुनः ॥ ३९४ ॥

सरिगमपधनिसासनिधमपमासरिगमपमागरिमपमरिसा-
 सुषपपपसपमपपपम । पपमपपमानिधपमगरिमपससरि-
 गमसपधनिधपमगरिगमपमगरिसागपमागरिममागारिसरि-
 साससमवस्मानिससपसानिधनिसरिसनिससा ॥

इति नीलाम्बरी । सर्वदा । ६ ।

रि-हीना मालवश्रीः स्याच्छुद्धमेलस्वरोद्भवा ।

मध्यमादिस्वरोद्ग्राहा शांशयुक्ताऽन्यथा स्मृता ॥ ३९५ ॥

मपधनिसासनिधनिसधधधधमपमपमगसाधधधमम-

पापा । निधनिसममगसगसानिसानिनिधपधधमपापामागस-
निधनिसस ॥

इति मालवध्रीः । प्रातःकालीया । ७ ।

ग-हीनो रक्तहंसः स्यादारोहे नि-स्वरोज्जितः ।

अवरोहे ध-वर्जः स्यात्पङ्कजपूर्वकमूर्छनः ॥ ३६६ ॥

सरिमपधसतनिपपरिस । सारिमपधसरिमपधधपापमा-
रिमरिसधमसा ॥

रि-स्वरादिस्वराराम्भ रि-कोमल-ध-कोमला ।

ग-तीव्रा सा नि-तीव्रा च गौरी न्यंशस्वरा मता ३६७

आरोहे ग-ध-हीना सा निकम्पनमनोहरा ।

आरोहे यदि गान्धारो मध्यमावधिमूर्छना ॥ ३६८ ॥

रिमपनीसानिधपसगरिगरिसा । निसरिमागरिगरिसानि-
निसनिस । निधपमपसधपमपमगरिगरिसानीसानीसा । मप-
धपमगरिसनीसा । रिमपमगरिमगरिसनीसा । रिमागरिगरिसा-
नीसानिधपमगरिसनीसा । रिरिगामगरिसामससमा ॥

इति गौरी । तृतीयमहरोत्तरम् । ९ ।

गौरीमेलसमुद्भूता मल्लारी नि-स्वरोज्जिता ।

आरोहणे ग हीना स्यात्पङ्कजादिस्वरसंभवा ॥ ३६९ ॥

सरिमपधसरि । सधसधपमपमागरिसरिससधसरिमप-
मगरिसरिमसधसमास्मा । रिमपधमपधससरिरिरिमग-
रिसधधसधपमपमागरिसरिसधधधससम् ॥

इति मल्लारी । सर्वदा । १० ।

पञ्चमो रि-प हीनः स्यात्तीव्रगः साधिमः स्थितः ।

मध्यमन्याससंयुक्तो मध्यमांशेन शोभितः ॥ ३७० ॥

सगमधनिससनिधसगमगसमगमा । धनिससगसगमसनि-

धनिसनिधनिम । सनिसनिधमगसगमगमगस । निधनि-
सधामागसनिधनिसासा ॥

इति पञ्चमः । सर्वदा । ११ ।

पङ्कजादिमूर्छने मान्ते ग-नी तीव्री वसन्तके ॥ ३७१ ॥

सरिगमपधनिससनिधपमपमगमा । गमपधनिधधपमपम-
मागसा । सरिगमपधसरिगदधमगरिससनिधधधपमपमगम-
गमपमधधपगरिसनि धनिससा ॥

इति वसन्तः । प्रातःकालीयः । १२ ।

रि-तीव्रतःसंयुक्तो ग-तीव्रेणापि संयुतः ।

ध-ग-वर्जोऽवरोहे स्याद्गान्धारस्वरमूर्छनः ।

तीव्रो यत्र निपादः स्याद्देशाख्यः स विराजते ॥ ३७२ ॥

गपधससतनिपधमगरिसगमपधगपधसमपसमगरिसरि-
सतनिपधपधस स्मा । रिनीपाममगरिसतनिपधपधससा ॥

इति देशाख्यः । प्रातःकालीयः । १३ ।

देशकार्या ग-नी तीव्री धांशो धादिकमूर्छना ॥ ३७३ ॥

* * * * *

धनिसरिगमपधनिधनीधपमपमागरीसनीधधनिससम् । ग-
मपधनिधध पमपमगरीसनीधधनिससा ॥

इति देशकारी । प्रातःकालीया । १४ ।

ऋषभः कोमलो यत्र गान्धारः पूर्वसंज्ञकः ।

मुख्यार्था धैवतोद्ग्राहो नि-पौ पूर्वोख्यकोमलो ।

आरोहे ग-नि-हीनायां न्यासांशो पङ्कजपञ्चमौ ३७४

धसरिमपधनिधनिधमगमगरिसरिसस । धसरिमपधध-
ससरिगगरि रिसनिधनिधपमपमागरिसरिससधसस ।

इति मुखारी । सर्वदा । १५ ।

स-स्वरांशग्रहन्त्यास भैरवी स्याद्ग-कोमला ।

रिणारोहे तु पन्थासा पञ्चमेनोभयोरपि ।
 पङ्कजनाथावरोहे तु सर्वदा सुखदायिनी ॥ ३७९ ॥
 सरिगमपधनि । सनिधपमगरिस । सरिगमपमगरिसमग-
 रिगरिसनिध निसा । सगमगममपमगरिस । धापमगरिस-
 गरिससगमगमपमगरिस गमगमनिधमगरिससगरिसनि-
 निसस ॥

इति भैरवी । सर्वदा । १६ ।
 म-नि वजी तु भूपाली रि-धौ यत्र च कोमलौ ।
 गान्धारोदग्रहसंयुक्ता रि-न्यासा गांशोभिता ॥ ३७६ ॥
 गपधसारिगरिससाधपगपगारिगरिससा । गपधसरिग-
 रिगगगर रिरिसिगारिगरिसधधससा ॥

इति भूपाली । प्रातःकालीया । १७ ।
 पङ्कजादिमूर्छनोपेतः प्रसभः पञ्चमोज्झितः ॥ ३७७ ॥
 सरिगमधनिसनिधमगरिस । गगरिसनिधनिसनिधमगरि-
 सासरिगमध निसा । मगरिसनिध । निसनिधनिधमगरिस-
 निससा ॥

इति प्रसभः । प्रातःकालीयः । १८ ।
 मोज्झितः कोल्लहासः स्याद्गान्धारादिकमूर्छनः ।
 अवरोहे ध-वजेः स्यात्पाड्यः परिकीर्तितः ॥ ३७८ ॥
 गपधनिसरिगरिससनिपमपगरिस । सरिगपधनिधनिपप-
 गपपधनि सरिसनिसनिपमपगरिगरिसनिससा ॥

इति कोल्लहासः । प्रातःकालीयः । १९ ।
 भैरवे तु रि-धौ न स्तो धादिमे न्यासमध्यमे ।
 तत्रोक्तौ तु ग-नी तीव्रौ कोमलौ धैवतः स्मृतः ॥ ३७९ ॥
 धनिसगमधनिसमगमनिधनिसनिधनिमगम । सगमध-
 मगमगमगसनिधनिसधनिधनिससा ॥

इति भैरवः । प्रातःकालीयः । २० ।
 कोमलाख्यौ रि-धौ तीव्रौ ग-नी वसन्तभैरवे ।
 धैवतांशग्रहन्त्यासौ मध्यमांशोऽपि संमतः ॥ ३८० ॥
 पनिसरिगमपमानरीसानीसरितिसनिधा । धनिसा । म-
 गरिसनिसरिनिसानिधा धनीसस्मा । धनिसरिगम्मा । धध-
 पमपमगम्मा । सरिगमगरिसनिधनीससा ॥

इति वसन्तभैरवः । प्रातःकालीयः । २१ ।
 मध्यमादौ ग-धौ न स्तो मूर्छना मध्यमादिका ।
 तत्र त्वंशस्वराः प्रोक्ता रि-म-नयो मुनीश्वरः ॥ ३८१ ॥
 मपनिसरिसरिसनिसनिपमपनिपमपमरिस । निसरिम-
 रिसारिरिरिरिमरिस । सरिसरिनिसा । निसनिपमगमरिमरि-
 सनिससा । निनीपनिसमरिसनिससा ॥

इति मध्यमादिः । प्रातःकालीया । २२ ।
 वङ्गाली रि-ध-हीना स्यान्मतीव्रतरसंयुता ।
 नि-तीव्रेणापि संयुक्ता स-स्वरोत्थितमूर्छना ॥ ३८२ ॥
 सगमपनिससनिपमगस । सगमपनिपमपमगमपमगम-
 गसनिसनिसगसनिपमपनिपमपम । मनिसा ॥

इति वङ्गाली । प्रातःकालीया । २३ ।
 नारायणी ग-नी तीव्रौ गान्धारादिकमूर्छना ।
 आरोहे ग-नि-वज्या स्यान्न्यासांशधैवता स्मृता ॥ ३८३ ॥
 पधससनिधपममगरिस । सरिगसरिसरिसा । निधध-
 ससरिसरिमसरिगसरिसरिस निधासनिधधससरिसरिपाम-
 गरिसरिगमरिससनिधधस ॥

इति नारायणी । प्रातःकालीया । २४ ।
 मस्तु तीव्रतरो यस्मिन्ग-नी तीव्रौ रि-धौ मतौ ।
 कोमलौ न्यासधोपेते विभासे गादिमूर्छने ।

आरोहे म-नि-वर्ज्यत्वं ग-पांशस्वरसंयुते ॥ २८४ ॥
 गपधसरिगपामगारिससनिधपधससनिधनिधपगपमगारिस-
 सरिसरिसससनिधपधससनिधनिधपगपमगारिसरिसरिसससनि-
 धपधपमापापाध मासनिधपधापापमगामारिस । सरिस-
 सनि धपधससरिरिसापमगारिसा ॥

इति विभासः । प्रातःकालीयः । २९ ।

तीव्रगान्धारसंपन्ना मध्यमोद्ग्रहधान्तिमा ।

सांशस्वरेण संयुक्ता कानडी सा विराजते ॥ ३८५ ॥

मपधनिसरिगमगरिसनिधनिधनिधपमपधनिसरिसनिधा-
 निधा । सानिधानिधपमपधनिसरिसनिधमगमपमगरिसानि-
 सनिधामपधनिसा

इति कानडी । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ २६ ।

रिणा युक्तः कोमलेन मेघनादस्तु पाडवः ।

स-स्वरादिस्वरावरणो म-वर्ज्योऽपि रि-गांशकः ॥ ३८६ ॥

मरिगपधानिससनिधपपगमगरिस । गगगगरिसनिसरिस-
 निसधनिसरिगरिसा । पगपगरिगपपगमगरिसरिसनिस-
 धनिसधनिसरिसनिसधनिधपधपगमगरिरिरिरिसनिससा ॥

इति मेघनादः । प्रातःकालीयः । २७ ।

पट्टज-पूर्वा तु तोडी स्याद्यथोक्ती कोमलौ रि-धौ ।

न्यासः स्याद्देवतस्तस्यां गान्धारान्शेन शोभिता ।

भेनारोहे तु प-न्यासा पञ्चमेनोभयोरपि ॥ ३८७ ॥

सरिगमपधनिससनिधपमपमग गरिस । रिसनिसनिध-
 धनिसरिगरि सरिसनिसानिधा । गगगमगरिगरिसरिसरिस-
 निधसरिगमपधपमग सगरिसानिसरिसरिसनिधानिस ।

इति तोडी । प्रथमप्रहरोत्तरम् ॥ २८ ।

छायातोडी तथैव स्यान्नि-पाभ्यां रहिता यदा ॥ ३८८

इति छायातोडी । प्रातःकालीया । २९ ।

मार्गतोड्यां प-हीनायां कोमलरूपौ रि-धौ स्मृतौ ।

स-न्यासौ मध्यमांशः स्यान्मूर्छना तत्र धादिका ॥ ३८९ ॥

धनिसरिगमधानिसरिसनिसनिधानिधनिधमधनिसरिसनिस-
 निधनिधम । सरिगमगरिगरिगरिसा । धनिसरिसनिसधनि-
 सरिसनिसधनिसरिसनि धनिसमसरिगमगरिसरिसनिससा

इति मार्गतोडी । प्रातःकालीया । ३० ।

घण्टारागो ग-पूर्वः स्यादन्तः कोमलधैवतः ३९०

गमपधनिस । रिसनिसनिधपमगमपधपमगमपमगरिसस-
 रिसनिस । ग गगमपधपमगरिसरिसनिस । गमपधनिसनि-
 धपमपमपमगमगरिगरिसनिस । पधनिसरिसनिसस्मा ।

इति घण्टारागः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३१ ।

रि-कोमला ग-तीव्राया कोमलीकृतधैवता ।

निना तीव्रेण संयुक्ता वराटी धैवतादिका ।

स-तीव्रतरसंपन्नाऽन्दोलनेन मनोहरा ॥ ३९१ ॥

धाधानीसारिगमापमपमारिस । धधनीसरिगमगरिग-
 स । धनिस रिगरिसनिधमधपमगमापानमगरिसाधधानि-
 सांरिगमगरिसरिसरिस निसरिसनिसनिसनिधधपमपमगरिस ।
 धाधानीसा ।

इति वराटिका । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३२ ।

अथ शुद्धवराट्यां तु रि-गौ कोमलपूर्वकौ ।

गस्तु तीव्रतरो धः स्यात्कोमलस्त्रीव्रनि-स्वरः ।

धैवतोद्ग्रहयुक्तायां नि-धौ न्यासांशकौ स्मृतौ ॥ ३९२ ॥

धधनिसरिगमपमगरिसनीधपनीसा । रिगगरिसरिसरिग-
 मगरिसारि ससरिससरिसनिसरिगरिमसरिसानिधानिसध-

निसरिसनिसनि । निधपमपमपम । गगगरिसनिधनिधध-
निसस ।

इति शुद्धवराटी । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३३ ।

रि-धौ च कोमलो प्रोक्तो यत्र तीव्रतरश्च मः ।

उद्ग्रहणौ प-धौ स्यातां वराटी तोडिका च सा ॥ ३२३ ॥

धधनिसगमपधधपमपमगगगरिस । गमपधधपमपम-

धनिधनिसरि सनिसनिधनिधपमगममधधनिधनिसागगरिस-

निधनिसरिसनिसनिधप मगमपमगमगरिसनिधनिससा ॥

इति तोडीवराटी । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३४ ।

अथ नागवराट्यां तु मस्तु तीव्रतरो भवेत् ।

कोमलो धैवतः प्रोक्तो ग-धावुद्ग्रहणौ स्मृतौ ॥ ३२४ ॥

गमपधधनिसरिसनिधपमगमपमगगरिस । धधनिसनिसरि-

गरिगनिसनि धपमगमपमगमगगरिसधनिसरिस । धधनि-

धनिसगरिसनिसनिधप मगमगरिसनिधनिससा ॥

इति नागवराटी । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३५ ।

पुष्पागारुवराट्यां तु निपादलीप्रसंज्ञकः ।

मस्तु तीव्रतरः प्रोक्तो ग-धावुद्ग्रहणौ स्मृतौ ॥ ३२५ ॥

गमपधनिधनिसरिसनिधपमगमपमगरिस । धधनिसरिस-

निधपमगमपम पमगरिस । धधनिसरिसगरिसरिसनिस ।

धनिसरिसनिधपमपमगरि । सागमपधनिधमगरिस । नि-

सगरिसनिस । धनिसरिसनियसा ॥

इति पुष्पागवराटी । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३६ ।

म-तीव्रतरसंयुक्ता प्रतापोपपदान्विता ।

वराटी च निना युक्ता तीव्रसंज्ञेन गादिका ॥ ३२६ ॥

गमपधनिसरिसनिसनिधपमपमगमपमपमगरिसनिसग-

रिसरिसनिस । गमपधपमगगरिसनिसनिसगमपधनिसनि-

धपमपमगमपधपमगगरिस । निसगरिसरिसनिस । ग-
मपधपमगगगरिसनिसनिसनिसगमपधनिसरिसरिसनिसनिधप-
पधधपमगमपमगगरिसरिसगमपधधपमपमगगरिसरिसनि-
ससा ।

इति प्रतापवराटी । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३७ ।

अथ शोकवराट्यां तु रि-गौ कोमलपूर्वकौ ।

मश्च तीव्रतरः प्रोक्तः कोमलो धैवतः स्मृतः ।

न्यासांशौ च स-नी यत्र मूर्छना च प-पूर्विका ॥ ३२७ ॥

पधनिसरिगमपधपमगरिसनीसा । सरिगमपधनिसनि-

धपमगगरिरिगरिमरिसनिधनिधनिसरिसनिस । सरिगरिस-

निसनिरिगनिरिसरिसनिसनिधनिसनिस । गरिसरिसनि-

स । सरिगमपमगरिसरिसरिसनिधनिसरिसनिससा ॥

इति शोकवराटी । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३८ ।

कल्याणोपपदा या सा वराटी गादिमूर्छना ।

कल्याणमेलसंभूता म-पांशान्यासाका स्मृता ॥ ३२८ ॥

गमपधनिसरिगरिगरिसनिधपधनिसनीसा । नीधपामा-

पमापमगमगमपमगगरिस । नीधधनीसा । सरिगमपमपध-

मपमपमगमगरिसनीधधनीसरिसनीसरिसधनीसधनीस-

रिसनीससा ॥

इति कल्याणवराटी । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ३९ ।

सम्भावती प-हीना स्यात्कोमलीकृतधैवता ।

गान्धर्ममूर्छनायुक्ता रिणा त्यक्तावरोहिका ॥ ३२९ ॥

गमपधनिसरिसनिधगमगसा । गमपधनिधमनिसरिसनि-

सनिधमग गमगगारिसनिससगमगमनिधमगमगगारि-

स । रिसनिसनिस सा ।

इति खम्बावती । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ४० ॥
 ध-कोमला नि-तीव्राद्या पङ्कनपूर्वकमूर्छना ।
 ध-गयोः कम्पसंयुक्ता स-पांशाऽऽभीरिका मता ।
 आरोहणऽवरोहेऽपि कचिन्मध्यमवजिता ॥ ४०० ॥
 सरिगमपधनिससा । निधापधधपमपमपमगारो-
 रिसनीस । (कम्पापन्यासत्वं सर्वत्रापि ।) पनिसगगारिसरि-
 रिसनिसगमपधसप गारीतनीसससपपमगरीसनिससस ।
 सरिगमपमपनिधापधधपमप मगारीसरिसनिससससरिगम-
 पधधपमपमगारिसरिसनिससा ॥
 इत्याभीरिका । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ४१ ॥
 मस्तु तीव्रतरो यस्मिन्ग-नी तीव्रावितीरितौ ।
 गान्धारोदग्रहकल्याणे नाऽऽरोहे तिष्ठतो म-नी ४०१
 गपधसरिगारिसनिधपधनिधधपपमगपममगारिसरिगस-
 रिगससनि धपपधधपपमगपममगारिस । सससनिधपग-
 प्रमगपमगारिस । सससनिधपगपधसरिगपममगारि स ।
 सरिगपपगधसनरिगारिससनिधपसनिधधपमगपममगारिससा
 निधपधससा ॥

इति कल्याणः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ४२ ॥
 रि-कोमला ग-तीव्रा या म-तीव्रतरसंयुता ।
 ध-कोमला नि तीव्रा च ख्याता रामकरीति सा ।
 आरोहे ग-निवर्ज्या स्वात्पांशा धैवतमूर्छना ॥ ४०२ ॥
 धमरिगपमगारिससरिगपगपधसगरिससनिधपधपमाग-
 गपमगारि मसनिधपमपधससरिसरिगपपमगारिससरिगपा-
 धधपपपगपगारि मासरिसरिगसरिगपगपधसगरिसस-
 निधपधपमगारिस । सरिसरि ससा ॥

इति रामकरी । प्रातःकालीया । ४३ ।
 अतितीव्रतमो गः स्यान्मस्तु तीव्रतरो मतः ।
 धस्तु तीव्रतरो निः स्वात्तीव्रः पङ्कजादिमूर्छने ।
 स-न्यासे मध्यमांशो च रागे सारङ्गसंज्ञके ॥ ४०३ ॥
 सरिगमपधनिस । सनिधपमगरिसा । सरिगमपधधपम-
 गमपमगमग रिस । सरिगरिसा
 इतिसारङ्गः । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ४४ ॥
 रि-धौ तु कोमलौ यत्र ग-नी तीव्रो च मालवे ।
 पङ्कजावरोहणोद्ग्राहे स-रि-न्यासांशोभिते ॥ ४०४ ॥
 सासनिधपधनीधपमपमगारिस । (न्यपकर्षणम् ।)
 ससपाधनीधपमपममगारिपामपागमारिगिरिरिरीम । पम-
 गसरिपसरिगमपधनीधपमपममगमपमगसरिरिसाधनीधप-
 धपममगमासपापागमारिरिसनीमान्तीव्रीधपमपमापमग-
 मारिरिसनीससा ॥

इति मालवः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ४५ ॥
 रि-ध-कोमलसंयुक्ता ग-नि-वर्ज्या गुणकिया ।
 धैवतोद्ग्राहसंयुक्ता कचिद्गान्धारसंयुता ॥ ४०५ ॥
 धससाधपमपा । पममारिसा । सधधपमपपममारिस । स-
 रिगगमगरिस । गरिसससधसससधपमममारिस । ध-
 रिरिरिरिसधससधपमपाधमारिस । सरिगमगरिसा । साधप-
 मपमममाममारिसा । ममरिससापाममारिसरिरिरिससा ॥
 इति गुणकरी । प्रथमप्रहरोत्तरम् ॥ ४६ ॥
 पञ्चमोद्ग्राहसंयुक्ते ध-हीने ककुभे पुनः ।
 तीव्रगान्धारराहित्यमारोहे चावदन्तुधाः ॥ ४०६ ॥
 पनिसरिमागारिस । पनिसरिसरिसनिसपनिसरिमपमपनि-
 पमपागारिगरिस । पनिसरिमानिसरिमपमपनिनिसरिमागारि-

मपमागरिगरिस । निसरिसारिमारिसनिपमपनिस । निसरि-
मरिसमरिसनिस । पपनिपमरिमरिमपमरिमरिमरिसापनि-
सरिगरिसस । निसरिगरिसनिससा ॥

इति ककुभः । प्रातःकालीयः । ४७ ।

शंकराभरणे प्रोक्तौ ग-नी तीव्रौ तु सादिमे ।
ग-न्यासे मध्यमांशे च दालुकम्पसुशोभिते ॥ ४०७ ॥
सरिगमपधनिसरिगमपमगरिससनिधपधनिसनिमपमग-
रिगमपमगरिससनिधपधनिस ॥

इति शंकराभरणः । प्रातःकालीयः । ४८ ।

वडहंसः सदा ज्ञेयः शंकराभरणस्वरैः ।
पट्टादिः पञ्चमांशः स्यान्व्यासोऽपि पञ्चमस्वरः ।
अवरोहे ग-हीनः स्यादारोहे तु ध-वर्जितः ॥ ४०८ ॥
सरिगमपधनिससनिधपमारिगरिस सससनिधपधनिसरिग-
मपमसरिगमपधपमपधपमपरिपम । रिगमरिसरिसनिधप-
मपमपमप । पपमरिगमरिससरिगमपासरिपाधपमपधप-
मपमरिदमरिगमारिसरिससनिधपमयमयमप । पपमरिगमारिस
सरिगमपधपमपरिगमारिस । पपमपमपरिगमरिसरिसरिसनि-
ससा ॥

इति वडहंसः । तृतीयप्रहरोत्तरम् । ४९ ।

वेलावल्यां ग-नी तीव्रौ मूर्छना चाभिरुद्धता ।
आरोहे म-नि-हीनायामंशः पट्टजो बुधैः स्मृतः ।
अवरोहे ग-वर्ज्यां कचिद्वान्वारमूर्छना ॥ ४०९ ॥
गमपधसरिसनिधपध । मपरिगमारिसा । सरिगमपधप-
मपपरिगमारिस । सरिधपगरिगमारिगमपधससनिधपधपम-
रिगमरिस । रिगपमारिगमरिस । सरिगपधपसनिधपधपमप-

रिगमरिस (सधपमरिगमरिस । रिगंसनिधपधपरिगपारि-
स) ॥

इति वेलावली । प्रातःकालीया । ५० ।

ग-नी-तीव्रौ तु केदार्या रि-धौ न स्तोऽथ गादिमा ॥ ४१० ॥
गमपनिसगमगसानिपनिस । गपगसनिपमगसगमपमग-
स । गमपनिपममसनिनिसनिसनिपमपनिपमगमपमगसनि-
सा ॥

इति केदारी । तृतीयप्रहरोत्तरम् । ५१ ।

काम्बोधी तीव्रगान्धारा गन्धारादिकमूर्छना ।
आरोहे म-नि-हीना स्यान्म-पांशस्वरभूषिता ।
यदा गान्धारहीना स्यान्मूर्छना चोत्तरायता ॥ ४११ ॥
गपधससनिधसधस । धसरिममगरिस । धसरिमगरिसस-
रिगमरिगरिस । सनिधपधपमगपधसरिसनिधपधपमगप-
धसरिगरिसरिमगरिससरिससनिधपधपमगरिगरिस । सनि-
धपधधस ॥

इति काम्बोधी । द्वितीयप्रहरोत्तरम् । ५२ ।

धैवतोद्ग्राहसंयुक्ता गोपीकाम्बोधीका पुनः ।
यत्राऽऽरोहे नि वर्ज्यत्वं म-पांशम्यां सुशोभिता ॥ ४१२ ॥
धमसरिगम । पधपमपमपमामरिगरिगरिस । सरिगमपा-
सापामपा । मपयोःकम्पनक्षिधपामपासरिसरिसरिगरिगरिग-
मगरिगमपानिधपमपा । रिगारिसगरिसरिमगरिमपधनिध-
पममागरिगरिसा । धमरिगमगरिगरिगरिस । पमगरिगरिस-
सरिसनिधधससा ॥

इति गोपीकाम्बोधी । द्वितीयप्रहरोत्तरम् । ५३ ।

आरोहे म-नि-वर्ज्यः स्याद्दीपको मालवोत्थितः ।
गान्वारोद्ग्राहसंयुक्तः संन्यासांशविभूषितः ॥ ४१३ ॥

ग प ध स ग रि स स नि ध प धा प म गा रि स स
रि स रि स रि ग प ध नि ध धा प मा ग गा रि स ।
स रि स स ध स स रि ग म प ग रि स म रि ग ग प
ध स स नि ध धा प मा नि विकर्षणम् ग गा रि स
रि रि स स नि ध प प ध स स रि स ग ग प ग प ग
प ध स स रि ग प म मा री गा गा रि स रि स स नि ध
प ध नि ध प प म ग ग प म ग रि रि स सा ॥

इति दीपकः । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ५४ ॥

पञ्चमांशग्रहन्वासा सा (मा) लवस्तरसंभवा ॥

अवरोहे गवज्याऽपि सादिमा (?) पठमञ्जरी ॥ ४१४ ॥

सरिग मपमा पमम पमरि सासरि गमप मपम धनि ध
नि सरिसनि ससरसा ॥

इति पठमञ्जरी । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ५५ ॥

या गौरीरामसंभूता ललिता पञ्चमोज्जिता ।

सांशोद्ग्राहा तथा मान्ता गीतान्ते सा मुशोभना ॥ ४१५ ॥

सरिगमधनिससनिधम गरिसरिसनिसनिसनिधनिसरिगमगरिसनिसधनिसधम
मगरिसरिसनिसमधनिसमागरिसनिससा ॥

इति ललिता । सवेदा ॥ ५६ ॥

गौरीमेलसमुद्भूता बहुला मध्यमोज्जिता ।

सवियोगि-निना युक्ता गान्धारोद्ग्राहपांशका ॥ ४१६ ॥

गपधसधनिधपगपागरिगारिस । रिरिस्तधधसरिगिमगरिसग
पधनिधपगमगरिसरिरिसधधससा ॥

इति बहुला । प्रथमप्रहरोत्तरम् ॥ ५७ ॥

गुर्जरी मालवोत्पन्नाऽवरोहे म-नि-वर्जिता ।

ग-च्छिद्यमध्यमोपेता धैवतच्छिद्यस्वरा ।

गान्धारमूर्छनोपेता दाक्षिणात्या प्रकीर्तिता ॥ ४१७ ॥

गपधसरिगरिसधनिधधधपधपधमगरिस्म । रिरिस्तधधस
गपप । गपधधापगारिसरिसधधधधनिधधधधपगपागमाग-
रिसरिसरिस्तधधससा ॥

इति दाक्षिणा गुर्जरी । प्रथमप्रहरोत्तरम् ॥ ५८ ॥

औत्तरा गुर्जरी ज्ञेया शुद्ध-गा पूर्ववत्सदा ॥ ४१८ ॥

इत्यौत्तरा गुर्जरी । प्रथमप्रहरोत्तरम् ॥ ५९ ॥

गौरीमेलसमुद्भूता धैवतोद्ग्राहशोभिता ।

धन्वासांशाऽपि कौमारी प्रायशः कम्पितस्वरा ॥ ४१९ ॥

धनिसरिगमगरिसनिध । धनिसरिस । गमपधनिधपध-
निधपगमपमप गमगरिसनिसधनिधनीससा ॥

इति कौमारी । प्रथमप्रहरोत्तरम् ॥ ६० ॥

गौरीमेलसमुद्भूता पञ्चोद्ग्राहेण मण्डिता ।

म-नि-त्यक्ता सदा रेवा ग-पादियमलस्वरा ॥ ४२० ॥

सरिगपधससरिगरिससधधपमागरिससरिगपधसधसरि-
गपगरिसरिरिसधधससा ॥

इति रेवा । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ६१ ॥

मौलस्तु ग-ध-वज्यः स्याद्गौरीमेलसमुद्भवः ॥ ४२१ ॥

सरिमपनिसरिससनिपपमारीरिमरिपस । पमपमपम-
रिरिसरि सरिसनीससा ॥

इति मौलः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ६२ ॥

अथ केदारमौलः स्यात्तीव्रगान्धारसंयुतः ।

रजनीमूर्छनायुक्ता रि-प-योगेन मण्डितः ॥ ४२२ ॥

तथैव म-प-योगेन पञ्चमांशेन शोभितः ।

आरोहे ग-ध-वज्यः स्याद्दि-स्वरांशः कचिन्मतः ॥ ४२३ ॥

निसरिमपनिधधापमगरिरिपमगरिगरिम । निसरिमपसा-

निघपमपथा पमपरिरिगरिसनिसरिपमगरिगरिसनिससा ॥

इति केदारगौलः । तृतीयप्रहरोत्तरम् । ६३ ।

अथ कर्णाटगौलः स्याद्दि-तीव्रतरसंयुतः ।

तीव्रगान्धारसंयुक्तो ग म-न्यासांशोभितः ॥ ४२४ ॥

पञ्चादिमूर्छनोपेतः पा(१)पन्यासावरोहकः ।

आरोहे धैवतेनापि कञ्चिद्वर्ज्यः सतां मतः ॥ ४२५ ॥

सरिगमपथनिसरीसनीससा । निघपमनिसरीसनीससा ॥

इति कर्णाटगौलः । तृतीयप्रहरोत्तरम् । ६४ ।

सारङ्गगौल आख्यातः सारङ्गस्वरसंभवः ।

स-न्यासो मध्यमांशश्च ग-ध-हीनोऽथ सादिमः ४२६

सरिमपनीसारिसनीसनिघमपमरिमारिसा । निमनिसनि-

सनिघमनिघ मपपनीसरिमपमरिमरिसनीससा ॥

इति सारङ्गगौलः । तृतीयप्रहरोत्तरम् । ६५ ।

रीतीगौलस्तु संपूर्णो धैवतादिकमूर्छनः ।

अवरोहे प-वर्ज्यः स्यान्न्यासांशश्च-रि-भूषितः ॥ ४२७ ॥

धनिसरिगमपथनीनीघपमपगगरिसनिस । धनिसरिगम-

पपधनिघपस गगरिसनिससा ॥

इति रीतीगौलः । तृतीयप्रहरोत्तरम् । ६६ ।

अथ नारायणे गौले तीव्रगान्धारसंयुते ।

अवरोहे ध गौ न स्तो नियोरन्यतरादिमे ॥ ४२८ ॥

पुनः स्वस्थानगमक आरोहे रि-पयोर्मतः ।

पूर्वोत्तराहृतोपेतं मध्यमन्यासमण्डितं ॥ ४२९ ॥

निसरिगारिसारिमपधपमपमरिमरिस । निसनिघमपपरि-

गरिस । रिमपमपपरिरिगरिस । निसनिसरिमपधपमप-

मरिमरिगरिसनि भनिस ॥

इति नारायणगौलः । तृतीयप्रहरोत्तरम् । ६७ ।

अथ मालवगौलेऽस्मिन्गौरीस्वरसमुद्भवे ।

लृक्त-पे रि-स्वरोद्भाहे न ह्यारोहे तु ग-स्वरः ।

आरोहे यदि गान्धारः पादिर्मान्तो विधीयते ॥ ४३० ॥

रिमपनिसनियपमगगरिमगरिस । रिमपनियनिसरि-

रिमरिगगया रिस । सनियपमगगरिमगरिसा ॥

इति मालवगौलः । तृतीयप्रहरोत्तरम् । ६८ ।

ग-नी त्याज्यावथाऽऽरोहे रि धौ यत्र च कोमलौ ।

पञ्चादिस्वरसंभूतिर्देव्यामंशस्तु रि-स्मृतः ॥ ४३१ ॥

सरिमपधनिसनिघमपगगरिस । रिसनीधसा । सरिम-

पनिघमप मपगगरिसरिमपमगरिरिगरिस । धधस ॥

इति देशी । सर्वदा । ६९ ।

हिन्दोलेऽथ रि-यो त्याज्यो कोमलो धैवतो भवेत् ४३२

मगसधनिस । सनिघममगमसतगमधमधनिस । सगम-

निसनिघममगम सनिससा ॥

इति हिन्दोलः । द्वितीयप्रहरोत्तरम् । ७० ।

हिन्दोले रि-पयोगेन मार्गेहिन्दोलको भवेत् ॥ ४३३ ॥

इति मार्गेहिन्दोलः । द्वितीयप्रहरोत्तरम् । ७१ ।

रि-धौ तु कोमलौ ज्ञेयावाभीरीमूर्छनायुते ।

आरोहे च ध-धर्त्यलं रागे ढक्काभिधानके ॥ ४३४ ॥

मरिगमपनिसनियपनिघपधपमपधपममारिस । सरिग-

मपनिघधपगा रिस । (ये कम्पनं सर्वत्र ।) पगारिसनि-

घपधधसरिगमपागारिसरिस ॥

इति ढक्कः । तृतीयप्रहरोत्तरम् । ७२ ।

रिस्तु तीव्रतरो यस्मिन्गान्धारस्वामंशजकः ।

धस्तु तीव्रतरः प्रोक्तो निषादस्वीव्रनामकः ॥

गीते यस्मिन्मुखं वर्ण्यं वदनं तत्प्रकीर्तितम् ॥
 यस्मिन्गीते मुनिर्विण्यो ज्ञेया सा पद्धती पुनः ॥ ५९० ॥
 प्रातःकालं तु यो गेयो धवलः स प्रकीर्तितः ॥
 विवाहादिकमांगल्ये यो गेयो मंगलं भवेत् ॥ ५९१ ॥
 पद्यं शिशुसुखार्थाय लोली ज्ञेया विचक्षणैः ॥
 प्रतिपद्यं यत्र शुद्धं वीरश्रीमुखदायिनी ॥ ५९२ ॥
 सा बोद्धरीति कथिता लाटभापाविनिर्मिता ॥
 उर्वीं स्वल्पाक्षरैर्वर्णैर्जीता सा बहुभिः स्वरैः ॥ ५९३ ॥
 यज्जानांतं पाठवर्णैस्तु वादंतीति प्रतिष्ठिता ॥ ५९४ ॥
 इति पट्त्रिंशद्विप्रकीर्णप्रबंधलक्षणानि ॥
 यावद्द्राविडभापाभिर्विदुः स्यात्सुखदायकः ॥
 सर्वैस्तालैश्च युक्तो यः सदा द्रुतगतिर्भवेत् ॥ ५९५ ॥

इति विदुः ॥
 तैलंगभापयोत्पन्नो दुरुद्धुतगतिर्भवेत् ॥
 इति दुरुः ॥
 अष्टकं त्रिपुटेनैव पदैरष्टैश्च इति तम् ॥ ५९६ ॥
 सर्वभापासमुत्पन्नं घंयानादेन संयुतम् ॥
 तत्र चान्यद्विशेषस्तु ज्ञातव्यः संप्रदायतः ॥ ५९७ ॥
 इत्यष्टपदी ॥
 औत्तरादिकभापाभिर्विद्युः ध्रुवपदं स्मृतम् ॥
 इति ध्रुवपदम् ॥
 वर्णैरेतेषु स्वल्पत्वं स्वरैश्च समीक्षणा ॥ ५९८ ॥
 इति गीतप्रकरणम् ॥
 बाहुमातुरुच्यते गेयं धातुरित्यभिधीयते ॥
 वाचा गेयं च कुरुते यः स वाग्मेयकारकः ॥ ५९९ ॥
 कवितायां प्रसिद्धः स्याद्वागज्ञोऽपि तद्वदेत् ॥ (१)

रागद्वेषपरित्यागी निर्द्वेषः सार्धचित्तवान् ॥ ६०० ॥
 विस्थानगमकैर्युक्तो योऽयमुत्तम ईरितः ॥
 विधानाधिकतो धातुमल्पधातुं स मध्यमः ॥ ६०१ ॥
 प्रकुर्वन् रम्यकां धातुं स्वल्पधातुश्च सोऽधमः ॥ ६०२ ॥
 ॥ इति वाग्मेयकारलक्षणम् ॥
 मार्गं देशी च यो वेत्ति स गांधर्वोऽभिधीयते ॥
 यो वेत्ति केवलं मार्गं स्वरादिः स निगद्यते ॥ ६०३ ॥
 यो वेत्ति केवलं देशी पदादिः स उदीरितः ॥
 गांधर्वे उत्तमो ज्ञेयः स स्वरादिस्तु मध्यमः ॥ ६०४ ॥
 पदादिरधमः प्रोक्तो भरतादिमुनीश्वरैः ॥
 अथ तस्य प्रगातुश्च लक्षणं कथयाम्यहम् ॥ ६०५ ॥
 तद्वेत्ति यतिगीतं यो गायकः स प्रकीर्तितः ॥
 श्रुतिनातिस्वराभिज्ञो रसज्ञो जातिगानविद् ॥ ६०६ ॥
 भाषांगादिपरिज्ञानो लयज्ञस्तालवित्तमः ॥
 प्रबंधगाननिष्णातो विविधालापकोविदः ॥ ६०७ ॥
 निस्थानगमकैर्युक्तो मधुरध्वनिमान्भवेत् ॥
 कंपादिदोषहीनश्च सावधानो जितश्रमः ॥ ६०८ ॥
 शुद्धच्छायालगाभिज्ञः सर्वदाऽभ्यासको भवेत् ॥
 एतद्वृणविशेषाच्च उत्तमं गायनं जगुः ॥ ६०९ ॥
 गुणैः कतिपयैर्हीनो निर्दोषो मध्यमः स्मृतः ॥
 उक्तगुणैर्विशिष्टोऽपि सदा यो गायनाधमः ॥ ६१० ॥
 खाद्वलः कफधातुः स्यान्नाराटः पित्तधातुकः ॥
 वायुको वातधातुः स्यान्मिश्रको मिश्रधातुकः ॥ ६११ ॥
 कथ्यते लक्षणं तेषां खाद्वलो मधुरध्वनिः ॥
 ओदिल एव एकः स्यात्खाद्वलः सोऽत्र मध्यमः ॥ ६१२ ॥
 स्थानतयेऽपि नाराटः प्रगल्भः सूक्ष्मनादकः ॥

विरुदेन पदैः क्रीचपदाख्यः सोऽभिधीयते ॥ ५६४ ॥
 तालेनहंसनादाच्च कलहंसोऽभिधीयते ॥
 बौऽनिचद्धो निचद्धश्च द्विषथः सोऽभिधीयते ॥ ५६५ ॥
 आर्यावृत्तेन यज्जनातमायां साऽम्बयेनामिका ॥
 अर्धोत्तरं यत्र भाति सोऽयं स्याद्वृत्तिकुण्डिनी ॥ ५६६ ॥
 यत्र स्यात्सादवाहृत्यं धटः स एव संमतः ॥
 यज्जनातं सवेवृत्तैश्च वृत्तं तत्कथितं बुधैः ॥ ५६७ ॥
 यावद्भिरक्षरैर्जतं क्रमात्सा मातृका भवेत् ॥
 सर्वमन्त्रमयी यस्मात्सर्वसिद्धिप्रदायिनी ॥ ५६८ ॥
 तोटकस्तोटेकनैव वृत्तेन स विराजते ॥
 रागाणां मिश्रणादेव संमतो रागमिश्रकः ॥ ५६९ ॥
 तालाणैर्वाऽपि तालैस्तु बहुभिर्भिर्भेदो भवेत् ॥
 पंचतालोऽपि तालैस्तु पंचभिः संमतः सताम् ॥ ५७० ॥
 इत्यल्लिखंथयाः ॥
 श्रीरंगः श्रीविलासः स्यात्स च भंगीरतः परम् ॥
 पंचानन उमापूर्णस्तिलकाख्य उदीरितः ॥ ५७१ ॥
 विनयो वस्तुसंज्ञश्च त्रिषदी च चतुष्पदी ॥
 षट्पदी सिंहलीला च हंसलीला चतुर्मुखः ॥ ५७२ ॥
 सुदर्शनस्त्रिभंगी च त्रिषथो देवकस्तथा ॥
 सांगटः कंदुकश्चर्या चच्चर्या हर्षवर्धनः ॥ ५७३ ॥
 श्रविधेनः खरांगश्च तथा हरिविलासकः ॥
 राहडी मंगलाचारो वंदनं पद्धदी तथा ॥ ५७४ ॥
 भवलो मंगलो लोली वीरश्रीदेवल्लरी पुनः ॥
 नाईतीति षट्त्रिंशद्विप्रकीर्णः सुसंमताः ॥ ५७५ ॥
 चतुर्भांशमतैस्तु श्रीरंगोत्थपदान्वितः ॥
 पंचभिस्तालरागैश्च स्वरांलः श्रीविलासकः ॥ ५७६ ॥

श्रीरंगः श्रीवलीत्येतौ वाच्यस्य श्रीफलप्रदी ॥
 तेनांतः पंचभंगी स्यात्ताले रागेश्च पंचभिः ॥ ५७७ ॥
 रागाम्यामपि तालाभ्यां पंचाननोऽल्यपाटकः ॥
 ताले रागैस्त्रिभिः प्रोक्त उमातिलकसंज्ञकः ॥ ५७८ ॥
 विनयाख्येन तालेन विनयः स्याज्जीवनप्रदः ॥
 यस्मिन्वा भूषणं वज्रं तद्गीतं वस्तुसंज्ञकम् ॥ ५७९ ॥
 त्रिषदादित्रयं गीतं तत्र देशस्य भाषया ॥
 तत्तत्संख्याविशिष्टेन खंडेन मुखदायकम् ॥ ५८० ॥
 वर्णानां नियमाभावेस्तत्र दोषो न विद्यते ॥
 सिंहलीलेन तालेन सिंहलीलः स उच्यते ॥ ५८१ ॥
 हंसलीलोऽपि तालेन हंसाख्येन सुखप्रदः ॥
 एकस्मिन्नेव समये चत्वारस्तालधारिणः ॥ ५८२ ॥
 चतुर्मुखः स विज्ञेयः समकालेन शोभितः ॥
 पदैश्च विरुदेस्तनैः सुदर्शनो निगद्यते ॥ ५८३ ॥
 त्रिभि रागैस्त्रिभिस्तालैस्त्रिभंगी स्यात्पडंगकः ॥
 त्रिषथः स तु विज्ञेयो यस्मिन्नस्ति गतित्रयम् ॥ ५८४ ॥
 नास्ति यस्यांतरं यस्मिन्देवकः स निगद्यते ॥
 शंषातालेन यो गेयो संपटः सोऽभिधीयते ॥ ५८५ ॥
 तालेन कंदुकेनैव कंदुकः स निगद्यते ॥
 पदैः पाटैस्तयाऽऽर्या स्याच्चच्चर्याद्यन्तकैः पदैः ॥ ५८६ ॥
 पदैश्च विरुदेहर्षवर्धनः स्वरपाटकैः ॥
 तालमानद्वयन्यासो भवेच्छीवर्धनाभिधः ॥ ५८७ ॥
 मध्यमध्यस्वरैर्यः स्यात्स्वरांगः सोऽभिधीयते ॥
 पादैश्च विरुदेः पाटैस्तैर्हरिविलासकः ॥ ५८८ ॥
 तालस्याने तु योगेन राहडी सोऽभिधीयते ॥
 शुभवाचकशब्दैस्तु मंगलाचार ईरितः ॥ ५८९ ॥

देशकालप्रभेदेन सम्यक्त्वदोषयुता मता ॥ ५४१ ॥

समत्वं समकालीनसमासिस्तालशब्दयोः ॥

सरक्तत्वं सुखेनैव गात्रयन्त्रोत्थवर्णता ॥ ५४२ ॥

उच्चैरुच्चारितत्वं यद्विक्र(कृ)ष्टत्वमितीरितम् ॥

अन्यान्यञ्चगुणान्नाहुर्गीतलक्षणकोविदाः ॥ ५४३ ॥

अभिन्नरागतालस्वरसाभिन्नरसामता ॥

अपौनरुक्त्यमग्राभ्यं लोकशास्त्रव्यवस्थाया ॥

विशिष्टजन्यता शिष्टप्रतिपादकता तथा ॥ ५४४ ॥

अथ गीतदोषाः ।

अत्रोक्तानां गुणानां ये त्वभावा दोषसंज्ञिनः ॥

अथ सूडलक्षणम् ।

लिविधाः स्युः प्रवन्धास्ते सूडस्या अलिप्तश्रयाः ॥

विप्रकीर्णी इति प्राज्ञास्तेषां लक्षणमुचिरे ॥ ५४५ ॥

एलाकरणदेह्नीभिर्वर्तन्या शोम्बडेन च ॥

लम्परासैकतालीभिरष्टभिः सूड उच्यते ॥ ५४६ ॥

यस्योद्ग्राहस्य पूर्वार्धे द्रुतत्यागमुशोभितम् ॥

मन्दगल्पोत्तरार्धे तु भवेदेला यदा तदा ॥ ५४७ ॥

यस्योद्ग्राहस्य पूर्वार्धे गीयते हिरनन्तरम् ॥

उत्तरार्धे सकृत्पञ्च (?) तदा स्याद्विक्रिका पुनः ॥ ५४८ ॥

यस्मिन्गीते स्वरा गेया सा भवेद्गतैनी पुनः ॥

यस्योद्ग्राहः पञ्चमे स्याद्द्रुतः पङ्कजेति शोम्बडः ॥ ५४९ ॥

ततः स्वेच्छानुसारेण (?) गतिर्यत्र विलम्बिता ॥

एकखण्डो द्विखण्डो वा यस्योद्ग्राहो (?) भवेदिहा ॥ ५५० ॥

गीयतेऽसौ सकृद्भिर्वा भवेद्यत्र ध्रुवः पुनः ॥

द्विराभोगो ध्रुवे मुक्तिः प्रलम्बः स तु लम्पकः (?) ॥ ५५१ ॥

शोम्बडो रासतालान् रासः स एव संमतः ॥

लम्पः सैकतास्या स्याद्द्रुता गलैकतालिका ॥ ५५२ ॥

अथवा—

ध्रुवादिसप्तमिस्तालैः सूड इत्यभिधीयते ॥ ५५३ ॥

॥ इति सूडलक्षणम् ॥

वर्णो वर्णस्वरो गद्यं कैवाडश्राकचारिणी ॥

कंदुकस्तुरगलीला च गजलीला द्विषद्यपि ॥

चक्रवालः स्वराभ्यश्च गाथा कौचपदस्तथा ॥ ५५४ ॥

कलहंस्तो द्विषद्यक आर्या च ध्वनिकुट्टिनी ॥

घट्टो वृत्तं मातृका च तोटको रागमिश्रकः ॥ ५५५ ॥

तालाणवस्तथा पंचताल इत्यलिसंप्रियाः ॥

कणोठमापयोत्पन्नः प्रबंधो वर्णसंज्ञकः ॥ ५५६ ॥

स्व एव स्वरतालाभ्यां वर्णस्वरोऽपि कथ्यते ॥

गद्यं निगद्यते छंदोहीनं पदकदंबकम् ॥ ५५७ ॥

उद्ग्राहध्रुवकौ यस्य पाटेरेव विनिर्मितौ ॥

पदैः कृत्वाऽंतराभोगौ कैवाडोऽत्यंतशोभितः ॥ ५५८ ॥

सर्वार्थस्य च गीतस्य गानं चेदंगचारिणी ॥

कंदः स्यादेकखण्डेन गतिर्यस्य विलम्बिता ॥ ५५९ ॥

शम्पातालेन तुरगलीला सा सुखदायिनी ॥

तालेन ध्रुवान्मा तु गजलीला प्रतिष्ठिता ॥ ५६० ॥

द्विषदौ स्याद्विलेखेन भवेद्यस्य गतित्रयम् ॥

पूर्वपूर्वोत्तरप्रांतो योऽस्त्यो वर्णचयः स चेत् ॥ ५६१ ॥

उत्तरोत्तरवाक्यादौ चक्रवालस्तदोच्यते ॥

यत्र स्वराक्षरेरेव वांछितार्थोऽभिधीयते ॥ ५६२ ॥

स स्वराभेप्रबंधः स्यादयमन्वर्थनामकः ॥

तालेन रहिता गाथा धातुना सर्वदा युता ॥

पदैः स्वैरेः पाटेः पदैस्ते द्विषदैः पुनः ॥ ५६३ ॥

लक्ष्मीर्विपुर्देशः सौख्यं दुःखं चाथ दुरिद्रता ॥
 देशो भूमिर्भूतिस्तेषामित्येतानि फलानि च ॥ ११८ ॥
 अकचटपयशवर्णा स्तेषां तु देवताः ॥
 सोमो भौमो बुधो जीवः शुक्रः शन्यर्कराहवः ११९
 वंषुष्पीडा प्रथापिषा भार्यं रोगो मृतिर्भयम् ॥
 आद्यस्थाने प्रयोगश्चेत्फलं तेषां क्रमाद्भवेत् ॥ १२० ॥
 अकचटपयशः स्थाने पष्ठे च सप्तमे ॥
 भवत्येकादशस्थाने तेषु दुष्टैर्भूतिः फलम् ॥ १२१ ॥
 जीवनं यदि वाच्यस्य ब्रह्मा वा किं शिवोऽथवा ॥
 पंक्तिपुष्पसु तिर्यक्षु कोष्ठाः स्युर्देवपंच च ॥ १२२ ॥
 तिर्यकोष्ठे प्वकाराद्या वर्णलेख्याः क्रमेण तु ॥
 अधोध्वपंक्तिगा वर्णा वायुबीजानि सर्वदा ॥ १२३ ॥
 द्वितीयपङ्क्तिगा वर्णा बन्धिबीजानि नित्यशः ॥
 तृतीयाद्यां स्थिता वर्णा भूमिबीजानि केवलम् ॥ १२४ ॥
 चतुर्थपंक्तिगा वर्णा वारिबीजानि संततम् ॥
 अन्त्यपङ्क्तिस्थिता वर्णाः स्वबीजानीति संमताः ॥ १२५ ॥
 भ्रमो वायुर्भूतिर्विह्वलौ लक्ष्मीर्जले सुखम् ॥
 स्वबीजं घनहानिश्च वाच्यस्येति फलं भवेत् ॥ १२६ ॥
 स्तुत्याद्यश्लोकगीतादौ प्रयोगगणवर्गयोः ॥
 फलान्येतानि जायन्ते तस्मादेतद्विचारयेत् ॥ १२७ ॥
 कचिद्वन्यत्र संप्रोक्तान्विशेषांस्तान्बन्धुम्यहम् ॥
 नकारो नाशयेद्धर्मा हकारस्तु हरयेत् ॥ १२८ ॥
 सकारः सर्वहेतुस्मादीतादौ तं परित्यजेत् ॥
 उद्ग्राहे भगणश्चैवमंतरे मतलास्तथा ॥ १२९ ॥
 आभोगे हटकीश्चैव नववणीन् परित्यजेत् ॥
 उद्ग्राहे तु दुकारश्च मकारश्चान्तरे तथा ॥ १३० ॥

आभोगे तु वकारश्च तत्र लक्ष्मीः फलं भवेत् ॥
 देवतोपधि वाच्याः स्युर्दोषा एते भवन्ति न ॥ १३१ ॥
 मांगल्योपधिशब्दः स्यान्मनुष्यार्थो न दोषभाक् ॥
 माताभिश्चापि गीतं स्यात्तत्तत्तलानुसारतः ॥ १३२ ॥
 गीर्वाणमार्गतालाभ्यां गीतं देवतमांगितम् ॥
 देशीताललेन गीर्वाणवाण्या तदेवमानुषम् ॥ १३३ ॥
 मानुषं केवलं गीतं देशी तालेन भाषया ॥
 भाषया वाऽपि भणितं (१) पुनस्तदेवमानुषम् ॥ १३४ ॥
 गीतवर्णीश्च चत्वारो लघ्वो तद्विमुणा गुरो ॥
 छुते द्वादश वर्णाः स्युर्द्विद्वे द्वावेव कीर्तितौ ॥ १३५ ॥
 अणुद्वे तदर्थं स्यादेवं वर्णमितिभेदे ॥
 अंगान्ते पदविश्रांतिर्यतिरित्युच्यते बुधैः ॥ १३६ ॥
 ॥ इति यतिः ॥
 प्रासस्तु पुनरुक्तिः स्यादष्टतो नार्थनैः कचित् ॥
 आदिमध्यावसानेषु यथोक्तं प्रास ईरितः ॥
 विना प्राप्तिन यद्गतं विना नारीव भूषणम् ॥ १३७ ॥
 ॥ इत्यनुप्रासलक्षणम् ॥
 अथ गीतगुणाः ॥
 व्यक्तत्वं पूर्णता तत्र सौकुमार्यं प्रसन्नता ॥
 सालकारत्वं तत्र तद्धृषा स्वरशब्दस्फुटस्वतः ॥ १३८ ॥
 पूर्णत्वमपि पूर्णाङ्गमक (केवलं) त्वसमीरितम् ॥
 स्वरशब्दाधिकोमल्यं सौकुमार्यं प्रकीर्तितम् ॥ १३९ ॥
 प्रसन्नत्वं स्फुटार्थत्वं सालकारत्वमाहृतम् ॥
 स्वरशब्दाधिकेचिद्व्यं भरतादिमुनीश्वरैः ॥ १४० ॥
 माधुर्यं स्वरशब्दार्थलावण्यं तत्प्रकीर्तितम् ॥

मृदुनीतिश्च शृङ्गारं आयता हास्यके रसे ॥ ३९२ ॥
 देन्ये च करुणाजातिर्विभक्ते च भयानके ।
 हास्यशृङ्गारयोर्मध्ये रसेष्वेतेषु जातयः ॥ ४९३ ॥
 तत्तज्जातिरिरेव स्वरास्तत्तद्रसात्मकाः ।
 तादृश्यांशग्रहण्यासि रागैस्तत्तद्रसात्मता ॥ ४९४ ॥
 पूर्वकोमलतीव्रश्च तथा तीव्रतरेण च ।
 अतितीव्रतमैवैव सर्वे रागा उदीरिताः ॥ ४९५ ॥
 रिं च पूर्वं तथा तीव्रं तीव्रतरं च ग-स्वरम् ।
 तीव्रतमं तथा गं च मं च तीव्रं स्वरं तथा ॥ ४९६ ॥
 मं च तीव्रतमं धं च पूर्वस्य तीव्रसंज्ञितम् ।
 तीव्रतरं निषादं च तीव्रतमं च नि-स्वरम् ॥ ४९७ ॥
 इत्येतांश्च दश त्यक्त्वा रांगलक्षणमीरितम् ।
 द्वादशाभिर्विकारायैः शुद्धैश्च सप्तभिः स्वरैः ॥ ४९८ ॥
 एतैः कृत्वा प्रसिद्धा ये त एवात्र प्रकीर्तिताः ।
 तत्तद्देशे च तैः कृत्वा रागा अपि प्रतिष्ठिताः ॥ ४९९ ॥

इति रागप्रकरणम् ।

अथ बद्धं निबद्धं च संगीतं द्विविधं स्मृतम् ॥
 अनिवद्धं तु तत्प्रोक्तं निबद्धमधुनोच्यते ॥ ५०० ॥
 निबद्धं गीतरूपं यत्तस्य लक्षणमुच्यते ॥
 सुस्वरैर्गीयमानत्वाद्गीतमित्यभिधीयते ॥ ५०१ ॥
 रामवेदादिदं गीतं संजहार पितामहः ॥
 नारदेन तु तस्माप्य वीणायां बादनं कृतम् ॥ ५०२ ॥
 गणतालस्वरैः कृत्वा मात्राभिश्च सुशोभिताम् ॥
 तच्च गीतं प्रथिव्यां तु नारदेन प्रतिष्ठितम् ॥ ५०३ ॥
 तेन गीतेन हृष्यन्ते देवाश्च मुनयो नराः ॥
 तस्य गीतस्य माहात्म्यं वक्तुं को वा क्षमो भवेत् ५०४

गीतेऽस्मिन्पञ्च नामानि प्रसिद्धान्युदितानि हि ॥
 रूपं च रूपकं वस्तु प्रबन्धोऽनेयमित्यपि ॥ ५०५ ॥
 पञ्चधा कथितो भागो गीतेऽस्मिन्पूर्वसुरिभिः ॥
 आद्य उद्ग्राहको ज्ञेयो मेलापकस्तदुत्तरः ॥ ५०६ ॥
 तृतीयो ध्रुवसंज्ञः स्यादुत्तरः स्याच्चतुर्थकः ॥
 अभोगः पञ्चमो भागः पञ्चानां लक्षणं द्वये ॥ ५०७ ॥
 आद्यः कृदृष्टते गीतं तस्मादुद्ग्राहसंज्ञकः ॥
 मेलापकः स विज्ञेयो ध्रुवकोद्ग्राहमेलनात् ॥ ५०८ ॥
 ध्रुवत्वाध्रुवसंज्ञोऽयं ध्रुवभोगाच्च दुत्तरः ॥
 आभोगो गीतपूर्वार्थमिति भागाः प्रकीर्तिताः ॥ ५०९ ॥
 पदतालस्वराः पाठस्तेनो विरुद्ध एव च ॥
 प्रबन्धश्च पङ्क्त्यानि कथितानि मनीषिभिः ॥ ५१० ॥
 पदानि वाचकाः शब्दास्तालाश्चञ्चुपुटादयः ॥
 स्वराः पङ्क्तादय स्तेस्युः पाठोवाचोद्भवाक्षरम् ॥ ५११ ॥
 तेन स्यान्मंगलः शब्दो विरुद्धं गुणनामयुक्तं ॥
 प्रबंधततयः पञ्च इति प्रोक्ताः क्रमणं च ॥ ५१२ ॥
 पङ्क्तिभिरैतैर्दिनी स्याद्विदिनी पंचभिर्मेतेत् ॥
 चतुर्भिर्दीपिनी जातिस्त्रिभिरङ्गैर्विंशतिभिः ॥ ५१३ ॥
 द्वाभ्यां तारावली जातिरिति सुरिभिर्निर्णयः ॥
 छंदस्तालादिनियमा त्रिर्युक्तः स्यादतोऽन्यथा ॥ ५१४ ॥
 अनिर्युक्तं इति द्वेधा प्रबंधः परिकीर्तितः ॥
 तत्र गीतोपयोगित्वाद्गुणवर्णादि कथ्यते ॥ ५१५ ॥
 आदिमध्यावसानेषु पतगां यान्ति लाघवम् ॥
 भनमागौरवं यान्ति मनौ तु गुरुलाघवम् ॥ ५१६ ॥
 मेरुमिर्दवता नैश्च वासवो भैश्च चन्द्रमाः ॥
 वेवारिजेरविस्तश्च खेसिऽनिल श्वरेऽनलः ॥ ५१७ ॥

इति मञ्जुघोषा । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ११५ ।
 सुसारीमेलसंभूता य-हीना शिववल्लभा ।
 न्यभावोद्ग्राहगान्धारा पांशुन्याससुशोभिता ।
 अवरोहणवेल्यायां निपादेन सुशोभिता ॥ ४८२ ॥
 गपधसतनिधपनिधपपधपगगरिसरिरिसरि । पपगपप-
 गरिरिगरि सरिरिसधससा । पापवानिधपनिधपपधपगग-
 रिसरिरिसधस ॥

इति शिववल्लभा । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ११६ ।
 शुद्धमेलसमुद्भूतः पङ्क्तादिः स मनोहरः ।
 आरोहे ग-रि-मैस्त्यक्त आन्दोलित-प-सान्वितः ॥ ४८३ ॥
 धैर्यं प्राप्य तस्माच्च संनिवृत्तोऽत्र कम्पितः ।
 पञ्चमात्पङ्गमासाद्य निवृत्तो मध्यमं प्रति ।
 तत्राप्यान्दोलितो मे च रौ चै स्वस्थानशोभितः ४८४
 सप्तपापधपपमापधनिसानिधपमापधनिधपमागारीस ।
 सप्तपापधपपपापमपानिधपमासापासापामागारीस ॥
 इति मनोहरः । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ११७ ।
 भैरवीस्वरसंभूता निपादोद्ग्राहसंयुता ।
 गान्धारे नैत्ययुक्ता या ज्ञेया साऽऽनन्दभैरवी ४८५
 गिनिसगगागरिसरिरिसनिनिता । निमिगगमयपसगग-
 मगगागरिस निनीससा । धापमपमगमगमगगागगगगगारि-
 सनिनिसगगागरिसनिनिससा ॥

इत्यनन्दाभैरवी । सर्वदा ॥ ११८ ।
 शंकराभरणो रागः शंकरानन्दको भवेत् ।
 रिग-पास्तत्र चांशाः स्यु रि-न्यासेन सुशोभितः ।
 स्वस्वसंवादिनां यौगाद्यत्र स्याद्बहुकम्पनम् ॥ ४८६ ॥
 १*तः । पूर्वं निपादमा* । २ च संस्थितशो* । ३ योगोच्चर ।

सरिगमपपपपमपपपसमगरिगमागारिमगागरिसरि-
 गरिस । रीसरीसरीगरिसरीसतनिधनिसरीसतनिससासरिगम-
 पासपारिधामनीपस । सनिधपममगगागरिसरिस ॥
 इति शंकरानन्दः । सर्वदा ॥ ११९ ॥
 आरोहणे नि-योगेन सैन्धवी मानवी मता ॥ ४८७ ॥
 धनिसरिमपमगरिसानौघाधानी सारिमपानिधपमागरिस-
 रिसा । धनि सारिमागरिमगरिसरीसतधनिस ॥

इति मानवी । सर्वदा ॥ १२० ॥
 कल्याणमेलसंभूता राजधानी मुखप्रदा ।
 आरोहणे ध-हीना स्याद्बहुकम्पमनोहरा ।
 आम्रेडितस्वरैर्युक्ताकरोहेऽपि ग-वर्जिता ॥ ४८८ ॥
 सरिगमपनीसारीसतनिसनिधपमगरिसनिसनिधपमगम-
 पमधमरिम सनीसा । सरिगमपमगरिस । पनिसपनिसरि-
 गमपमगरिसनिपनीससा ॥

इति राजधानी । सर्वदा ॥ १२१ ॥
 गौरीमेलसमुद्भूता पङ्गोद्ग्राहोऽथ शर्वरी ।
 सन्यासा पञ्चमांशां या स-नि-न्यासेन शोभिता ४८९
 सरिगमपधनिसनिधपमपधपम । पप्यापमपप्यापमधनि
 धपमासरिग मागरिसससससतनिसनिसनिधनिसनिधनिस-
 निधनिधपमगमपमगमग । रिसानिधनिसरिगरिसनिधानिससा

इति शर्वरी । सर्वदा ॥ १२२ ॥
 अनेनैव प्रकारेण रागा अप्यमिता मताः ।
 द्वाविंशत्या शतं ते च प्रोक्ता लोकमुखाय च ॥ ४९० ॥
 एकस्मिन्कोट्ये मेले न-रागान्तरसंभवः ।
 खरेपु पञ्चसु स्थायी यतो भवति सर्वदा ॥ ४९१ ॥
 रसेवीरेऽद्भुते रौद्रे दीप्ता जातिरुदीरिता ।

शंकराभरणे भेले रागः कङ्कणसंज्ञकः ।
प-हीनो गादिराख्यातो बहुमध्यमसङ्गतः ॥ ४७१ ॥
गमनिसरिसनिसनिधनिधमगमममगमगसिसरिसनिस-
सधनिस । मधनिरिसनिसस । मममगमगमगममधनिस
निधनिधमगमगमपरिस रिसनिसस ।

इति कङ्कणः । द्वितीयमहरोत्तरम् । १०७ ।

रत्नावल्यां रि-नी नखस्तोत्रतीव्रतरौ ग-मौ ।
गान्धारमुर्छना यत्र तत्रोक्तौ न्यासपञ्चमः ॥ ४७२ ॥

इति रत्नावली । द्वितीयमहरोत्तरम् ।

ध-हीने कल्पतर्वारुये तीव्रतीव्रतरौ ग-री ।
ऋषभोद्ग्राहसंयुक्ते षड्जन्याससमन्विते ॥ ४७३ ॥
रिगमपनिससनिधममगमगसिस रिगमरिगममगमगसिससप
निसरिस निसारि । गमपनिधमगमगमगसिसनिसमा । पनि-
सपनिसरिगमगसिसनिससा ॥

इति कल्पतरुः । तृतीयमहरोत्तरम् । १०९ ।

श्रीरागमेलसंभूता सोरटी रि-स्वरोद्ग्रहा ।
पञ्चमाहुष्मितीपेता रि पर्यन्त पुनस्तथा ॥ ४७४ ॥
स हुष्मिता म-पर्यन्तमग्र्यस्वस्थानषड्जका ।

इति सोरटी । प्रथममहरोत्तरम् । ११० ।

शुद्धस्वरसमुद्भूतो गान्धारोद्ग्राहसंयुतः ।
आरोहे त्यक्त-धो ज्ञेयो गान्धारोच्यवितोदितः ॥ ४७५ ॥
अग्र्यस्थानसंयुक्तः पुन स्वस्थानसंयुतः ।
आन्दोलितनिपादाद्यो मारुथीन्दोलितो मुहुः ॥ ४७६ ॥

गपपनीध । निधधापमगरिस । गमपमगमपनिसनिधप-
मपमगमगरिससरिगमपमगरिस । गमपनीधगारिसनिसनिस-
निधपमपगमग गारिस ॥

इति मारुः । तृतीयमहरोत्तरम् । १११ ।

नाट्यमेलसमुद्भूतो रागः कुमुदसंज्ञकः ।
आरोहणे म-वज्योक्तो गान्धारोद्ग्राहशोभितः ॥ ४७८ ॥
गपधनिससनिधपमगरिसरिगपमगरि । सनीसगपधनिस-
निधपधनिसनिधपमगरिस । गपपगमगमगमगसिसनीस-
रिसनिसरिगपमगरिसनीसा ॥

इति कुमुदः । तृतीयमहरोत्तरम् । ११२ ।

नाट्यमेलसमुद्भूतो रागश्चक्रधरः स्मृतः ।
पञ्चमेन विहीनः स्वात्पड्जोद्ग्राहेण शोभितः ॥ ४७९ ॥
सरिगमधनिससनिधमगमगारिसरिगमगसिसरिगमधमग-
रिसरिगमग रिसरिनिधनिसनिधनिसधनिसरिगमगरिस ॥

इति चक्रधरः । तृतीयमहरोत्तरम् । ११३ ।

भैरवीमिलसंभूतो गान्धारेण विवर्जितः ।
आरोहे तु नि-वज्यः स्यान्मादिः सिंहस्वरः स्मृतः ४८०
मपधसरिमरिसधनिसनिधपधममरिमधससा । रिमपमरि-
सधसधसरिस पधसरिसनिधपधममरिमधससा । रिमपमरि-
सधसरिमपधसरिस निधपधमपधरिमपमरिमधससा ॥

इति सिंहस्वरः । तृतीयमहरोत्तरम् । ११४ ।

श्रीरागमेलसंभूता ग-स्वरेण विवर्जिता ।
मञ्जुवोषा ध-पूर्वा स्यादारोहे त्यक्तनि-स्वरा ॥ ४८१ ॥
धसरिमपधसनिधपधमरिस । धमरिमपधपधमपधरिमप-
धरिमरि सधसनिधपधमपधरिमपधमरिसधोत्तस ॥

सरिगमपधनिससनिधपमपावमगगरिगरीस । ससरिगम-
पधपमपमग मगरीससरिगमपपमगमगगरिसनीससा ॥

इति कुरङ्गः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ९८ ॥

रि-धौ च कोमलौ ख्यातावतितीव्रतमश्च गः ।

मृश् तीव्रतरो यत्र निपादस्तीव्रसंज्ञकः ।

सौदामिन्यां तु गान्धार-स्वरोद्ग्राहः सतां मतः ४६३

गमपधनिससरिससनिधपमपावमगमगरिसा । सरिगम-
पमपमगरिसस रिगमगरिसासरिसनिससमा । गमपमपाग-
मपमागरिसानीससा ।

इति सौदामिनी । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ९९ ॥

षट्श्रुतिर्मध्यमो यत्र धैवतः कोमलो भवेत् ।

निपादस्तीव्र आख्यातो वैजयन्ती रि-पूर्विका ।

आरोहणेऽवरोहे च कादाचित्कौ ग-धौ मतौ ॥ ४६४ ॥

रिमपनिससनिधपमगरिस । रिमपनिधपमगरिग-
स । निसरि मपमगरिसनिसरिसनिधपमपनिससा ॥

इति वैजयन्ती । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ १०० ॥

ग-नि-भ्यां वजितो हंसो रि-ध-कोमलसंयुतः ॥ ४६५ ॥

सरिमपधपमरिमपमगरिरिमरिसरिसधससम् । सरिम-
पमपधसस धमपमारिसरिसधससम् ॥

इति हंसः । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ १०१ ॥

कल्याणमेलसंभूतो रागः कोकिलसंज्ञकः ।

सर्वदा म-नि-हीनः स्याद्गान्धारादिकमुर्धनः ॥ ४६६ ॥

गपधससाधपमगरिसरिसासरिगपधसागरिसरिधसध-
गपगारिसा । सरिसरिगपागारिसरिगरिधसधससरिगप-
रिसरिसधसस ॥

इति कोकिलः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ १०२ ॥

कोमलाख्यौ रि-धौ यत्र ग-नी च तीव्रसंज्ञितौ ।

मस्तीव्रतरसंज्ञः स्याज्जयश्रीनामके पुनः ।

आरोहणे रि-धौ न स्तो नि-स्वरोद्ग्राहमाण्डितो ॥ ४६७ ॥

निसरिगमपनिधपमगगरिसनिसरिसनीसगारि । ग-
मपमपमगरि सनीसापनीसागमपनीसा । रिसनिसनिधपमगमप-
मगरिस नीनीसगारि रिसनीसस ॥

इति जयश्रीः । प्रथमप्रहरोत्तरम् ॥ १०३ ॥

गौरीमेलसमुद्भूतो धैवतस्वरवर्जितः ।

आरोहणे रि-हीनः स्यान्निपादादिः सुरालयः ॥ ४६८ ॥

नीसगमपनीसनिपमगरिसनिस । नीसगमगमगरिसनिस ।
नीसगमपम मगरिसरिसनिसपनीसगमपमगरिसरिसनिसनिप-
मपनीसगमपमगरिस रिरिसनिस ॥

इति सुरालयः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ १०४ ॥

गौरीमेलसमुद्भूत आरोहे म-नि-वर्जितः ।

ग-ध-हीनोऽवरोहः स्याद्गादिरर्जुनसंज्ञकः ॥ ४६९ ॥

गपधससनिधपमरिमगपधधमधसरिगधमरिस । रिरि-
रिगमरिमम रिसरिसरिसनिधपधनिधमपममगरिसरि-
सधससरिसधससरिस सरिगमरिसरिसधसस ॥

इत्यर्जुनः । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ १०५ ॥

कल्याणमेलसंभूतो ध-हीनः पञ्चमं गतः ।

पेरावतो ग-पूर्वाक्तो न्यासपट्टजविभूषितः ॥ ४७० ॥

गमपानिसरिसनिधमगमगमगरिगपनिसरिसनीस । गम-
पमगरि नीस । गमपमपमगमगमपमपसागरि । सरिसनिसप
निसरिसमगरि निसपनीसस ॥

इत्येरावतः । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ १०६ ॥

रिस्तु तीव्रतरः प्रोक्तस्तीव्रगान्धारशोभिते ।
सामान्तसंज्ञके रागे न्यातोद्ग्राह्यापञ्चके ॥४५३॥
सरिगमपधनिससनिधपममगरिगरिस । ससरिगमपमप
पमरिगमगरिमसरिगमपधनिसरिगमपममगरिसस । निधप
मममगरीसरीसनीससा ॥

इति सामन्तः । तृतीयग्रहरोत्तरम् । ९० ।

धैवतोद्ग्राह्यशान्तो गौरीभिलसमुद्भवः ।

रागो मङ्गलकोशाख्यो धनी यत्र समन्वितौ ॥४५४॥

धनिसरिगमपध पमपमगरिसरिगमगरिसरिसनिधसनिध
धनिसरिसनिधधनीससा । गमपमगरिसरिसनिधसाधनीससा ॥

इति मङ्गलकोशकः । सर्वदा । ८१ ।

नाद्वारामक्रिया गौरीभिलोत्पन्ना मन्भूमिता ।

पञ्चोद्ग्राहा च निन्यासारोहे गान्धारवर्जिता ॥ ४५५ ॥

सससरिगममगमपधनिधपमपममममस । सरिमस ।

गमममपमगरिसरिसरिसनिधपमपमममममगरिसरिसनि ।

सरिसमगरिसरिसरिसरिसरिमममगरिसरिस निरिसमममपधनि
धपपमपमममगरिसरिसनी । सरिमगरिसरिस ॥

इति नाद्वारामक्रिया । प्रथमग्रहरोत्तरम् । ९२ ।

कुडाइ तीव्र-गोपेता चाऽरोहे-म-नि-वर्जिता ।

गान्धारोद्ग्राहसंयुक्ता पञ्चमशेन शोभिता ॥ ४५६ ॥

ध-योर्नित्यतरेणैव यन्नावरोहणं सतम् ।

गान्धारेण विहीना साऽप्यवरोहे कञ्चिन्मता ॥ ४५७ ॥

गपधसरिसनिधसगरिगमारिससरिगपमगधपमगरिगमारि

सगपगपधनिधपमगरिगगरिसा ॥

इति कुडाइ । प्रथमग्रहरोत्तरम् । ९३ ।

१ कुडायी । २ कुडायी ।

तीव्रगान्धारसंयुक्त आरोहे वर्धितो ग-नी ।

पङ्गोद्ग्राहेण संपन्ने गौण्ड आम्नेडितस्वरैः ॥ ४५८ ॥

सारिमपपधसनिधपमपमगगरिसरिस । सारिमपमाग

रिसरिसधसधसनिधपमपमपमगगरिसरिस । सारिमपमागसरिस

रिसधसधसरि । मपममगरिसरिसधसधस ॥

इति गौण्डः । सर्वदा । ९४ ।

अवरोहे ध-गौन स्तो मस्तु तीव्रतरो भवेत् ।

देवगिरौ ग-नी तीव्रौ यत्र स्यात्पङ्गमुच्छेदा ॥ ४५९ ॥

सरिगमपधनिससनिधमरिस । धनिसधनिसरिगमपधपमप

मरिमरिससरिगमपधनिसरिगमपममरिस । धनिसधनिसरिस

नीसा ॥

इति देवगिरिः । द्वितीयग्रहरोत्तरम् । ९५ ।

तदा तु देवगान्धारी पूर्णश्रेष्ठैरौ यदा ।

गान्धारदिस्वरोद्ग्राहा स-स्वरांशेन शोभिता ।

सा यदा रि-स्वरोद्ग्राहा तदाऽऽरोहे गन्वर्जिता ॥ ४६० ॥

गमपधनिधपमागरीनिधनीससमाविनिधनीसाविधप-

मगरीसान्विध नीसा ॥

इति देवगान्धारी । द्वितीयग्रहरोत्तरम् । ९६ ।

गौरीभिलसमुत्पन्ना त्रिधणी मन्स्वरोज्जिता ।

अवरोहणवैलयां पङ्गोद्ग्राह-रि-स्वरा ॥ ४६१ ॥

सरिगमपधनिससनिधपमगरिगरिसनीसा । सरिगमपमाग-

रिगपगरिग रिसरिस । गमपगरिसामरिगमगरिसरिसनीसा

इति त्रिधणी । तृतीयग्रहरोत्तरम् । ९७ ।

रिस्तु तीव्रतरः प्रोक्तो मस्तु तीव्रतरो भवेत् ।

अतितीव्रतमो गः स्याद्विस्तीव्रः स्वात्कुरङ्गके ।

पङ्गोद्ग्राहेण संपन्ने न्यासांशौ पञ्चमपञ्चमौ ॥ ४६२ ॥

धनिसरिगमपसरिपमपमपरिपममा । सनीससा ॥
 इति त्रैराटीनाटः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ८१ ॥
 इति नव नाट्यः ॥
 गौरीभिलसमुत्पन्नाऽऽरोहणे ग-नि-वर्जिता ।
 मध्यमोद्ग्राहसांशाद्याऽसावरी न्यासपञ्चमा ॥ ४४४ ॥
 मध्वससरिमपमगरिसवसरिधरिधपमपमगरिमपमप-
 सरिगरिस रिरिमागरिसा ॥
 इत्यसावरी । द्वितीयप्रहरोत्तरम् ॥ ८२ ॥
 सावरी तीव्रगान्धारा धैवतोद्ग्राहसंभवा ।
 मध्यमांशा नि-होना चाऽऽरोहणे ग-नि-वर्जिता ॥ ४४५ ॥
 धसरिममगरिसरिगरिसाधधसरिममापधधपमागरि । स-
 रिरिगरिससा धधससरिरिमपधधपमपमामरिस । सरिगगि-
 रिससाधधमसरिरिमम पधधपमपमासरिस । सरिगरिरि-
 ससाध ॥
 इति सावरी । सधेदा ॥ ८३ ॥
 गान्धारोद्ग्राहसालङ्कारे रि-गौ कोमल-तीव्रकौ ।
 ध-न्यासो मध्यमांशाश्च सर्पन्न बहुकल्पनम् ॥ ४४६ ॥
 गमपधनिधपनीधपमपमागरीसनीधधनिसरीसनीधमपमागि-
 सानिधध नीसा । मागरीसनीधधनीससा ॥
 इति सालङ्कारः । सधेदा ॥ ८४ ॥
 रि-त्रयोद्ग्राहसंयुक्तः पङ्क्तोद्ग्राहोऽथवा मतः ।
 श्रीसामस्तीव्रगान्धार आरोहणे ग-ध-वर्जितः ॥ ४४७ ॥
 रिरिरिपमगरिसरिससासानिधनिधपमपमामरिसरिग-
 मपनिध सरिगरिसनिसनिसनिधपमपमामागरीरिगिरिग-
 रिसनिससा ॥
 इति श्रीरागः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ८५ ॥

गौर्युत्पन्ना पहाडी स्याद्गान्धारस्वरवर्जिता ।
 उद्ग्राहे पङ्क्तसंभवा न्यासांशो(?)रि-शोभिता ४४८
 सरिमपधपमपमपरिमरिसरिसनीस । रिसपधपमपम-
 रिसरिरि सनीससा ॥
 इति पहाडी । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ८६ ॥
 विहङ्गदे ग-नी तीव्रावरोहे तु रि-वर्जिते ।
 गान्धारोद्ग्राहसंभवे न्यासांशो रि-स्वरो मतः ॥ ४४९ ॥
 यद्यस्मिन्पञ्चमोद्ग्राहः स्यादारोहे ग-वर्जनम् ।
 मूर्च्छना मध्यमे चापि प-राहित्ये सदा भवेत् ॥ ४५० ॥
 गमपनिसगरिसनिसमगमपमगरिसनीस । पनिसमागि-
 सनीस । गम पनीसानीपमागरिसनिसरिसनिसा । पनिसा-
 रिसमागरिसानिपनिसरिसनीससा ॥
 इति विहङ्गदः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ८७ ॥
 गौरीभिलसमुत्पन्ना पङ्क्तोद्ग्राहसमन्विता ।
 न्यासांश-ग-स्वरोपेता पूर्वी सा सुखदायिनी ॥ ४५१ ॥
 सरिगमपधनिससनिधपधमपपमगरिगागमपमपमगरिस ।
 (तानसमाप्तौ गे विकर्षणम्) सरिसरिससधपस । स-
 निधपधपम गरिगा (विकर्षणम्) रिससरिगमपधपग-
 रिगा रिसगमपमगरिगा (विकर्षणम्) रिधपसा ॥
 इति पूर्वी । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ८८ ॥
 कोमलौ च रि-गौ यत्र ग-नी यत्र च तीव्रकौ ।
 मश्च तीव्रतरः प्रोक्तः पूर्वसारङ्गकौ पुनः ।
 ऋषमोद्ग्राहसंभवे ग-गौ न्यासांशकौ मतौ ॥ ४५२ ॥
 रिगमपधनिससनिधपधमपमगरिगागान्धारासनीससा (ता-
 न-समाप्तौ गे विकर्षणम्) पमपधपमपमगरिगासरिसनिससा ॥
 इति पूर्वसारङ्गः । तृतीयप्रहरोत्तरम् ॥ ८९ ॥

अवरोहे ष-गौ न स्तो नाटे रि-स्वरमुञ्चता ॥ ४३५ ॥
रिगमपधनिससनिपमपममरोसारिगमरिगमपधनिसधनि
ससनिप सनिपमपमपमपमममरिस । रिसनीसता ॥

इति नाटः । तृतीयग्रहरोत्तरम् ७३ ।

बेलावलीसमुद्धूतो मांशो रि न्यासो नटः ।

अवरोहे ग-हीनः स्वादान्वारादिकमुञ्चनः ॥ ४३६ ॥

गमपधनिससनिपमपमपमम । रिगमारिसधनिसधनि ।
ससनिपस । (निपाद-तारपङ्क्तयोः टाळः ।) सनिसनि-
निषपधनिससनिप । (सर्वत्र विकर्षणम् ।) धनीषपमप-
ममरिगमारिस ॥

इति नटनारायणः । तृतीयग्रहरोत्तरम् । ७४ ।

शंकराभरणोत्पन्ने गान्धारस्वरवर्जिते ।

अथ सालङ्कृनाटेऽस्मिन्संन्यासांशसमिञ्जिते ।

षड्जोद्ग्राहेण संपन्ने म-वाचाप्रेडितौ स्तुतौ ॥ ४३७ ॥

ससरिगमपधपधमपममरिससाधपमपधससरिस । रि-
मपधपधनीषप मममरिससाधपमपधससरिसा ॥

इति सालङ्कृनाटः । तृतीयग्रहरोत्तरम् । ७५ ।

छायानाटस्तु विज्ञेयः शंकराभरणस्वरैः ।

आरोहणे नि-षड्गर्थः स्वाद्वरोहे ग-वर्जितः ।

धैवतोद्ग्राहसंयुक्तो रि-न्यासोऽनिकमध्यमः ॥ ४३८ ॥

धैवसरिगमपधसनिषपमपरिषपमपममपरिषापाममपरि-
सरिसरिसस ॥

इति छायानाटः । तृतीयग्रहरोत्तरम् । ७६ ।

अथ कामोदनाटेऽस्मिन्तीव्रान्वासरसंयुते ।

धैवतोद्ग्राहसंपन्नेऽवरोहे ग-व-वर्जिते ।

स-न्यासो मध्यमांशः स्वात्सर्वत्र बहुकम्पनम् ॥ ४३९ ॥

धनिसरिगमपधनिससनिपसनिपमपममरिस । ससपाम-
मरिषधनि सधनिसरिगमपममरिसरिसनिपमपधनिससनिपस-
सनिपनिपमपमम रिस । ससपाममरिसधनिसरिगमपमम-
सरिसनिपमपधनिसममपरि सधनिसधनिससा ॥

इति कामोदनाटः । तृतीयग्रहरोत्तरम् । ७७ ।

आभीरीमिहसंभूतोऽवरोहे ष-स्वरं विज्ञितः ।

अथ न्यासविशेषाख्य आभीरीनाटकः स्तुतः ।

स-स्वरादिग्रहान्यासो भस्मिर्मांशो ग-नो स्वरौ ॥ ४४० ॥

सरियमपधनिससनिपमपमपमगाडरिसानीउससा । पा-
मसपमपपध निसनिपससरिससनिपनिपमपमपमपमसरिस-
रिसनीससा ॥

इत्याभीरीनाटः । तृतीयग्रहरोत्तरम् । ७८ ।

कल्याणमेहसंभूतोऽवरोहे ग-व-वर्जितः ।

षड्नादिमुञ्चनोपेतो रागः कल्याणनाटकः ॥ ४४१ ॥

सरियमपधनिससनिपमपममममरिसमारिसरिसनीससा ।
पामसरिगामरिसरिसनीससा ॥

इति कल्याणनाटः । तृतीयग्रहरोत्तरम् । ७९ ।

अथ केदारनाटेऽस्मिन्माराहे रि-ष-वर्जिते ।

मादिमे च ग-नो तीव्रावरोहे ष गोविज्ञिते ॥ ४४२ ॥

गमपनीसनिपमपरिसरिसनीससा । धनिसपनीसपमपरि-
मरिसनीस सा । धनिसपनीससमरिस । गमपधिसममपम-
मसरिगमारिससनिप । ससमरिमममरिसरिसनीससा ॥

इति केदारनाटः । तृतीयग्रहरोत्तरम् । ८० ।

बराटीस्वरसंज्ञाते बराटीनाटके पुनः ।

अवरोहे ष-गौ वड्गर्थो न्यासांशो षड्जपञ्चमौ ।

धैवतोद्ग्राहसंपन्ने नि-मयोः कम्पनं भवेत् ॥ ४४३ ॥

बोवको रूक्षशब्दः स्यात्कठिनोच्चतरध्वनिः ॥६१३॥
 एतत्पद्यगुणाः सर्वे तिष्ठति मिश्रकः पुनः ॥
 श्रेष्ठश्च त्रिषु मिश्रः स्याद्गुणबहुल्ययुक्तः ॥६१४॥
 संदष्टादिकदोषाः स्युर्लिशच्च गायनेऽस्ति ॥
 संदष्टः सीकृती चैव भीतशंकितकंपिताः ॥६१५॥
 कराळी कपिलः काको विताळः करभाधरी ॥
 शौंषडस्तुंक्वकी वक्त्री फुल्लगळस्तु फेरिणः ॥६१६॥
 निमीलको हतस्वानो विरसो व्यक्तमिश्रकः ॥
 अनवधानकः प्रोक्तः स्थानभ्रष्टानुनासिकौ ॥६१७॥
 विमनश्चालको दोलवृकट्टश्चूर्ध्वगामिनौ ॥
 यः संदिश्याक्षरं गायेदसौ संदिष्ट उच्यते ॥६१८॥
 उद्गृष्टो विरसो दोषः सीत्कारो सीकृतेर्मुहुः ॥
 भयांस्वितस्तु यो गायेत्स्तंभितो गायनोच्यते ॥६१९॥
 शंकितः सुबुधैरुक्तस्वरया यस्तु गायति ॥
 कंपितः कंपिताञ्ज्नेयः स्वभावाद्वात्रशब्दयोः ॥६२०॥
 यो गानं द्रुतास्योऽपि कराळी स तु गायकः ॥
 योऽगायैत्कपिलोऽसौ तु स्वराभ्युत्थानकश्चुत्तीन् (१) ॥६२१॥
 काकस्वरेण यो गायैत्काकस्वर उद्धारितः ॥
 यस्य नास्ति लयज्ञानं विताळः स निगद्यते ॥६२२॥
 दृक्ता तु मस्तकशङ्के यो गायैत्करभः स्मृतः ॥
 छागत्रयनिमान्यः स्याद्गुह्योऽयमगायकः ॥६२३॥
 शिरालभालवदनग्रीवामुखविकारवान् ॥
 शौंषकः कथितः सन्निर्गायनः सर्वतोऽयमः ॥६२४॥
 तुंबकी तुंबकाकारो वक्त्री मुखविकारवान् ॥
 यो गायैत्फुल्लगळः स्याद्वातुणामधमो मतः ॥६२५॥
 आस्यं प्रसार्य यो गायैत्पसारि स तु गायकः ॥

नेत्रौ निमील्य यो गायेत्स तु प्रोक्तो निमीलकः ॥६२६॥
 यस्तुवर्जस्वरो गायेत्स हतस्वर उदाहृतः ॥
 नीरसो रक्तिहीनो यः स प्रोक्तो विरसायमः ॥६२७॥
 अव्यक्तवर्णोऽयं गायेद्व्यक्तः स निगद्यते ॥
 रागाणां मिश्रणादेव कथ्यते स तु मिश्रकः ॥६२८॥
 स्थाय्यादिष्ववधानेन विमुक्तोऽनवधानकः ॥
 स्थाने स्थातुं न शक्नोति मंदो गानक्रियासु यः ॥६२९॥
 स्थानभ्रष्टः स कथितो गानक्षौणीयनोऽयमः ॥
 गेयं नासिकया गायन्कथ्यते सानुनासिकः ॥६३०॥
 चित्तमन्यत संस्थाप्य यो गायैद्विमाना भवेत् ॥
 चालयित्वा करं गयेद्यः स चालक उच्यते ॥६३१॥
 मस्तकं दोलयन्गायेद्यः स दोल उदाहृतः ॥
 दृष्टिमेकत्र यः स्थाप्य गीतं गायति यः सदा ॥६३२॥
 एकदृष्टिः स तु प्रोक्तो गायकः सर्वतोऽयमः ॥
 मुखमुद्वल्य यो गायैदूर्ध्वगायी स ईरितः ॥६३३॥
 द्वौ दोषौ पुनरुच्येते इति पादपशावकौ ॥
 तालरागी न जानाति यो गायैत्पादपो भवेत् ॥६३४॥
 अज्ञात्वा गीतमर्थं यो गायेदसौ तु शावकः ॥६३५॥

इति गायनगुणदोषाः ॥

इतिकृष्णपण्डितसुताहोवलपण्डितविरचिते संगीत-
 पारिजाते रागगीतविचारो नाम काण्डः प्रथमः ॥१॥

अथ द्वितीयः काण्डः

श्रीगणेशपूजये नमः ।

अथ बाद्यं समानद्वं घनरूपं श्रुतीरितम् ॥
 नत्वा सर्वतत् श्रीशं कणद्वंशं ब्रवीम्यहो ॥ १ ॥
 यतो वदति पाटयि ततो बाद्यमुदीरितम् ॥
 तदप्युदीरितं बाद्यं यस्मिन्नादस्तु जायते ॥
 चतुर्विधं तच्च ततमानद्वं सुपिरं घनम् ॥ ३ ॥
 तदेतुत्वाञ्जन्यनादश्रुतुर्धैति सतां मतम् ॥
 जन्यभिन्नस्तु यः कश्चित्तिल्यो नादः स एव हि ॥ ४ ॥
 मध्याह्ने वा निशीथे वाऽरण्ये संघमते जनैः ॥
 अनादतोऽथ यद्वृणां प्राणे भृङ्गिते स्फुटः ॥ ५ ॥
 यः शृणोति द्रुतं प्राणी सदानंदमनाहृतम् ॥
 यतो नादतेरि सक्तं प्राणिनामिन्द्रियं सदा ॥ ६ ॥
 नित्यत्वादिक्भावेन प्राणै तौ द्विष्यौ मतो ॥
 भेदस्तत्रौगतो भूयो वीणादिकप्रभेदतः ॥ ७ ॥
 बाद्यं ततेति वीणा स्यादथ धा सानिरूप्यते ॥
 रुद्रवीणा ब्रह्मवीणा तौनुरं स्वरम्भडलम् ॥ ८ ॥
 पिनाकी किन्नरी दंडी रावणस्य करोऽपरः ॥
 यस्मात्सर्वेषु बाद्येषु वीणायाश्च प्रधानतः ॥ ९ ॥
 तत्स्वरूपं प्रवक्ष्यामि लोकशास्त्रव्यवस्थया ॥
 वीणादंष्ट्रप्रमाणं तु मुष्टिद्वयशभिः स्मृतम् ॥ १० ॥
 तस्मिन्मुष्टिद्वयं वामे त्यक्त्वा मेरुविधीयते ॥
 सोऽपि द्वयंगुलमानेन मेरुस्वत उच्यते ॥ ११ ॥

ततोऽपि तिलमात्रेण संमतः कर्द उन्नतः ॥ (१) ॥
 उन्नतावपि दीर्घो स्तश्चतुर्गुलमानतः ॥ १२ ॥
 स्थानकान्यपि चत्वारि कर्पं तु पवमानतः ॥
 क्रमाद्बृहत्तराणि स्युरनुकल्यानि वादने ॥ १३ ॥
 तत्कद्वक्षिणे भागे दंडास्यो योजयेद्बुधः ॥
 मेरुतोऽगुलिनाऽप्यंतो मुष्टियुग्मेन कर्हं(दे)तः ॥ १४ ॥
 मेरोरधःप्रदेशं तु तुंचौ द्वौ योजयेद्बुधः ॥
 दंडतुंबकयोर्मध्ये तुंचको दंडकारिणी ॥ १५ ॥
 वक्ष्यते मौणिकानं च मेरुतो वामपार्श्वयोः ॥
 तैग्रतः(१) स्वरसिद्ध्यर्थं चतस्रो मेरुकर्दयोः ॥ १६ ॥
 वदंस्याद्याः स्वस्वरादीन् पस्वरादीन् द्वितीयकाः ॥
 द्वे अग्रे अवशिष्टे स्तो मंद्रस्वोक्ता अथा पुनः ॥ १७ ॥
 दंडस्य दक्षिणे भागे तिलोऽन्याः स्वस्वदेशतः ॥
 स्वरसंवादिसिद्ध्यर्थं ताश्च स्युः श्रुतिसंज्ञया ॥ १८ ॥
 मेरुस्थानास्वष्टमांशनेन स्थौल्यं स्यादुत्तरोत्तरम् ॥
 तंलीनां तत्र संबंधो दोरकैरपि संमतः ॥ १९ ॥
 शालेस्तुपाग्रमाणेन पक्षबंधेन निमिता ॥
 अथवा पट्टमंत्रेण या सा जीवा सुखप्रदा ॥ २० ॥
 कर्हं(दे)तंलीमध्यदेशे तां जीवां स्यापयेद्बुधः ॥
 सा शैथिलं समुत्पाद्या करोति मधुरध्वनिम् ॥ २१ ॥
 सारिकायाश्च संबंधो मधुच्छिष्टेन संमतः ॥
 गीतकादि स्वरस्थानं सिद्धं तदिह नोच्यते ॥ २२ ॥
 एतल्लक्षणमुक्ता या रुद्रवीणिनि कथ्यते ॥
 रुद्रस्येयं प्रिया यस्माद्बुद्धवीणिनि कीर्तिता ॥ २३ ॥
 सर्वतः सर्वकाले या सर्वेषां सुखदायिनी ॥
 तस्याः स्मरणमात्रेण सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ २४ ॥

दंडः शंभुरुमा तंत्री ककुभः कमलापतिः ॥
 इंदिरा पत्रिका ब्रह्मा तुंगो नाभिः सरस्वती ॥ २५ ॥
 दारको वासुकिश्चैव जीवा तत्र तु चंद्रमाः ॥
 मोहिनीकाः स्युग्रहा यत्र मेरुः स्यादेवतालयः ॥
 सर्वदेवमर्या यस्माद्धीण्यं सर्वमेगल ॥ २६ ॥

॥ अथवीणावाद्यकलक्षणम् ॥

मुष्टिः सरलः शुद्धो दीर्घबाहुर्दृढासनः ॥ २७ ॥
 रागरागांगमापांगक्रियांगोपांगभेदवित् ॥
 श्रुतिजातिस्वरज्ञश्च महस्येक्षाबिलक्षणः ॥ ८ ? ॥ २८ ॥
 सुमुखः सुरसां चैव सावधानो जितश्रमः ॥
 गमकेषु प्रवीणः स्यान्मेलज्ञः सरलंगुलिः ॥ २९ ॥
 शिष्यस्तादृश एव स्यात्सुमना गुरुभक्तिमान् ॥
 दम्भाभ्यः कुटिलो यः स्याद्धीणा तस्य तुटुर्लभा ॥ ३० ॥

॥ अथ वादनप्रकारः ॥

तर्जन्यंतक्रिया या सा क्षमा सैव निधिर्भवेत् ॥
 निधिस्तु वैपरीत्येन वातसेनो मतः मताम् ॥ ३१ ॥
 मध्यमास्फालनस्यापि मध्यमेतदभिधा मता ॥
 यातस्थाने निबद्धे चानिवद्धे तु यथेच्छया ॥ ३२ ॥
 पार्थिवस्थो वादयेत्तंत्रीरंगुल्याऽपि कनिष्ठया ॥
 निधिः कनिष्ठया युक्तस्तालशब्देन भण्यते ॥ ३३ ॥
 वामस्कंधे पदद्वन्द्वे वीणां संस्थाप्य वादयेत् ॥
 वामस्य मध्यमारोहे तर्जनीं चावरोहणे ॥ ३४ ॥
 उभयोश्च समारंभो वैपरीत्येन संमतम् ॥
 योऽपेक्षितः स्वरस्तस्मिन्पदवाद्यगुह्यं बुधः ॥ ३५ ॥
 समवर्णे क्षमावातौ विपरे मध्यमा भवेत् ॥

गुरावन्तरलोपः स्यात्तास्तलक्रमतो मतम् ॥ ३६ ॥
 सा तु खरानुसारेण गमकैरेव वाद्यते ॥
 तादृशेनैव वाद्येन संतुष्टः श्रोतिर्भवेत् ॥ ३७ ॥
 आस्फालनं विना जातो योऽनुस्वरः स कथ्यते ॥
 गीतलक्षणानि यावन्ति तावंत्यास्फालनानि च ॥ ३८ ॥
 केवलं यत्र धातुः स्यात्तत्र भवत्यनुस्वराः ॥
 रागे तत्र विशेषोऽस्ति क्षमा च मध्यमा भवेत् ॥ ३९ ॥
 सर्वोऽपि च वीणासु प्रकारोऽयं मतः सताम् ॥
 तंत्रीद्वयेन नकुला त्रितंड्यन्वर्थनामका ॥ ४० ॥
 चतसुभी राजधानी विपंची पंचभिः स्मृता ॥
 पट्टिस्तु शार्ङ्गरी वीणा मृतभिः परिवादिनी ॥ ४१ ॥
 इत्यासामपि वीणानां नास्ति भेदो विवादाने ॥
 ब्रह्मवीणाऽपि सा ज्ञेया दारुणा सुखदायिनी ॥ ४२ ॥
 तत्रैकांशोऽप्येषां देशे विशालत्वं सतां मतम् ॥
 दैर्घ्यं वीणाप्रमाणेन पूर्ववत्सारिकास्थितिः ॥ ४३ ॥
 तस्यामादौ तु पट्टौ द्वे सूक्ष्मे ते लोहजो ततः ॥
 अष्टमांशेन पुष्टाऽन्या तुतीया पंचमी भवेत् ॥ ४४ ॥
 अवशिष्टे तु तंड्यौ द्वे लोहभिन्नेन संभवे ॥
 उत्तरोत्तरमत्रापि पुष्टिर्बलं ह्यष्टमानतः ॥ ४५ ॥
 यद्यज्ञोक्तं ततो ज्ञेयं वादने चांगुलीद्वयम् ॥
 अत्र स्युर्गमकाः सर्वे मिश्रिताश्च परस्परम् ॥ ४६ ॥
 ॥ इति ब्रह्मवीणा ॥
 तौतुरं तुंगरोवाद्यं दारुणं सुखसाधनम् ॥
 निबद्धमनिबद्धं च तदपि द्विविधं स्मृतम् ॥ ४७ ॥
 यन्निबद्धं स्वरस्थाने तंड्या तद्विष्टितं भवेत् ॥
 तस्मिन्स्तंड्यश्चतस्रः स्युरंगुलिभ्यां च वादनम् ॥ ४८ ॥

दीर्घत्वादिप्रमाणं तु पूर्ववत्संमतं सताम् ॥
 तंत्रीणां बंधनादुद्ध्वं विन्यस्याश्च विमुष्टितः ॥ ४९ ॥
 मध्यदेशे ततस्तस्मिन्पूर्ववत्स्वरमाचरेत् ॥
 अष्टौ तस्य प्रमाणेन ते ह्याधिक्यं यदा भवेत् ॥ ५० ॥
 तदा पङ्कजप्रमाणेन सोऽथो नैयो विदूरतः ॥

॥ इति निवद्धतौवुरम् ॥

पुरे तेऽन्यः सप्त पंच चतस्रो वा भवति हि ॥
 वैष्टनेन विनास्थात्वं सर्वमस्मिंश्च पूर्ववत् ॥ ५१ ॥

॥ इत्यनिवद्धतौवुरम् ॥

मंडलं स्यात्स्वरेरेव यतस्तत्स्वरमंडलम् ॥
 अंगुलिज्यवधानेन पृथक्तंतीप्रतिस्वरम् ॥ ५२ ॥
 मंडलादमध्यमं पङ्कजं दैप्यं नूनं ततो भवेत् ॥
 स्वरस्थानानुसारेण पंचकोणं सतां मतम् ॥ ५३ ॥
 मंदस्थानस्थितास्तंत्रीरस्थलाः स्युर्यथाक्रमात् ॥
 हन्यते या यदा तंत्री तया शब्दः प्रजायते ॥ ५४ ॥
 उत्तराह्णनैवैव नाशमाश्लय्यं ध्वतिः ॥
 आरोहणेऽवरोहेऽपि त्वंगुल्या मध्यमाख्यया ॥ ५५ ॥
 वामहस्तस्थिताऽत्राज्ञाज्जायते गमका अपि ॥
 मंडलं स्याद्यदाऽऽनद्धं सा वीणा मत्तकोफिला ॥ ५६ ॥
 तस्यतिऽधैस्तदाधातुं भिन्न एव सुसंमतः ॥
 जीवास्तत्र तदा वामे गमका अश्वतो वदिः (?) ॥ ५७ ॥
 कपनादिक्रियतं द्यामंगुल्यानामनुनया ॥ ५८ ॥ (?)

॥ इति स्वरमंडलम् ॥

दीर्घता स्यात्पिनाकिन्यामन्ययंत्राधेमानतः ॥
 वालजेनाश्वपुच्छस्य धनुषा वाद्यहेतुना ॥ ५९ ॥
 अवनद्धा यदा सा स्यात्तस्यांतश्चास्तु पङ्कजः ॥

तद्रभौ नारिकेलस्य काष्ठजः कांस्थोऽपि वा ॥ ६० ॥
 तद्दामांगुलिस्वच्छः पार्श्वदेशेन संमतः ॥
 धनुषाऽऽप्ये सा तस्यां यावद्बन्धीनुसारि च ॥ ६१ ॥

॥ इति पिनाकी ॥

वीणावतिकन्नरी या सा तुंवनयेण संमता ॥
 योऽनया वाद्यते रागस्तस्यां ते ते खरा मताः ॥ ६२ ॥
 अत्र तंतीद्वयं साधुस्तन्मेरुश्राकुशं भवेत् ॥
 तस्मिंस्तद्व्यंतरं ज्ञेयं सप्तंगुलिप्रमाणतः ॥ ६३ ॥
 अंतरं च तयोः कुर्यात्तियगोभूमिमानतः ॥
 युगपद्वेपरीत्येन हननं वादने मतम् ॥ ६४ ॥

॥ इति किन्नरी ॥

वामे तुवेन या युक्ता सा देंडी मेरुवज्रिता ॥
 तंत्रीभिर्धातुभिस्तत्त्वभिर्घोः स्युः समन्विताः (?) ॥ ६५ ॥
 कर्तयास्फालनैवैव सा निबद्धा विराजते ॥
 तत्वास्फालनवेलायां तुंबाघातं च वसति ॥ ६६ ॥
 रंजकत्वं यथा कुर्यात्स्वरपाटानुसारतः ॥

॥ इति देंडी ॥

अन्यानि ततवाद्यानि कल्पनीयानि यत्नतः ॥

॥ इति ततवाद्यानि ॥

॥ अध्यानद्रुम् ॥

अष्टावानद्धभेदाः स्युर्मृदंगादिप्रपदतः ॥
 रुदंगो बुद्धिभिर्नी रुज्जाडमरुपट्टहाः ॥ ६९ ॥
 चक्रवाद्यं कुडुकाख्यं इत्येषां लक्षणं द्रुवे ॥
 रक्तचंदनसजातो द्विमुखो मध्यमांतरः ॥ ७० ॥
 अयसा खादिरोत्पन्नो मृदंगो मेघचर्मयुक् ॥
 दीर्घो द्वादशमुष्टिः स्यात्तस्याऽऽस्यं द्वादशंगुलि ॥ ७१ ॥

स्यात्तस्य मध्वदेशस्य परिधिर्द्विध्यामतः ॥
 तस्याऽऽस्ययोर्विहर्देशे बलयौ स्तोऽपि लोहजौ ॥ ७२ ॥
 तयोश्च चर्मसंवेष्टयोरंघ्रिणि विशातिः ॥
 तेष्वेव मुखदं मूर्धमैर्दोरैर्कैर्योजयेदनुधः ॥ ७३ ॥
 तेषां विकर्षणेन स्याद्भुतिरपि यथच्छया ॥
 मंजुध्वनिप्रसिद्धचर्म कर्णिकां दक्षिणामुत्ते ॥ ७४ ॥
 प्रदद्याच्छां हचूर्णैस्त्रिं पङ्गुलप्रमाणतः ॥
 मध्ये पिष्टं प्रदातव्यं वामेऽप्युक्तप्रमाणतः ॥ ७५ ॥
 मध्वदेशे मृदंगस्य ब्रह्मा वसति सर्वदा ॥
 तथा तिष्ठति तद्भोक्ते देवा आत्रापि संस्थिताः ॥ ७६ ॥
 सर्वदेवमयो यस्मान्मृदंगः सर्वमंगलः ॥ ७७ ॥
 ॥ इति मृदंगलक्षणम् ॥

॥ अथवाद्योद्भववाक्षराणि ॥

उमापत्तिप्रणीतास्ते पाटवर्णाश्च विशातिः ॥
 हलः स्वरस्तथा पट्टेकं ज्ञातव्या गीतकोविदैः ॥ ७८ ॥
 कवर्गे विपमा वर्णाश्च वर्गे तु जसौ स्मृतौ ॥
 टवर्गश्च तवर्गश्च पवर्गे पंचमः स्मृतः ॥ ७९ ॥
 वकारेण विनाऽतस्या ऊष्मस्त्वयः प्रकीर्तितः ॥
 औकारेण विना सर्वे स्वरा अत्र तु संमताः ॥ ८० ॥
 तथैव दन्त्यमूर्धन्यो स्वरावत्र न संमतौ ॥
 कादिस्वरस्य युक्तानां प्रयोगश्च निरूप्यते ॥ ८१ ॥
 आद्यं त्रयं कवर्गः स्यादुकारे स्याद एव तु ॥
 जङ्गयोरः स्वरः प्रोक्तो मकारश्च समाश्रितः ॥ ८२ ॥
 अकारः स्याद्बवर्गे तु ङकारेण विना पुनः ॥
 लटयोरिस्वरः प्रोक्तस्त आदिमात्रयः स्वराः ॥ ८३ ॥
 वज्रयित्वा थकारेण स्वराः सर्वे सुसंमताः ॥

आद्यत्रयं दकारे स्याद्बध्नयेन धः स्मृतः ॥ ८४ ॥
 नकारोत्स्वरः प्रोक्तो मनुष्पादिस्वरः पुरः ॥
 वगैभिन्नेषु वर्णेषु संमतः प्रथमस्वरः ॥ ८५ ॥
 द्वितीयांतस्य वर्णं तु द्वितीयं तु स्वरो भवेत् ॥
 स्वराणां ह्रस्वदीर्घत्वं वर्णं कालानुकूलतः ॥
 देवतामात्रिकानां यास्ता एवात्रापि संस्मृताः ॥ ८६ ॥
 जङ्गटणतथधननामेवा युक्तानां आदौ प्रयोगोऽस्ति क-
 ङ्गडयरलहानां नास्माद्यस्त्रयोगः । किमिति द्विधिनिगमिवा-
 द्यप्रयोगः । डिमिनाद्यप्रयोजौ कुतुहनामेवाद्यप्रयोगोऽस्ति
 गणाद्यः । एकारयुक्तोद्गआद्यः यावत्स्वरविशिष्टस्व आद्यः ॥

उदाहरणे—

धधिगणेनयोशब्दालयति कथितौ ध्रुवम् ॥ ८७ ॥
 जग । झग । टकु । टङ् । णङ् । तत । था । ददां
 धलं । नग । ननगि । किट । किड । किट । किरट । गि-
 डि । दिट्टिकु । दिगि । धिगि । रिद । कुकुं । कुंद । कुंद-
 रिकु । तुत्तुकुकु । संथोत । योधय्य ॥

॥ इत्यकारादिस्वरयुक्तवर्णाद्युदाहरणम् ॥

॥ अथाकारादिस्वरयुक्तानां प्रत्युदाहरणम् ॥
 सक । तक । धि । नक । डङ् । णङ् । किरदी । येय्य ।
 किरिट । धलघल । ताहकिडि । गिडि । धिगि । डुगु ॥

॥ इति प्रत्युदाहरणम् ॥

एतेषामेव शब्दानां प्रस्तारेण सिता मता ॥

इति पाठकर्णनियमः ॥

॥ अथ वादनप्रकारः ॥

हस्तैर्विषयमाणैः सुःपाटवर्णा मृदंगके ॥

येन केनापि हस्तेन हन्यते दक्षिणामुखम् ॥ ८८ ॥

अनामिकाकनिष्ठाभ्यां नादस्यापि भवो मतः ॥
 तविष्टे तलहस्तेन कर्णिकायां तु विधिर्भवेत् ॥ ८९ ॥
 सर्ककणै नयीयताकाग्रेण योमतः ॥
 कर्णिकाया बहिर्देशे नस्युश्चैव सतां मतः ॥ ९० ॥
 एत एव चतुर्वर्णाद्विरावुक्त्या तु संमताः ॥
 सोऽपि द्विगुणेनापि वर्णास्ते च सुशोभिताः ॥ ९१ ॥
 एत एव चतुर्वर्णा रूढगे सुखदायकाः ॥
 वार्थं तमेव वर्गोद्यस्तेन वर्गेद्वितीयकाः ॥ ९२ ॥
 कनिष्ठानामयोर्देशे किः एता केन संमतः ॥
 दशब्दः शिखरेणैव धच्छि इति निर्मितः ॥ ९३ ॥
 तेषामेव प्रस्तारः—
 यकि गधिकिट । थोकिट । नकिट । तूपकिट । थि-
 द्दिकिट । थो थो किट । न नाकिट । तन्नापकिट । किट
 किट इत्यादि ॥ यकिट ३ किट किट इत्यादि ॥
 कुशब्दो मुकुरेणैव रेफस्यान्मुष्टिर्गणनात् ॥
 विरलेनयताकेन कर्तरी वाद्यते सदा ॥ ९४ ॥
 यदा यदा लयतिथीकरद्वयेन वाद्यते ॥
 कर्तरी थोनिभावात्सर्वे वर्णाः सुसंमताः ॥ ९५ ॥
 सदावामेन थो शब्दो दक्षिणस्यानुकुलतः ॥
 उदाहरणम्—
 कुंदरिकु । थरिकु । कुंदकु कुंदकिट इत्यादि ।
 तकिडिगिडि । थिक्किडि गिडि गिडि । थोगिडि गिडि गिडि
 नागिडि गिडि गिडि । जग जगथो दिगि दिगिदां । तग-
 तग तग जव तग ॥

॥ इत्यादिकल्पना ॥

सूच्यैव कर्णिकायां तु स्थित्वा स्थित्वा च वाद्यते ॥

अमी भवति नयः सतानंद इति कीर्तितः ॥ ९६ ॥
 यद्यदत्र मया नोक्तं ग्रंथविस्तरमीतितः ॥
 तत्सर्वं बुद्धितो ज्ञेयं सूत्रमदृष्ट्या विचक्षणैः ॥ ९७ ॥

इति मृदंगवादनप्रकारः ॥

॥ अथ बाहुकुलक्षणम् ॥

बुद्धिमान् बलवान् धीरो दीर्घबाहुर्दृढासनः ॥
 हस्तकेषु प्रगल्भः स्यात् पाटशब्दप्रवर्तकः ॥ ९८ ॥
 दशप्राणपरिज्ञानि श्रुतितालविशारदः ॥
 वनितानुकुल्येन वादने स्याद्विचक्षणः ॥ ९९ ॥

॥ इति बाहुकुलक्षणम् ॥

दुंदुभिर्घातुन्नयः स्यादेकास्म्यो हिस्त्ररेण च ॥
 परितः छिः इत्युक्तेन चमणाच्छाद्यत च सः ॥ १०० ॥
 चर्मणा दोरकांतपु योजयित्वा निबध्यते ॥
 बहिः प्रत्येकं वादेवकार्येऽचरतः श्रुतिः ॥ १०१ ॥
 द्वितीया स्खलचर्मणां कुर्यान्मंगश्रुतिं युवः ॥
 अत्र स्थाल्यं च दीधेत्वं ज्ञेयं सद्भियथच्छया ॥ १०२ ॥
 वाद्यते दुंदुभिः काष्ठद्वयेनैव विचक्षणैः ॥
 प्रस्थाने सवितालस्यातद्भुवेद्वै मंत्रविवाहितः ॥ १०३ ॥
 उभावेतौ वाद्यते विवाहादिमहोत्सवे ॥

॥ इति दुंदुभिः ॥

घातुना द्विमुखा भेरी हस्तत्रयेण दीविका ॥ १०४ ॥
 तन्मुखस्य प्रमाणं तु हस्तमात्रेण संमतम् ॥
 समा सा कांस्यपत्रेण संयुता चर्मणा युता ॥ १०५ ॥
 दोरकैः कंकणस्थैश्चनिबद्धा सा वितालिका ॥
 अस्या नादः स्वकीयानां हृद्युत्सवकरः सदा ॥ १०६ ॥
 शृण्वतां शत्रुसंवानां हृदयस्फोटकारकः ॥

॥ इति भेरी ॥

वातुना काष्ठजन्मा वा समा रंजा मुखप्रदा ॥
दीवी सा सप्तमुष्टिः स्यादास्यं तस्या वितस्तिक्मम् ॥ १०७ ॥
सुकंकणा सुदोरा च मृदुचर्मयुता भवेत् ॥ १०८ ॥
वक्त्रीकृतमुंशस्य वर्षणैर्नैव वाद्यते ॥
वामे दंडप्रहारेण वाद्यते सर्वमंगला ॥ १०९ ॥

॥ इति रंजा ॥

द्विमुष्टिडमरुदीयो द्विमुखो मध्यसूक्ष्मकः ॥
तदास्यं मुष्टिमानेन युतः सूक्ष्मेण चर्मणा ॥ ११० ॥
तत्र संलघ्नसूत्रस्य ग्रंथिभ्यां वाद्यते स चेत ॥
उमापतिकरं नित्यमिदं वार्धं सुशोभते ॥ १११ ॥

॥ इति डमरुः ॥

भेरिचपटहो ज्ञेयः सार्धहस्तेन दीर्घकः ॥
तस्थूलसूक्ष्मचर्मभ्यामानन्दो द्विविधो मतः ॥ ११२ ॥
स्थूलचर्मावाद्यमेले प्रयुक्तो वाद्यकीर्तिदेः ॥
वादनं तस्य काष्ठेन हस्तेनापि सदा मतम् ॥ ११३ ॥
अन्यो गानोपयोगी स्याद्वस्ताभ्यामेव वाद्यते ॥

॥ इति पटहः (डोलक) इति भाषया ॥

चक्राकारं चक्रवाद्यं विस्तीर्णं हस्तमानतः ॥
स्यादष्टांगुल्यंभीरं युते स्थूलेन चर्मणा ॥ ११४ ॥
कृत्वा हृदि स्थितं वाद्यं हस्ताभ्यां तच्च वादयेत् ॥
वितस्तिभित्ताभ्यामथवा तत्प्रवादयेत् ॥ ११५ ॥

॥ इति चक्रवाद्यम् ॥

द्विमुखः सूक्ष्ममध्यो यो दीर्घो यः षोडशगुलैः ॥
त एव हुडुकस्तस्य मुखमष्टांगुलैः मतम् ॥ ११६ ॥
रितछिद्रयुक्तौदो कंकणो चर्मसंयुतौ ॥

अयोस्तस्यतौयुक्तादोरकास्तेषु योजयेत् ॥ ११७ ॥
दोरकान्तासापित्वा तान् दोरकैर्नैव वेष्टयेत् (?) ॥
धृत्वा तं वामहस्तेन पीडयेन्नेव वादयेत् ॥ ११८ ॥
स्वरास्तत्र तु सर्वे स्युः पाटवर्णा ययोजिताः ॥
अयमानन्दरानः स्याद्यतोऽस्मात्स्वरसंभवः ॥ ११९ ॥

॥ इति हुडुकः ॥

॥ इत्यानन्दम् ॥

अथ तत्राततानन्दमानन्दसंयतस्तत्तम् ॥
ढकारवावहास्यश्च तयोर्लक्षणमुच्यते ॥ १२० ॥
ढका तु द्विमुखा प्रोक्ता दीर्घहस्तप्रमाणतः ॥
अस्या आनन्ददेशस्य प्रमाणं द्वादशांगुलम् ॥ १२१ ॥
मानं तद्विज्जदेशस्य त्वष्टांगुलमितं तथा ॥
धातुभिर्नाऽत्र तंत्री स्यात्तां चर्मणि नियोजयेत् ॥ १२२ ॥
ग्रंथि दत्त्वा बहिर्देशेऽभ्यन्तरात्सा बहिःस्थिता ॥
सा धृता वामहस्तेन कृते ढका तु धारयेत् ॥ १२३ ॥
वामेन कर्पणं कुर्वन्दाक्षिणेनैव वादयेत् ॥
भवंत्यत्र स्वराः सर्वे पादा अपि च सर्वथा ॥ १२४ ॥
श्रेष्ठा वाद्येषु ढका स्याद्यतोऽस्त्यस्यां क्रियाद्वयम् ॥

॥ इति ढका ॥

रवं वह्नितयद्यस्मात्ततो रवावहः स्मृतः ॥ १२५ ॥
पूर्वोक्तपंचवद्दीर्घः स तु फालः सदारुजः ॥
अत्र देशे ततानन्दः सप्ततंत्री तथा मतः ॥ १२६ ॥
स्फालनेदांशिकेन स्यात्तत्र स्युः पट्टतवः ॥ २७ ॥
मस्वरादीन्वद्व्याद्याः सप्तस्वरादीन्दितीयका ॥
सर्वोसामपि तंत्रीणां मपमेव क्रमो भवेत् ॥ २८ ॥

॥ इति रवावहः ॥

करचक्रं केचिदाहुर्दशांगुलप्रमाणतः ॥
 चतुरंगुलमानेन गाभीर्यं तस्य संमतम् ॥
 पीडयद्गामहस्तेन दक्षिणेनैव वादयेत् ॥ २९ ॥
 ॥ इति करचक्रम् ॥
 बहुशः संति वाद्यानि कल्पनीयानि बुद्धितः ॥
 मया नोक्तानि सर्वाणि ग्रंथविस्तरभीतितः ॥ ३० ॥
 ॥ इत्यनद्धततानद्धवाद्यानि ॥
 अथ वक्ष्यामि सुपिरं तद्धृदाः स्युरनेकधा ॥
 सुनादी मुरली पावा शृंगो नागसरस्तथा ॥ ३१ ॥
 कहली मुखवीणा च वक्त्रो तुन्दिकिनी परा ॥
 चंगुः शंखः पत्रिका च स्वरसागर इत्यपि ॥ ३२ ॥
 धत्तुरीकुसुमाकारो दीर्घो हस्तप्रमाणतः ॥
 रक्तचन्दनसंज्ञातः सुनादी सुपिरांतरः ॥ ३३ ॥
 वदरीवीजतुल्यानि तच्छिद्राण्यधेमानतः ॥
 अंगुष्ठव्यवधानेन कुर्यादष्टौ तु तानि च ॥ ३४ ॥
 देवनालं मुखे दद्याच्चतुरंगुलमानतः ॥
 दद्याद्यंत्रं तदग्रे च दंतजं वापि काष्ठजम् ॥ ३५ ॥
 कलशं देवनालस्य छत्रे तं योजयेद्बुधः ॥
 मुखे तमेव निक्षिप्य तस्मिन्वायुं प्रपूरयेत् ॥ ३६ ॥
 अंगुलीर्वामहस्तस्य प्रदद्यात्त्रिस्वरादिषु ॥
 तथैव दक्षिणांगुल्यः स्थापनीयाश्च मादिषु ॥ ३७ ॥
 निपादतो रिपथैतमंगुलीनां स्थितिर्भवेत् ॥
 अनानाया दक्षिणस्पोद्घाटनेनैव रिभेत् ॥ ३८ ॥
 मध्यमोद्घाटनेनैव संभवो रिस्वरस्य च ॥
 तर्जन्योद्घाटनेनैव जायते मध्यमस्वरः ॥ ३९ ॥
 अपरस्यापि वामाया उद्घाटनेनैव यो भवेत् ॥

संभूतिर्धैवतस्याथ मध्यमोद्घाटनादपि ॥ ४० ॥
 निपादस्यापि संभूतिस्तर्जन्योद्घाटनेन च ॥
 यस्मिन्नग्रे त्वधिकं तनुते दूरतोऽगुलिः ॥ ४१ ॥
 नीतायां दूरतोऽगुल्यां न्यूनताऽपि यदा भवेत् ॥
 तदा तत्पूर्वग्रेऽपि संबन्धः शिथिलो भवेत् ॥ ४२ ॥
 ॥ इति सुनादी ॥
 पकसूक्ष्मसुबंधेन मुरली सरलेन च ॥
 तर्जनीज्यवधानेन तस्यां छिद्राणि पूर्ववत् ॥ ४३ ॥
 रंग्रे तद्वायुयोगार्थं शिरोदेशादग्रे भवेत् ॥
 गोधूमपरिमाणेन वादनं पूर्ववन्मतम् ॥ ४४ ॥
 नासिकाद्वारतो वायुपूर्णं च्यवनान्धवेत् ॥ ४५ ॥
 ॥ इति मुरली ॥
 विरलांगुष्ठमानेन पावा स्थान्मुरलीसमः ॥
 ॥ इति पावा ॥
 शृंगकारेण शृंगं स्थान्माहिप्रस्थेव धातुजम् ॥
 तस्यास्यमोष्ठदेशे तु स्वराजिष्यस्य नादयेत् ॥ ४६ ॥
 स्वरेरुग्रतरेः कृत्वा रणसिगाभिधा मता ॥
 कंठोद्भवाः स्वरा एव शृंगे तस्मिन्कलेति हि ॥ ४७ ॥
 ॥ इति शृंगम् ॥
 अथ नागसरे वाद्ये लंबशरीरके स्मृतम् (?) ॥
 सजीवदेवनालेन संयुतं मुरलीद्वयम् ॥ ४८ ॥
 तत्रैव तल्लेशोऽधःस्तद्वयं योजयेद्बुधः ॥
 मुखे निक्षिप्य तुंवाग्रं वायुप्राक्तया च पूरयेत् ॥ ४९ ॥
 ॥ इति नागसरः ॥
 चतुर्हस्तप्रमाणेन कहली धातुसंभवा ॥
 धत्तूरकुसुमाकारा वाद्यते महतां गृहे ॥ ५० ॥

प्रस्थाने च प्रवेशे च नादोऽस्याः शुभदायकः ॥
स्वराणां समुदायोऽपि विरलः कंठसंभवः ॥ ५१ ॥

॥ इति कहली ॥

या जाता देवतालेन भुजपत्रसमायुक्ता ॥
वितस्तिपरिमाणेन मुखवीणा च सा भवेत् ॥ ५२ ॥
सर्वे कंठोद्भवा अत्र फूत्कारेण भवन्ति हि ॥ ५३ ॥

॥ इति मुखवीणा ॥

हस्तत्रयप्रमाणेन या सा वक्त्री मुखप्रदा ॥
मध्यदेशे त्रिरावृत्त्या सपयोगेन शोभिता ॥ ५४ ॥
तारकस्याः स्वरा अस्याः सवेदा संभवन्ति हि ॥

॥ इति वक्त्री ॥

तथा तुदकिनी लंबा सप्तस्वरसमायुक्ता ॥ ५५ ॥
॥ इति तुदकिनी ॥

चंगुलिगुलवज्जेयां लोहजा मध्यमूष्मकः ॥
चतुरंगुलमानेन लंबत्वं पार्श्वदेशयोः ॥ ५६ ॥
मध्यस्थितेऽपि लंबत्वं पंचांगुलप्रमाणतः ॥
अधिकस्य बहिर्देशे परामृत्तिस्तु संमता ॥ ५७ ॥
न्यूनाधिक्यं स्वरं कुर्यान्मधुच्छिष्टेन बुद्धिमान् ॥
तं धृत्वादंतपंक्तिभ्यां वाद्येनमध्यगं पुनः ॥ ५८ ॥
पादवर्णात्वदत्तेव तदग्रे स्फाललो न च (?) ॥

इति चंगुः ॥

॥ ततः सुपिरम् ॥

शंखोवाद्योपयोगी स्वाद्यद्गर्भां द्वादशांगुलः ॥ ५९ ॥
द्वितीयं वदनं कुर्याद्द्वादरीवीजमानतः ॥
कलशं धातुसूक्ष्मं तु तदास्ये योजयेद्बुधः ॥ ६० ॥
कलशं तं मुखे धृत्वा फूत्कारिणैव वादयेत् ॥

पाठवर्णाः स्वरे युक्ता भवन्ति हि यथोचिताः ॥ ६१ ॥

इति शंखः ॥

पलिका यावनाली या लंबा सार्धद्वयांगुला ॥
विस्तीर्णांगुलिमानेन पत्रिका सा मनोहरा ॥ ६२ ॥
अथवा कलिवृत्संस्वग्जाता साऽप्यत्रसंमता ॥
तां मुखे दंतपंक्तिभ्यामंतरं स्थाप्य वादयेत् ॥ ६३ ॥
ईजित्वा धारेण पाठाश्च पलिशब्देन संमताः (?) ॥

इति पत्रिका ॥

दारुमयशरीरः स्यात्स्वरसागरसंज्ञकः ॥
हस्तत्रयेण लंबः स्वाद्विस्तीर्णांऽपि तदर्थतः ॥ ६४ ॥
चतुरंगुलमानेन गंधीरः संमतः सताम् ॥
तत्रापि दक्षिणे भागे पावाद्भयं च योजयेत् ॥ ६५ ॥
सार्धहस्तप्रमाणेन लंबं तद्वचंगुलांतरे ॥
सजीवदेवनालेन संयुतं खादिरं पुनः ॥ ६६ ॥
तयोरयादिभूतायां तंजीवस्वरमाचरेत् ॥
चतुर्विंशतिरंग्राणि शुद्धविकृतसिद्धयोः ॥ ६७ ॥
तेषु पक्षाणि कुर्वतोद्घाटने पीडितेषु च ॥
दक्षिणेनैव हस्तेन पीडनं चापि संमतम् ॥ ६८ ॥
अलिद्रवयनीभ्यां च वामतो वायुपूरणम् ॥ ६९ ॥

इति स्वरसागरः ॥

यद्भिल्लं ततवाद्येन भिल्लमानद्भमाद्यतः ॥
सुधिरादपि भिल्लं यद्वाद्यमानद्भमुच्यते ॥ ७० ॥
बहुधा तस्य भेदस्तु कांस्त्यतालादिभेदतः ॥
तालश्च शल्लरी धंटा जयधंटा घटोऽपरः ॥ ७१ ॥
जलयंत्रं शुद्धधंटा परं कल्पतरुस्ततः ॥
काष्ठतालाख्य इत्येतां लक्षणं कथ्यतेऽधुना ॥ ७२ ॥

पङ्गुलप्रमाणेन कांस्यतालः सुवर्तुलः ॥
 अंगुलद्वयमानेन भवेद्भीरमध्यवान् ॥ ७३ ॥
 स्थिततस्तादृशो ज्ञेयः सल्लिङ्गो दोरसंयुतः ॥
 पलद्वादशकं मानं तुलना चात्र समता ॥
 हस्ताभ्यां तद्भुजं धृत्वा पाटवर्णाश्च वादयेत् ॥ ७४ ॥
 इति तालः ॥

अष्टादशपलैस्तु स्याज्जलरी द्वादशांगुला ॥
 अंगुलद्वयमानेन मध्यगांभीर्यशोभिता ॥ ७५ ॥
 वर्तुला दोरयुक्ता सा हस्तद्वयेन वाद्यते ॥
 शिथिलेनैव योगेन वादनं चात्र संमतम् ॥ ७६ ॥
 इति जलरी ॥

त्रिपलादिपलैः कृत्वा घंटा स्यादन्तरेण च ॥
 अंगुलादिप्रमाणेन पङ्कविंशतिर्द्वीपिका ॥ ७७ ॥
 तत्तन्मानेन विस्तीर्णा जित्वा तदनुसरिणी ॥
 तस्यास्तु वादने मुष्टिं कुर्यात्स्वेच्छानुसारिणीम् ॥ ७८ ॥
 याः सर्वतोऽप्यतिस्थूला योग्या सा देवनालयोः ॥
 मध्यमादि परीमाणाः संति भाग्यवतां गृहे ॥ ७९ ॥
 ततोऽपि न्यूनमानायाः ॥
 गजकंठेषु तैर्नैव पलैरप्यस्य शोभिताः ॥ ८० ॥
 इति घंटाः ॥

पलैः पङ्क्तिस्तु संजाता जयवंदा दशांगुला ॥
 अस्यामप्यय तैर्नैव पलैरथ विधिर्भवेत् ॥ ८१ ॥
 विस्तीर्णस्यापि मर्यादा हस्तमानेन संमता ॥
 या सप्तोपक्षया स्थूला दुर्गे सा कलमूचनी ॥
 ततोऽपि न्यूनमानायाः सर्वत्रापि प्रयोजकाः ॥ ८२ ॥
 इति जयवंदा ॥

घटः स एव योग्यः स्यान्मुखं यस्य पङ्गुलम् ॥ ८३ ॥
 हस्तत्रयेण परीक्षितलहस्तेन वाद्यते ॥
 मुखे तु पार्श्वदेशेऽपि वामहस्तेन वाद्यते ॥ ८४ ॥
 ॥ इति घटः ॥

द्वाविंशत्या च पात्रैस्तु जलयंत्रं सतां मतम् ॥
 पत्रैः कतिपयैर्हीनं यंत्रं तन्मध्यगं भवेत् ॥ ८५ ॥
 पात्राणि स्थापनीयानि क्रमादुच्चतराणि च ॥
 तेषु च जलयोगेन न्यूनताऽपि भवेद्भुजम् ॥ ८६ ॥
 अन्यवाद्यस्वरारब्धेष्वन् कुर्यान्मेलं च बुद्धिमान् ॥
 वितस्तिमानकांश्चाम्नां वादनीयं विचक्षणः ॥ ८७ ॥
 स्फालनं संमतं तत्र वारिमिश्रितमस्तकं ॥ ८८ ॥
 इति जलयंत्रम् ॥

फलैरामलकैस्तुल्याः क्षुद्रघंटाः सतां मताः ॥
 तात्राः कांस्यास्तथा रौप्याः सौवर्णा अपि संमताः ॥ ८९ ॥
 अंगुष्ठस्य नखाकारं वदने तत्र संमतम् ॥
 अंतर्लोहकणं तेन मार्गेनैव प्रवेशयेत् ॥ ९० ॥
 माला तासां तुरंगस्य कंठे स्थित्वा विराजते ॥
 अन्याश्च बदरीबीजतुल्या अपि समीरिताः ॥ ९१ ॥
 क्रीडतां बालकानां च पादयोगेन शोभिताः ॥
 ततोऽपि स्वरूपमानेन प्रशस्ता नर्तने पुनः ॥ ९२ ॥
 इति क्षुद्रघंटाः ॥

दंडे च स्वरसंख्याका घंटाः संयुज्य वादयेत् ॥
 जित्वा मुष्टिविहीनास्ताः कुर्याद्यत्नेन बुद्धिमान् ॥ ९३ ॥
 इति कल्पतरुः ॥

संयोगे च मृदंगे च काष्ठतालाः सतां मताः ॥
 प्रमाणं तत्र लंबत्वमेकाधिकदशांगुलम् ॥ ९४ ॥

पलेन शिथिलं धृत्वा वादनं चलनादपि ॥ ९९ ॥

इति काष्ठताडः ॥ इति घनवाद्यानि ॥

देशांतरियवाद्येषु प्रकारोऽयं भवेद्यतः ॥

संति तत्र स्वरास्तालमट्टकान्येव तान्यपि ॥ ९६ ॥

सुपिरे देवता वायुवेने ताम्बोऽपि देवता ॥

इति चतुर्विधवाद्यानि ॥

वाद्ये वाद्ये दृढक पादास्तत्स्वरूपयोगतः ॥

ते पादा अपि कथ्यन्ते पूर्वोचर्यैर्यथोदिताः ॥ ९७ ॥

यावत्पादाश्च तंत्रीषु भवत्येव न संशयः ॥

रेकयुक्तास्तथा पादा धनुर्वीथेन संमताः ॥ ९८ ॥

पादाः सर्वे मृदंगे तु विना नैव्ये न हंडुमौ ॥

भेर्यां तु केवला घोषा मुख्या इति समीरिताः ॥ ९९ ॥

रुजायां दुर्गशब्दस्तु वारंवारं सुखाय च ॥

तिरयोद्वृगशब्दैक्य उमरावेव शोभते (?) ॥ २०० ॥

पटहः सर्वपादः स्याच्चक्रं निरिपसंयुतः ॥

ज्ञानगतशब्देन लुडुकी पसयोगतः ॥ १ ॥

दक्का च सर्वदारम्यात्तथैव च मुत्तावहा ॥

वाद्यं तत्करचक्राख्यं सदाज्ञेयं शोभितम् ॥ २ ॥

यावत्सुपिरवाद्येषु सर्वे पादाः सतां मताः ॥

मुखली रिकयुक्तेन विना पाटेन संयुता ॥ ३ ॥

श्लेखे सामुचराः पादाः प्रायशः सुखदायिनः ॥

घनेषु घटवाद्ये च जलयंत्रे तथैव च ॥ ४ ॥

काष्ठताले च ताले च सर्वे पादाः सतां मताः ॥

अन्यानि नादयुक्तानि तालयुक्तानि केवलम् ॥ ५ ॥

तत्र घंटा विताला स्यात्केवलं नादसंयुता ॥

इति सर्वेषु वाद्येषु पादानां च विनिर्णयः ॥ ६ ॥

नानाविधश्रूयमाणौ किंकारणलयगतौ (?) ॥

दृष्टमन्त्र्य कार्येषु त्रैविध्यं कारणं जनैः ॥ ७ ॥

सत्यं जन्यपदाधिषु त्रैविध्यं कारणं भवेत् ॥

अनादिनित्यशब्दे तु कारणं त्रिविधं कुतः ॥ ८ ॥

तत्तदुपाधिभेदेन श्रूयते स ह्यनेकधा ॥

शब्दोऽनादित्वनित्यत्वभावौ द्वौ तु कथं भवेत् ॥ ९ ॥

अणुत्वे श्रवणाभावे विभुत्वे गमनं कुतः ॥

श्रवणं दूरतो यस्य यतः सिद्धः स मध्यमः ॥ १० ॥

वीणाभेयोदिसंजातो योऽसौ शब्दस्तु मध्यमः ॥

अनिलानलयोगेन गात्रे मध्यमसंभवः ॥ ११ ॥

अनिलाकाशयोगेन स यंत्रेऽपि प्रजायते ॥

निरुद्धश्चालितः शब्दः कर्णमायाति पूर्ववत् ॥ १२ ॥

दर्पणादवरुद्धं तद्यथाऽऽस्यं चक्षुरिन्द्रियम् ॥

गतीरथ निरुद्धस्य क्षीपप्रभेव संमता ॥ १३ ॥

शब्दांतरनिरोधे तु यः शब्दः श्रूयते जनैः ॥

विभुः स एव नित्यश्च स एवानादिरित्यपि ॥ १४ ॥

॥ इति शब्दानादित्वादिविचारः ॥

पूर्वं सम्यक्प्रकारेण गात्रेणैव श्रुतस्य च ॥ १५ ॥

तस्य गीतास्ययंत्रेषु स्वरैरनुमितिर्भवेत् ॥

यंत्रे यद्यसरोत्पत्तिर्बोधः स्यादश्रुतस्य च ॥ १६ ॥

॥ इति नादनिर्णयः ॥

॥ इति श्री संगीतपारिजाते वाद्याध्यायः ॥

अथ तालं प्रवक्ष्यामि कालरूपं जगद्धरम् ॥

जनयन्ते सुखं गीते वाद्ये नृत्ये विशेषतः ॥ १ ॥

उत्पत्त्यादित्रयं लोके येन तालेन जायते ॥

कीटकादिपशूनां च तालेनैव गतिर्भवेत् ॥ २ ॥

यानि कानि च कर्माणि लेके तालाश्रितानि च ॥
 आदित्यादिग्रहाणां च तालैर्नैव गतिर्भवेत् ॥ ३ ॥
 ब्रह्मकल्पेऽपि तालेन यतः कालवशं गतः ॥
 कालः क्रियापरिच्छिन्नस्तालशब्देन भण्यते ॥ ४ ॥
 ततः प्रतिष्ठितं सर्वं ताले काले यतः स्मृतः ॥
 कालो मार्गः क्रियांगाणि ग्रहो जातिः कालालयः ॥
 यतिः प्रस्तारकश्चेति तालप्राणा दश स्रुताः ॥ ५ ॥
 आक्षणात्कालपर्यंतं काललक्षणमुच्यते ॥
 पञ्चपत्रशतैकैकच्छेदकालः क्षणा भवेत् ॥ ६ ॥
 लवस्तस्मादष्टगुणः काष्ठाऽप्यष्टगुणा लवात् ॥
 निमेषोऽस्त्यस्याष्टगुणस्तस्मादष्टगुणा कला ॥ ७ ॥
 झुटिः कलाद्वयेन स्यादष्टगुणः स्यात्तद्वह्येन तु ॥
 द्रुतश्चाणुद्वयेन स्यात्तद्वह्येन लघुर्भवेत् ॥ ८ ॥
 सुल्लघुद्वयेनैव प्लुतो लघुत्रयेण च ॥
 दशभिश्च प्लुतेरेव पलकालोऽभिधीयते ॥ ९ ॥
 पलानां पष्ठ्याघटिकास्तासां पष्ठ्या दिनं स्मृतत् ॥
 त्रिंशद्भिर्द्विषमैमासां मासैर्द्वौदशभिः शरत् ॥ १० ॥
 पुराणोक्तक्रमेणैव शरद्विषुगकल्पन ॥
 युगानां च सहस्रेण ब्रह्मणो दित्तमुच्यते ॥ ११ ॥
 तेनैवात्र प्रमाणेन ज्ञेयो मासो हि वत्सरः ॥
 वत्सरश्च शतैरेव बाह्यकल्पोऽभिधीयते ॥ १२ ॥
 ॥ इति काललक्षणम् ॥
 अथ मार्गाश्च चत्वारो ध्रुवश्चलश्च वार्तिकः ॥
 दक्षिणश्चेति तत्राऽऽदौ ध्रुव मात्राः कला भवेत् ॥ १३ ॥
 अन्येषु द्वे चतस्रोऽष्टौ कमान्मात्राः कला भवेत् ॥ १४ ॥
 ॥ इति मार्गाः ॥

तेष्वुच्यते क्रिया द्वे वा निःशब्दा शब्दसंयुता ॥
 निःशब्दा सा चतुर्धा स्यादावापादिप्रभेदतः ॥ १५ ॥
 आवापः श्राप निष्कामो विक्षेपश्च प्रवेशकः ॥
 आवापो दक्षिणे पार्श्वे पताकावस्तलेन च ॥ १६ ॥
 इत्यावापः ॥
 उत्तानेन प्रकारेण वामे निष्कामको भवेत् ॥
 इति निष्कामः ॥
 ऊर्ध्वगतपताकेन विक्षेपोऽभ्यस्तलेन च ॥ १७ ॥
 इति विक्षेपः ॥
 उरौ देशे पताकः स्यात्कुंचनेन प्रवेशकः ॥
 इति प्रवेशकः ॥ इति निःशब्दक्रियाः ॥
 स शब्दा अपि चत्वारो ध्रुवः शंपा तथैव च ॥
 तालश्च सन्निपाताल्यस्तेषां लक्ष्यं च कथ्यते ॥ १८ ॥
 ध्रुवो हस्तस्य पातः स्याच्छेदिकाः शब्दपूर्वकाः ॥
 शंपा दक्षिणहस्ते तु पदा वामेन ताडनम् ॥ १९ ॥
 इति ध्रुवर्णनं ॥
 ताडनं दक्षिणेनैव ताले वामे करे पुनः ॥ २० ॥
 इति तालः ॥
 उभयोश्च समारोगे सन्निपातोऽभिधीयते ॥
 इति सन्निपातः ॥ इति क्रिया ॥
 सतांगाणि क्रमात्ताले ज्ञातव्यानि समं ध्रुवैः ॥ २१ ॥
 अणुद्रुतोद्गतश्चेति विरामद्रुतमङ्गकः ॥
 लघुलघुविरामाख्यो गुरुः प्लुत इति स्मृतः ॥ २२ ॥
 नामांतराणि कथ्यन्ते तदंगानां च सर्वशः ॥
 अणुद्रुतश्रावचंदः करजश्चापैर्दुक्तः ॥ २३ ॥

अर्धद्रुतश्चाणुसंज्ञश्चाकुशाख्यो धनुस्तथा ॥
 इमानि योगरूढानि नामानि कथितान्यणोः ॥ २४ ॥
 तालानां लक्षणे मेरो नाम्नां कार्यं भविष्यति ॥
 विदुर्विदुक्कं शून्यं दोदुतश्चाध्वमात्रिकः ॥ २५ ॥
 सुवृत्तं च तथा काशं वलयः कूप उत्तमः ॥
 आकाशे यानि नामानि द्रुते तान्यप्यनुक्रमात् ॥ २६ ॥
 विरामद्रुतसंज्ञः स्याद्विरामो विरामकः ॥
 इति यानि च नामानि सार्धद्रुते मतान्यपि ॥ २७ ॥
 मात्वाक्षरविभुर्भागो ह्रस्वो लः सरलः झारः ॥
 मात्रिको दंडनामा स्यादिति संज्ञा लवौ मता ॥ २८ ॥
 त्रिद्रुतः सार्धमात्रेति लविरामेऽभिधाह्वयम् ॥
 दीर्घो वक्रो विमात्रः स्यात्सूड्यो गमुगुरुस्ततः ॥ २९ ॥
 गुरोश्च यानि नामानि गुरुत्वात्तान्यपि ध्रुवम् ॥
 विमात्रः समजः श्रृंगी म्रुतो दीप्तः पशोः शिखा ॥ ३० ॥
 अंगानां लेखनस्यापि प्रकारः कथ्यतेऽधुना ॥
 अणुद्रुतोऽर्धचद्रे च वलये च द्रुतो मतः ॥ ३१ ॥
 द्रुतः शिखासमायुक्तो दविरामोऽभिधीयते ॥
 दंडाकारो लघुर्लवौ लविरामः शिखी लघुः ॥ ३२ ॥
 गुरुर्ध्वनी त्रिरात्रुला सशिखी च प्लुतः स वै ॥
 देवताऽणुर्द्वेते चाऽऽयुर्वरुणः स्याद्वेते पुनः ॥ ३३ ॥
 विरामाख्यो द्रुते रुद्रो लययोर्देवता हरिः ॥
 लविरामे प्लुताख्येऽपि देवता च प्रजापतिः ॥ ३४ ॥
 ॥ इत्यंगानि देवतालक्षणे ॥
 सर्वेषु परसेषु स्तोऽणुद्रुतद्रुतसंज्ञको ॥
 भयानकेऽद्भुते वीरि तथा रौद्रे रसे पुनः ॥ ३५ ॥
 एतेषु दविरामः स्याल्लघुः शृंगारके रसे ॥

लविरामोऽपि शृंगारो गुरुः शृंगारहास्योः ॥ ३६ ॥
 करुणायां गयो प्रोक्तविलंगानि रसेषु च ॥

॥ इत्यंगानि ॥

ग्रहास्तत्र च चत्वारस्ते समादिग्रहमेतः ॥ ३७ ॥
 समग्रहस्तथातीतो नागतश्च ग्रहस्तथा ॥
 विषमग्रह इत्येषां कथ्यते लक्षणानि च ॥ ३८ ॥
 गीतस्य यदि तालस्य प्रारंभस्तोककालकः ॥
 समग्रहः स एव स्याद्वीतादौ मुखदायकः ॥ ३९ ॥
 गीतेऽतीते त्वतीतः स्यात्तालेऽतीते त्वनागतः ॥
 विषमैवैव कालेन विषमग्रह उच्यते ॥ ४० ॥

अथवा—

समस्तु समतालः स्यादतीतः स्याद्धि तालकः ॥
 अनागतोऽनुतालः स्याद्विषमः प्रतितालकः ॥ ४१ ॥
 अनागतोऽगविश्राते खलरावः स कथ्यते ॥ (१)

॥ इत्यल्पविशिष्टग्रहाः ॥

जातयोऽष्टौ लवौ संति त्वंकादिवर्णसंभवाः ॥ ४२ ॥
 एकाकी पक्षिणी त्र्यक्षश्चतस्रः खंडसंज्ञकः ॥
 वृत्तुर्भिश्च संकीर्ण इति नामभिरीरिताः ॥ ४३ ॥
 यथा कथाऽपि जात्या च लघुकालः स एव हि ॥
 लवौ स्यात्केवलं घातो गुरो घातश्च क्षेपकः ॥ ४४ ॥
 वातश्च भ्रमणक्षेप इति त्रितयकं प्लुते ॥
 अणुद्रुतादिकालश्च कथ्यते पाठवर्णतः ॥ ४५ ॥

॥ इति जातयः ॥

चतुर्विधेषु वायेषु कला अष्टौ समीरिताः ॥
 ध्रुवका च तथा कृष्णा सर्पिणी पक्षिनी परा ॥ ४६ ॥
 अथवा नामहस्तस्य वातेनापि सतां मता ॥

आवर्षकिमयात्कृष्णा निष्कामेणैव सर्पिणी (?) ॥४७॥
 अभीगतपताकेन पद्मिनी लोकविश्रुता ॥
 साऽवक्षिप्ताऽपताकाऽऽस्यकंपना देवसंभवा ॥ ४८ ॥
 विसर्जनी पताकेन बहिर्देशे विसर्जिता ॥
 करस्य प्रपतनास्पताका तूर्ध्वगामिनी ॥ ५० ॥
 ॥ इति कला ॥
 क्रियानंतरविश्रांतिलयः सन्निविधो मतः ॥
 तत्तद्विरामकालेन द्रुतमध्यविलंबितः ॥ ५१ ॥
 ॥ इति लयः ॥
 लयप्रवृत्तिनियमो यतिरित्युच्यते बुधैः ॥
 समाश्वाजोगताश्चान्या मृदंगा च प्रकीर्तिता ॥ ५२ ॥
 पिपीलिका च गोपुच्छा यतयः पंचषा स्मृताः ॥
 आदिमध्यावसानेषु लयैकत्वे समा त्रिषा ॥ ५३ ॥
 ॥ इति समा ॥
 स्रोतोगता द्रुतारंभा तत्समातौ च मध्यमा ॥
 अथवा मध्यमारंभा विलंबिताऽपि संमता ॥ ५४ ॥
 ॥ इति स्रोतोगता ॥
 द्रुतायंता मध्यमध्या मृदंगाख्या सतां मता ॥
 अथवाऽऽद्यंतयोर्मध्यगतिमध्ये विलंबिता ॥ ५५ ॥
 ॥ इति मृदंगा ॥
 अस्यास्तु वैपरीत्येन पिपीलिकायतिर्भता ॥
 ॥ इति पिपीलिका ॥
 मध्यारंभा विलंबता गोपुच्छा तु यतिर्भता ॥ ५६ ॥
 ॥ इति गोपुच्छा ॥ इति यतिः ॥
 तालस्यांगैकर्ता कृत्वा आद्याद्यस्वर्पं लिखेद्बुधः ॥
 अंगानि दाक्षिणात्यानि यथोपरि तथा बुधे ॥ ५७ ॥

लेखनादरशिष्टं यद्वामं तत्पर्येदबुधः ॥
 प्लुतस्याधो गुरुल्लेख्यो लविरामो गुरोरधः ॥ ५८ ॥
 लघुः स्याल्लविरामाच्च दविरामो लघोरपि ॥
 दविरामो द्रुतो लेख्यो द्रुतादधुः सदा भवेत् ॥ ५९ ॥
 प्रस्तारो सुवत एव स्याद्यतोऽयं भागशून्यता ॥
 द्रष्टे तालगतानानां प्रसारः कथितो मया ॥ ६० ॥
 विज्ञातुं तद्गतं संख्यां संख्यासंततिरुच्यते ॥
 एकागौरकभेदः स्याद्बुधोद्भाविव कीर्तितौ ॥ ६१ ॥
 त्रयाणामपि चत्वारो लघवारष्टौ भिदा मताः ॥
 अंत्वोपांत्यां तृतीयाणां तृतीयाष्टाष्टमास्तथा ॥ ६२ ॥
 द्वादशेति सप्तकीं संख्यां सा तु सतां मता ॥
 पञ्चादीनामभावे तु तत्तत्पूर्वौऽकसंग्रहः ॥ ६३ ॥
 ॥१२॥४८॥१५३०५८॥११४२२॥४३४८४७॥
 ॥६५६॥३२३३२६३॥१६१२३६१२४०८७॥
 तत्तदंकाभिधा ज्ञेया अंकैरतैश्च सप्तभिः ॥
 इति संख्याः ॥
 रूपं प्रस्तारगं बोद्धुं तन्नष्टं कथ्यतेऽधुना ॥ ६४ ॥
 ईप्सितस्य च तालस्य संख्यापंक्तिः लिखेद्बुधः ॥
 ईदृक्संख्यात्मकं रूपं कीदृशं तद्वद्वद ॥ ६५ ॥
 प्रश्नांकपात इत्वाऽन्ये शेषे पूर्वांश्च पातयेत् ॥
 अपतनादधुः सत्यां द्रुतः पाताद्भवेद्बुधम् ॥ ६६ ॥
 दविरामो द्वयोर्गता त्रयाणां पातंन लघुः ॥
 अ एप हेतुत्तरांके भवन्त्येते त्रयः सदा ॥ ६७ ॥
 पूर्वोत्तराचरावहेतु गृहीत्वा पतनं यदा (?) ॥
 चतुर्णां लविरामस्तु तदा प्रोक्तो विचक्षणैः ॥ ६८ ॥
 लविरामस्य हेतोश्च तृतीये पतने गुरुः ॥

गुरुहेतोस्तृतीयस्य पतनेन प्लुतो भवेत् ॥ ६९ ॥

अथ त्वकत्रयेणैव पूर्वघातस्थतु ध्रुवम् ॥

इति नष्टे ॥

नष्टोऽयं पतिता अंका अत्येनानेन पातयेत् ॥ ७० ॥

तस्मिन्पयविशिष्टोऽक उद्दिष्टस्य मितिभवेत् ॥

इत्युद्दिष्टे ॥

खंडप्रस्तारसिद्धयर्थं कथ्यते सप्त मेरुवः ॥ ७१ ॥

ते च सप्तांगतंत्रास्मुस्तच्छक्षणमथोच्यते ॥

पंक्तिः कार्येष्टतालस्य ह्यणुसंमितकोष्ठका ॥ ७२ ॥

उपधुपरिपंक्तिः स्याद्विना एकैककोष्ठतः ॥

आद्याद्यकोष्ठ एकांकयुक्तं स्यात्सर्वपंक्तिषु ॥ ७३ ॥

एकादिकांकयुक्तः स्यात्क्रमान्तसर्व द्वितीयकः ॥

अंल्यादीनां च सप्तानामकानां योगमाचरेत् ॥ ७४ ॥

अणुमेरोरधः पंक्तेः कोष्ठ त्वल्यस्य वजनम् ॥

अस्मिन्प्रत्यक्षतुयोरंकरस्यापि निषेधता ॥ ७५ ॥

प्रतिनिधिस्तु तुयोरंकरस्यैव सत्तां मतः ॥

यस्य पंक्तावधस्तस्यामभावः कोष्ठक पुनः ॥ ७६ ॥

चातुर्थे परिपंक्तौ तु तस्यैवाधस्तनं लिखेत् ॥

ऊर्ध्वपंक्तिस्थकोष्ठानामकानां कृत्यमुच्यते ॥ ७७ ॥

मेरुर्यन्नामकस्तस्य त्वभावश्चाद्यकोष्ठकः ॥

द्वितीयादिककोष्ठेऽनु वृद्धिरेकांतरं भवेत् ॥ ७८ ॥

एतैः कोष्ठगैरैरैः प्रस्तारस्य मितिभवेत् ॥ ७९ ॥

इत्यणुमेरुः

द्वुतमेरावधः पंक्तेः परा न्यूनैककोष्ठतः ॥

द्विद्विकोष्ठोऽनिता अन्याः पूर्वतोऽर्थांकयोजना ॥ ८० ॥

आद्याद्यकोष्ठ एकांकयुक्तं स्यात्सर्वपंक्तिषु ॥

अथ पंक्तिवैधस्तस्य सप्तांकयोगमाचरेत् ॥ ८१ ॥

यतस्तुयोर्योऽर्थः स्यात्ततोपांल्यस्य वजनम् ॥

पष्ठाद्यकोपदानं स्यात्तत्तत्पूर्वकसंग्रहः ॥ ८२ ॥

उपधुपरिपंक्तौ तु प्रतिनिर्धेनिशोधिताः ॥

यदुक्तमर्थचाद्रे तु अवतत्रोच्यते मया ॥ ८३ ॥

इति द्वुतमेरुः ॥

विरामद्वुतमेरौ तु परा कोष्ठद्वयोनिता ॥

ततस्तूर्ध्व त्रिभिर्न्यूना एकमाद्याद्यके लिखेत् ॥ ८४ ॥

अधः पंक्तौ द्वितीयस्तु द्वयांकांनेव संमतः ॥

तृतीयादौ तृतीयेन विना सप्तांकमाचरेत् ॥ ८५ ॥

इति विरामद्वुतमेरुः ॥

लघुमेरौ त्रिभिः कोष्ठैः परा न्यूना भवेद्विदुः ॥

ततस्तूर्ध्व चतुर्भिश्च न्यूना अपि सत्तां मताः ॥ ८६ ॥

आशायकोपु एकांक युक्तः स्यात्सर्वपंक्तिषु ॥ (१)

अधस्तन्या द्वितीयस्तु ह्यंकांनेव संमतः ॥ ८७ ॥

अस्यामेव तृतीयोऽपि चतुरंकेन संयुतः ॥

अत्र सप्तांकयोगस्तु तुयोरंकेन विना भवेत् ॥ ८८ ॥

इति लघुमेरुः ॥

विरामाख्यमेरौ तु पंचकोष्ठोऽनिताऽपरा ॥

ततस्तूर्ध्व षड्विना स्यात्तिपमादुत्तरोत्तरम् ॥ ८९ ॥

पंचस्वत्र तु कोष्ठेषु लेख्या संख्यांकसंततिः ॥

पष्ठकिन विना चात्र योगं सप्तांगमाचरेत् ॥ ९० ॥

आद्याद्यके लिखेदेवं ध्रुवं सर्वत्र पंक्तिषु ॥

इति लविराममेरुः ॥

गुरुमेरावधः पंक्तेः सप्तकोष्ठोऽनिताऽपरा ॥

अष्टकाष्टोनिता अन्या एकमाद्याद्यके लिखेत् ॥ ९१ ॥

संख्यांकसंततिरेख्या ध्रुवं कोष्ठेषु समसु ॥
विना चात्राष्टमाकेन योगं सप्तकमाचरेत् ॥ ९२ ॥

इति गुरुभेदः ॥

प्लुतमेरावधः पंक्तिरनितैकादशाऽपरा ॥
कोष्ठैर्वा दशभिर्न्यूना ततस्तु सर्वपंक्तिषु ॥ ९३ ॥
एकादशेषु कोष्ठेषु लेख्या संख्यांकसंततिः ॥
ततस्तु द्वादशांकेन विना सप्तकमाचरेत् ॥ ९४ ॥

इति प्लुतमेरुः ॥

पष्ठ्यां द्रुतादिभिरूणां सर्वास्वपि च पंक्तिषु ॥
कोष्ठे गतांकार्थं स्यादधेचंद्रस्य मेरुवत् ॥ ९५ ॥

१	२	३२	६३	१३५	३०२	६	५०	
---	---	----	----	-----	-----	---	----	--

१	२	४	८	१५	३०	५८	११२	१२०	४२०
---	---	---	---	----	----	----	-----	-----	-----

८३४	१९२८	३०००	६११९	१०२४४	१३४४६	
-----	------	------	------	-------	-------	--

इति प्रस्तारमेरुवः ॥

मार्गदेशायभेदेन तालोऽपि द्विविधो मतः ॥
जातिक्रियाकलामार्गैर्धेयुक्ता मार्गसंज्ञकाः ॥ ९६ ॥

२	५	१२	२८
---	---	----	----

नास्ति तेषु विरामार्गं तथा न स्तोप्यणुद्रुतौ ॥
चंचरुपुटद्वयस्तेस्युत्तेषां लक्षणमुच्यते ॥ ९७ ॥

१	२	४	८	११	३०	५८	११४	२२२	४३४
---	---	---	---	----	----	----	-----	-----	-----

८४४	१५५५	३२३१	१३११	१२३१४	२४०६८	
-----	------	------	------	-------	-------	--

इति प्लुतमेरुः ॥

तयोश्चंचरुपुटे ताले गतौ चाचरुपुटे तथा ॥
पद्यपितापुत्रके ताले पद्यौ ज्ञेयौ लघौ तथा ॥ ९८ ॥
संपर्कैष्टाकाताले तु प्लुतो गश्च पुनः पुनः ॥
उद्वद्यो मयमार्गेण पंचते शंभुसंभवाः ॥ ९९ ॥

SSSS चंचरुपुटः SSS चाचरुपुटः ॥

पद्यपितापुत्रकेषु SSSSS पुत्रकः । SSSSS ॥

संपर्कपुटः ॥ SSSS उद्वदः ।

ध्रुवादिभिः क्रियाभिश्च ताला एते सदा युताः ॥ १०० ॥

तत्तन्मागानुसारिण कलायुक्ता भवेति हि ॥

समवर्णाद्भवा जातिमार्गितालेषु संमता ॥ १०१ ॥

अथ पाठाश्च कथ्यन्ते मार्गतालानुसारिणः ॥

उक्तवर्णक्रमेणैव नृत्यगीतानुसारिणः ॥ २ ॥

अथ उदाहरणम्—

तक्त किणाकु कुचंग मुळ नाळ झें, सरिकु ॥

ठकु किडि किडि । ढिं ढिं ॥ तथदिधिनन थां ॥

इति ध्रुवमार्गे चंचरुपुटः ॥

तगतगनककुंदरिकु । नकथरि । थरिकुकु ॥ तक्तथरि ।

थोमिण । झेजगजग ॥ थिमिथरि ॥ ततथरि । थरिथरि ।

थिमिथरि । नकाथिमि । थिमिथिमि । थरिथिमि । थिमिथ-

थिमिथयो ॥

इति क्रममार्गे चंचरुपुटः ॥

ताथिमि । नतथिमि । थिमिथा थिमिथा । थलांग । त-

गतगतग । थलांग । किकिकिरिकि । कुंदरिकि । ततथल ।

ताहं । ताहं । थिमिता । किटथधि । किणथो । झगतग ।

तगथो । तगथो । तगथो । किटथिमि किरंट । तगथिः त-

पृथ्वी कुंडलिकातालः ४१ तथा पातालकुंडली ४२ ॥
 इंद्रलोककुंडली च ४३ ब्रह्मांडसंज्ञकोऽपरः ४४ ॥ ११ ॥
 अक्षिके ४५ आहिरावि ४६ हिमाचलः ४७ परो भवेत् वि-
 ण्णुतालः ४८ पक्षिराजो ४९ गारुगो ५० श्रावणः ५१
 परः ॥ १२ ॥

नीलसौवः ५२ चक्राख्यो ५३ तिउटंभः ५४ ततः परम् ॥
 स्वर्णमेरुः ५५ शंखतालः ५६ संयोग ५७ श्र त्रिवर्तकः ५८ ॥ १३ ॥
 नारायणाख्यः ५९ श्रीविष्णु ६० गंधतालो ६१ अनर्तकः ६२ ॥
 दर्पणो ६३ मन्मथ ६४ श्रापि रतिलील ६५ स्ततः परम् ॥ १४ ॥
 सिंहलीलाख्यतालोऽपि ६६ वीरविक्रमसंज्ञकः ६७ ॥
 रंगः ६८ श्रीरंगः ६९ प्रसंग ७० श्र रसोऽ७१ थ भिन्नकः ७२
 ॥ १५ ॥

हंसः सुनु ७३ हयलीला ७४ शरभलीला ७५ ततः परम् ॥
 क्रंदपो ७६ वर्णभिराख्यः ७७ कौकिलीप्रियसंज्ञकः ७८ ॥ १६ ॥
 निदांको ७९ जयतालश्च ८० सुपश्च ८१ रतितालकः ८२ ॥
 विष्णुमतं ८३ चर्चरी च ८४ केकालो ८५ मल्लसंज्ञकः
 ८६ ॥ १७ ॥

नंदो ८७ तथाऽनंगतालोऽ८८ भिन्दाख्य ८९ स्तथा परः ॥
 विषमो ९० ठेकिका ९१ तालो दीपको ९२ नंदन ९३ स्तथा
 ॥ १८ ॥

बिंदुमाला ९४ महाचित्रः ९५ परिवर्त ९६ विवर्त्तको ९७ ॥
 श्रीकीर्तिः ९८ कीर्तितालश्च ९९ जयश्री १०० भैरवदंडकः १
 ॥ १९ ॥

हंसश्च १ मल्लिकामोदो २ विजयानंदक ३ स्ततः ४ ॥
 राजविद्याधरो ५ निःसारकः ६ कुमुदसंज्ञकः ७ ॥ २० ॥

डौंमुलीला ८ नंगतालो ९ रायवंकोलसंज्ञकः १० ॥
 प्रतापशेखरस्तालो ११ वसंतो १२ जयदायकः १३ ॥ २१ ॥
 चतुर्मुखो १४ मदनाख्यो १५ रम १६ स्तारसंज्ञकः १७ ॥
 वीरशीलो १८ चारश्च १९ पावर्तीलोचनस्तथा २० ॥ २२ ॥
 लीलातालो २१ जयानंदः २२ करणोपपदा यतिः ॥ २३ ॥
 लक्ष्मीशो २४ छलितस्तालो २५ राजनारायणः परः २६ ॥ २३ ॥
 छलिताप्रियतालः स्यात् २७ श्रीनंदो २८ जनकस्ततः २९ ॥
 अभंग ३० शेखरौ ३१ तालौ रागवर्धन ३२ धर्नवौ ३३ ॥ २४ ॥
 चतुस्तालो ३४ मुकुंदः स्यात् ३५ गजतालो ३६ गजाननः ३७ ॥
 वर्णयति ३८ च्यांकश्च ३९ राजमार्तंडसंज्ञकः ४० ॥ २५ ॥
 कलावति ४१ सरस्वत्यौ ४२ कंठाभरणशंकरौ ॥
 द्वंद्वो ४३ द्वंद्वश्चित्रपुटो ४४ गौरी ४५ मारत ४६ स्कंद
 ४७ उत्सवः ४८ ॥ २६ ॥
 भग्नो ४९ विलोकिताः ५० पद्मो ५१ रंगप्रदीपसंज्ञकः ५२ ॥
 सुदन्तिः ५३ सुदंबलो ५४ राजतालो ५५ रति ५६
 स्ततिः ५७ ॥ २७ ॥

कुमुदो ५८ मंगतालश्च ५९ तालाः सूडादिकास्तथा ॥
 रिडो दंतिमहाव्याघ्रौ तस्करादिग्रहास्तथा ॥ २८ ॥
 विजयः कामधेनुश्च पुष्पवाणाख्य इत्यपि ॥ २९ ॥

॥ इत्युद्देशाः ॥

संख्यावाचकशब्देन तालो वाच्यो यदि क्वचित् ॥
 तत्संख्या सुमनायुक्ततत्संख्याकश्च यो भवेत् ॥ ३० ॥
 दलैश्च प्लुतेनैव प्रस्तारो यत्र कुत्रचित् ॥
 तत्रापि यदि संख्यावांस्तत्संख्याकः स्वयं भवेत् ॥ ३१ ॥
 प्रस्तारस्य क्रमेणैव ताला अप्यभिज्ञा मताः ॥
 तेषु ये च प्रसिद्धाः स्युस्तेषां लक्षणमुच्यते ॥ ३२ ॥

चित्रतालेंऽकुशेनैव कंदुको बिंदुकेन च ॥
 दविरामात्कंदुकार्यां लभो रासोऽपि जायते ॥ ३३ ॥
 लघुशेखर इत्याख्यो लविरामः सर्ता मतः ॥
 गुरुणा कुरुणातालः सन्निपातः प्लुते च ते ॥ ३४ ॥
 चित्रादिकेषु तालेषु पाठचित्रादिसप्तसु ॥
 तधि - यो - तग धिग - धिग - यो - ॥

॥ इति चित्रतालः ॥

१ तग. धिगि ० तग ० यो ० धिगि ० तग ० यो ०

॥ इति कंदुकः ॥

२ तग ० धिगि ० धिरगीत ० तकु ० नककु ० यो ०

॥ इति कंदुकार्यः ॥

३ ततधिमिधिमिनगमथो ॥ जगननगथो ॥ ततधिमि ॥
 धिमिथो ॥

॥ इति रासः ॥

४ ततधिमिधिमि ॥ धाधिमिधिमिता ॥ धिमितग ॥
 तगनगजगनतगनगरंजगतगन ॥ नगधिमिनग ॥ धधि
 गणथो ॥

॥ इति लघुशेखरः ॥

कुकुधरि कुकुपरि ऽ तगन ॥ धिमिथोऽधरिधरिकिट्ठ-
 रिऽकिट्ठधरिकिट्ठोऽधाधिमिधिमिकिट्ठ ऽततधिमिकिट्ठधाया-
 ततथा ऽततधिमिगणथोऽ ॥

॥ इति करणम् ॥

तनधिमिधिमिनगमथोऽ तगनगनतगन ॥ कुंदरिकुकुंदयो
 ऽ धिमिकिट्ठधरि ॥ धरिदां ॥ दधरि ऽ ताहं ॥ कुकुतदि ॥ त-
 दिदांऽनकधिमि ॥ तगथो ॥ धिमितगऽदां ॥ दां धधि-
 गणथो ऽ ॥

इति सन्निपातः ।

७ अरावाद्यैः सर्वतालः ८ ०८० ऽ ऽ पंचमे णट्टतौ
 तथा ००० ॥ ३१ ॥

द्रुताभ्यां च द्वितीयः स्यादस्थवाद्यगतौ स्थितिः १०
 द्वाभ्यां च द्वितो लघुना आदि ०० तुर्येण च द्रुत-
 ०००० स्तथा ॥ ३६ ॥

अंकुशो दविरामो च यत्रासौ सप्तमः स्मृतः ॥

दविरामोऽकुशो लश्च यत्रासावष्टमः स्मृतः ॥ ३७ ॥

पाभ्यां निःशंकलीलाख्यः तगणेनापि संयुतः ॥

मश्च प्लुताख्यो यश्चयस्मिन् चंद्रकला हि सा ॥ ३८ ॥

लघुर्द्रुतो लघुश्चैव द्रुतद्वंद्वमथो लघुः ॥

द्रुतत्रयं लघुश्चेति ब्रह्मतालेऽवभाषिरे ॥ ३९ ॥

उदाहरणम्-

ततधिमिकिट्ठ ० धिमिथो तग. तग. धिमितग ॥ नग. ध-
 धि ० गण ० तकर्थो तधरिधिमि ० तधरिधिमि ० धरि ०
 धरि ० धिमिधरि ० कुकु ० धधि ० गण ० यो ॥ १ ॥ कुं-
 रिकि ० कुकु ० कुंदरिकि ० दां ० दाधिमि धिमि ० धधि. ग-
 ण. थो ॥ २ ॥ श्लोक ॥ किण ० सगनग ॥ तग. धिमि. तग.
 तग ॥ नग. धधि. गण थो ॥ ४ ॥

इति ब्रह्मतालः ॥

सुवृत्तलद्रुतदलैरिडावागमुखदायकः ॥ ४० ॥

उदाहरणम्-

धिमि ० किट्ठनग ॥ तग. धिमि ० नगथो १ नग. तग. धि-
 मि ॥ झग ० नग ० धिमि ॥ यो २ धरि वगधरि ॥ धरि. नग
 धरिथो ॥ ३ ॥ किणततकुकु ॥ नकदां ॥ ० ॥ कुकुया ०
 धरि. धिमि धरिथा २ धा ० धधि. गण. थो ३ ॥

दलदालविरामश्च नर्तने कथिता वृषैः ॥

०।०।६२

द्वुतौगुरुदर्पणके लघुर्दो यश्च मन्मथे ॥ ७७ ॥

००५ ६३ ॥००॥५५ ६४

इति ताले लघुगौ च लक्ष्मः सिंहलीलके ॥

॥५५६५ ॥००० ६६

लघुबिंदुद्विमात्रश्च कथिता वीरविक्रमे ॥ ७८ ॥

०५ ६७

चत्वारो बिंदवः पूज्याः कथितो रंगसंज्ञके ॥

०००० ६८

श्रीरंगो लज्जयो चैव प्रत्यंगो गतलास्तथा ॥

॥५५॥३६९५५५ ७०

गलैः पेश्वतुरलः स्यान्निमित्तो लग्नैस्तथा ॥ ७९ ॥

हंसं सुनौ मात्रिका च प्लुतौ बिंदू प्लुतोऽपि च ॥८०॥

॥३५००३ ७२

हयलीले विरामांतद्वंद्वं द्वुतौ पुनः पुनः ॥

००००० ७४

शरो शरमलीले तु चत्वारो बिंदवो लघू ॥ ८१ ॥

॥००००७५

कंदर्पे तु द्वुतौ यश्च वर्णभिन्ने द्वुतौ लघौ ॥

००॥५५ ७६ ००॥५ ७७

पतुषाः कोकिलाप्रतीतौ पौगौ निःशंकतास्ति च ॥ ८२ ॥

५५५००५५ ७८

जलबू स्तस्तथा बिंदुजयताले प्लुतो भवेत् ॥

॥५३५ ७९

यूपे योज्यः प्लुतो बिंदुदीर्घो माताः शिखी पुनः ॥८३॥

॥३५५॥ ८० ॥००००॥८१

प्रोक्तौ लघौ रतिताले विष्णुमते तु बिंदवः ॥

॥५५५८२ ०००००००० ८३

चत्वारः सरलो बिंदुगुरुप्यत्र संमतः ॥ ८४ ॥

००००॥८४

चर्चरी सा विरामांतद्वुतत्रयेण संमता ॥

००००००८५

अनागतग्रहेणैव सर्वदा सर्वदायिनी ॥ ८५ ॥

॥००॥ ०८६

कंकाले तु पलौ प्रोक्तौ लौदत्रयणू च चल्के ॥

॥५५॥॥०॥ ८७

तलपारगावभरौ वदुतौ जयमंगले ॥ ८६ ॥

००००००॥ ८८

नादिले च विभू बिंदू सगणश्च द्विमात्रकः ॥

॥००॥५५५॥ ८९

अनंगे लयसाः प्रोक्ता अभिनंद्य लघुद्वयम् ॥ ८७ ॥

॥३५५॥३॥ ९०

कूपद्वयं त्रिमात्रश्च तालज्ञैः कथितो ध्रुवम् ॥

॥००३ ९१

द्वयं द्विविरामश्च विषमे तु तनस्तथा ॥ ८८ ॥

००॥ ९२

केंकिका रगणेनैव दो लौ गौ चैव दीपके ॥

५५५ ९३

लौ दौ पो नंदनाख्ये स्याद्गुरुणा बिंदुमालिका ॥८९॥

५३०॥५५ ९४

कूपैश्चतुर्भिर्गुणा महाचित्रे ह्यणुद्रुतौ ॥

०००॥१५० ९५

अणवादिर्लविरामांतः परिवर्तः प्रकीर्तितः ॥ ९०

००॥१५०॥ ९६

विपर्यासाद्विवर्तः स श्रीकीर्तिर्गौर्लघु मत्तौ ॥

॥०००॥ ९७

लघुपर्येन कीर्तिः स्याज्जयश्रीर्गजगैस्तथा ॥ ९१ ॥

०००॥ ९८

यमकादेर्द्रुतौ नश्च हंसताले रमौ मत्तौ ॥

०००॥ १५५० ९९

मल्लिकामो दताले तु लघुद्रुतचतुष्टयम् ॥ ९२ ॥

०५५ १००

लघुभैर्विजयानंदौ राजविद्याधुरंधरः ॥

विरामांतद्रुतौ चैव तथा निःसारुकेशनः ॥ ९३ ॥

१५५०००॥ १०१

रोलघुविरामांतौ तथा प्रोक्तौ मुनीश्वरैः ॥

१५॥ ००० १०२

शरो द्रुतौ शरं पूज्यं स्तो लौ कुमुद्रसंज्ञके ॥ ९४ ॥

१५॥ ००॥ १०३

लविरामोडौलुलाख्ये तालके मात्रतालके ॥

०००४०॥१००॥ ६००७ ० ॥ ८

मात्रया शिखिना भंगताल उक्तो मनीषिभिः ॥ ९५ ॥

॥१९०१०५॥ ११५१

॥ इति भंगः ॥

रगणेन द्रुताभ्यां च रामकंठोलसंज्ञकः ॥

१५०० १२

सामजश्च विरामांतौ द्रुतौ प्रनापशेखरे ॥ ९६ ॥

१५०० १३

वसंतसंज्ञके ताले लत्रयं गत्रयं तथा ॥

॥१५५५

जगज्ज्ञपकताले तु गुगुब्धिद्विरामकः ॥ ९७ ॥

१५००० १४

चतुर्मुखे जवौ प्रोक्तौ दौ पूज्यो मदने तथा ॥

॥१५॥ १५

गदला रमरे ताले दविरामौ च तारके ॥ ९८ ॥

॥०० १६ ०० १७

विवारसंज्ञके ताले तगणो लविरामकः ॥

००० १८

००१२५ १९

दविरामद्वयं सार्धमात्रः स्याच्छूलसंज्ञके ॥

०० २०

विरामांतद्रुतौ बाणौ गुरुश्चारेऽभिधीयते ॥ ९९ ॥

००१५ २१ इति चारः ॥

पार्वतीलोचनाख्ये तु मलयौ गा द्रुतावपि ॥

१५५ १५५००॥ २२

लीलातालद्रुतौ लौ गौ जयानंदे लपंचमः ॥ १०० ॥

००॥१५५ २३ ॥१५५५ २४

करणं यतिताले तु चत्वारो बिंदवो मताः ॥

०००० २५

विरामांतद्रुतद्वन्द्वं स्याच्छमशि लघुः शिखी ॥ १०१ ॥

१५५० २६

द्रुतौ बाणौ द्रुते पूज्यो इत्येतल्ललिते मतम् ॥

०१०५ २७

राजी नारायणो विद्व जगणश्च द्विमात्रकः ॥ २०२ ॥
 ॥००१५५५॥ २८
 ललितप्रियतालस्तु लघुभ्यां रगणेन च ॥
 ॥१५५ २९
 श्रीनन्दे तु द्विमात्रः स्याल्लविरामौ प्लुतोऽपि च ॥ २०३ ॥
 ॥१५५ ३०
 नमणे नयसाभ्यां च गुरुणा जनको भवेत् ॥
 ॥१५५१५५ ३१
 अभंगे तु लघुपञ्च शस्त्रे सरलौ मतौ ॥ २०४ ॥
 ॥१५ ३२ ३३
 कूपत्रयं त्रिमात्रश्च रामवर्धनसंज्ञके ॥
 ०००५ ३४
 वर्षणः स्याद्द्रुताभ्यां च लघुना शिखिना तथा ॥ २०५ ॥
 ००१५३५
 चतुस्ताले द्विमात्रं स्याद्द्विद्वयोऽपि लयो मताः ॥
 ॥०००३६
 मुकुन्दे सरलैः शून्यं मात्रिका सा सजोऽपि च ॥ २०६ ॥
 ॥०१५३७
 चत्वारो लघवः प्रोक्ता गमताले विचक्षणैः ॥
 ॥११०३८
 गन्तांगके द्रुतौ प्रोक्तौ द्रुतद्वन्द्वं च कीर्तितम् ॥ २०७ ॥
 ०१२९
 सृगांके तु विरामादिद्रुतद्वन्द्वं लघुभवेत् ॥
 ॥०० ४०
 गल्लदे राजमार्तदः सलभेस्तु कलध्वनिः ॥ २०८ ॥
 ००० ४१

पौ लो दौ च सरस्वत्याः कंठाभरणसंज्ञके ॥
 ५०१० ४२
 द्वे द्वे तु सतपाः प्रोक्ता लौ दौ चित्रपुटे लपौ ॥ २०९ ॥
 ॥१५५ ४३
 पञ्चभिल्लेभुभिर्गौरी सारसे द्वयं लघु ॥
 ५५ ॥ ०० ४४
 स्कन्दे रौ दौ गुरू चैव शुलेपावुत्सवौ तथा ॥ २१० ॥
 ॥१५५० ४५
 मस्ते द्रुतचतुष्कं च विरामांतं लघुत्रयम् ॥
 ००॥४६ ०॥१५५००४७ ००४८००५५
 ५५ ४९ ०००५०॥००००॥१५१००५२
 विज्ञोक्ते गद्दाः ज्ञेया स्थिता पद्मासलेस्तथा ॥ २११ ॥
 ॥१५ ५३
 रंगप्रदीपके गश्च रगणः सामजोऽपि च ॥
 ५५१५ ५४
 सुदर्शने च संप्रोक्ता विद्वः पट्टिमात्रकाः ॥ २१२ ॥
 ०००००० ५५
 सुदेवते विरामांतौ द्रुतौ नश्च प्रकीर्तितः ॥
 ०४॥५६
 राजताले लयौ विद्व दीर्घौ मात्रा प्लुतोऽपि च ॥ २१३ ॥
 १५००१५३ ५७
 रतौ द्रुतौ लघु शून्यत्रयं प्रोक्तं च मात्रिका ॥
 ००॥००० ५८
 त्रिवृत्ते णविरामश्चाभंगे च दविरामकाः ॥ २१४ ॥
 ००५० ५९ ५०॥६०
 ॥ इत्यभंगः ॥

कलिंगः पंचपाऽतस्य प्रेमः सत्यं प्रियस्तथा ॥
 वारिमंथश्च संकीर्ण इत्येषां लक्ष्म कथ्यते ॥ ३४ ॥
 सो लौ विजयमंठे च प्रथमे गदया सृष्टा ॥
 ॥५॥७॥ १० १ ॥ ५० ५ २
 लघुवृत्तं च गश्चके दलौ गपौ धनञ्जये ॥ ३५ ॥
 ॥५ ३ ॥ ० ॥ ५ ३ ४
 विरामि दो विरामश्च लदलालविरामकाः ॥
 ० ६ ॥ ० ॥ ५
 द्रुतौ बाणल्लयो वृत्ता बाणः सालगमंठके ॥ ३६ ॥
 १००० ॥ ६
 दौ तनौ सरले प्रोक्तौ कीले दौ ले द्रुतौ लघू ॥
 ०० ५ ५ ० ॥ १ ७
 पंडौ श्रुंगीरवौ रौ गौ लौ शब्दलचतुष्टयम् ॥ ३७ ॥
 ० १०० ॥ ८ ॥ ५ ० ९ ५ ५ ५ ॥ १०
 लघुवृत्तं द्रुतश्चैव विरामो लविरामके ॥
 ॥ ६ ॥ १ १
 श्रीमंठे लौ सुवृत्ताश्च चत्वारो गदयं पुनः ॥ ३८ ॥
 ॥ ० ० ० ० ५ ५ १ २
 रंगमंठे गुरू द्वौ गौ द्रुतौ च सरलस्तथा ॥
 ५०० ५०० ॥ १ ३
 षण्मंठे गदयं बाणौ वशौ दलचतुष्टयम् ॥ ३९ ॥
 ५ ५ ॥ ० ॥ १ ४
 जयप्रिये जमात्रः स्याद्दीर्घाणि जगणः प्रगौ ॥
 ॥ ५ ॥ १ ५
 कमले लौ दौ लौ दौ स्तश्चित्रे दौ पौ ढतस्तथा ॥ ४० ॥
 ॥ ५ ॥ ५ ॥ १ ६

तारः प्रोक्तो द्रुतौ बाणौ दौ लो दौ लौ विशालके ॥
 १०० ॥ ० ॥ १ ७
 भौ शब्द लचतुर्थं च स्यातकल्याणमंठके ॥ ४१ ॥
 ०० ५ ० ॥ १ ८
 वल्लभे रगणः प्रोक्तो लौ दौ लो दौ तु वर्णके ॥
 तुवर्णके पुनः संज्ञे बाणौ शब्दलचतुष्टयम् ॥ ४२ ॥
 मुद्रिते गौ लघुर्गश्च पशब्दलचतुष्टयम् ॥
 कराले यो लघुः पूज्यो श्रीरंगे सतपा लघुः ॥ ४३ ॥
 गम्भीरे तु गपौ प्रोक्तौ भिले दौ लौ लदौ लघू ॥
 कलिंगे तु द्रुतौ लौ च लौ दौ लौ पंचवातके ॥ ४४ ॥
 प्रिये दलौ दश्च सत्ये लो दौ लदौ लघुः ॥
 प्रिये लदौ लघुश्चैव वारिमंठे जने सृष्टौ ॥ ४५ ॥
 संकीर्णौ लददा लश्च दौ लदौ लो ददौ तथा ॥
 लदौ दलौ दलौ दौ च निःशब्दं लचतुष्टयम् ॥ ४६ ॥
 ॥ इति मंडाः ॥
 संप्रके दश्च लश्चैव शंपके दविरामलाः ॥
 त्रिपुटे दविरामो दौ लौ दौ लश्चाटतालिका ॥ ४७ ॥
 सवेदाऽर्ताव कालेन लघुनैकेन तालिका ॥
 इति मूडादितालाः ॥
 ॥ अथ माघछाँ रिकाः ॥
 अथाष्टौ माघरिकाः स्युस्तेषां लक्षणमुच्यते ॥ ४८ ॥
 मादिके रिमनौ मो पः सरजाः स्युस्ततः परम् ॥
 ॥ ५ ॥ ० ॥ १ ९
 नादिरिके नमौ मो पः सरजास्तगणस्ततः ॥ ४९ ॥
 ०००० २०

तालाः सुडादयो ज्ञेया ध्रुवादिवचनोदिताः ॥ २१५ ॥
 ध्रुवो मठो रूपकं च संपत्तिपुटसंज्ञकः ॥
 अष्टताह्येकतालीति सप्तानां लक्ष्मीति कथ्यते ॥ २१६ ॥
 षोडश स्युर्ध्रुवास्तत्र जयंतादिप्रभेदतः
 जयंतकमलोत्साहौ व्रजमंगलविक्रमौ ॥ २१७ ॥
 मधुरो निर्मलो भीमः कामोदश्चंद्रशेखरः ॥ २१८ ॥
 ऊर्माणः कुंतलः क्रीडातिकोले विजयोऽपरः ॥
 वज्रैति च जयंते तु लविरामो लघुद्वयम् ॥ २१९ ॥
 ०० ६१

गुलदादविरामश्च लगौ कमलसंज्ञके ॥ २२० ॥
 ५००५ ६२
 उत्साहे पलगाः प्रोक्ता लविरामो द्रुतस्तथा ॥ २२१ ॥
 ०० ६३ ५५
 लविरामो द्रुतो स्यातां सरलौ व्रजमंगलौ ॥
 १०१०१ ६४
 विक्रमे दविरामौ च लविरामौ लघुस्तथा ॥ २२२ ॥
 ०० ६५

दविरामत्रयं दस्तु मधुरे च द्रुतो लघुः ॥
 ००००० ६६
 लौ दौ लघुविरामौ च मात्रिका निर्मले तथा ॥ २२३ ॥
 १००१०१ ६७
 द्रुतौ लघू विरामश्च लघुर्लघुविरामकः ॥
 भीमताले लघुर्द्रुतकामोदे लविरामकः ॥ २२४ ॥
 ००१०१ ६८
 लघुदौ लविरामश्च सरलावपि कीर्तितौ ॥
 १००१ ६९

चंद्रशेखरताले तु द्रुतो दंडविरामलौ ॥ २२५ ॥
 द्रुतो लघुविरामश्च लक्ष्यं कथितं बुधैः ॥
 ०१०१०१ ७०
 उर्मां सो लक्ष्यं दश्च लविरामो द्रुतोऽपि च ॥ २२६ ॥
 विरामादिलघुर्द्रुतं कुंतले सरलो द्रुतः ॥
 १०१०१ ७१
 लविरामो द्रुतश्चापिलविरामो लघू अपि ॥ २२७ ॥
 १०१०१ ७२
 क्रीडाताले द्रुतः प्रोक्तो दविरामस्त्रिमात्रिका ॥
 द्रुतश्च दविरामोऽपि मात्रिका च पुनर्भवेत् ॥ २८ ॥
 ००१००१ ७३
 लघु दौ दविरामश्च लक्ष्यं तिलकाभिधे ॥
 विजये दलदालश्च दविरामो लघुद्वयम् ॥ २२९ ॥
 १०००१ ७४
 द्रुतौ द्रुतविरामश्च त्रयो वज्राभिधे मताः ॥
 ०१००० ७५

॥ इति षोडश ध्रुवाः १६ ॥
 षट्त्रिंशन्मंठतालाः स्युर्विजयादिप्रभेदतः ॥ २३० ॥
 विजयः प्रथमश्चक्रो धनंजयविराम ॥
 ०० ७६
 सालं गः सालकालपौ लपौ रविविचारकौ ॥ २३१ ॥
 श्रीकंठो रंगमंडश्च पण्मंठ जयत्रिकः ॥
 गीर्वाणः कमलश्चिलस्तारप्रतिविशालकौ ॥ २३२ ॥
 कल्याणो बल्लभो वर्णः पुनर्भूद्रुतस्तथा ॥
 करालमंडः श्रीरंगो गंधीरो भिन्नसंज्ञकः ॥ २३३ ॥

मादिरिके समौ नौ पः सरजास्तगणस्ततः ॥
 ०५५॥ २१
 मादिरिके समौ नौ पः सरजाः स्युस्ततः परम् ॥५०॥
 ०००३॥ २२
 सादिरिके रमौ नौ भौ परजाः स्युर्गणस्ततः ॥
 रादिरिके रमौ नौ भौ यसजाः समणस्ततः ॥ ५१ ॥
 ५५३०० २३
 जादिरिके जमौ नौ भौ पसरस्तगणोऽपि च ॥
 ॥०५५॥ २४
 तादिरिके तमौ नौ भौ यसना जगणो भवेत् ॥५२॥
 ५५५५ २५

॥ इत्यष्टौ रिक्ताः ॥

त्रयो बाणाख्यो बाणाख्यः पूज्याः धृताख्यः ॥
 बावृत्तौ गपुषे णो गौ सरलो दतिसंज्ञकः ॥ ५३ ॥
 महाव्याघ्रे प्लुतौ पूज्यौ सरलो गपमात्रिकाः ॥
 आदित्यहास्यानां तालानां लक्ष्म कथ्यते ॥ ५४ ॥
 सूर्येणः करजे बिन्दुधेनुद्रुतविरामकः ॥
 धनुर्बाणोऽधेचन्द्रश्च लविरामोऽधेचन्द्रकः ॥ ५५ ॥
 द्विमात्रः करजः शृंगी माला च गुरुगौ मजौ ॥
 इन्दौ बिन्दुधेनुश्चैव विरामो द्रुतो लघुः ॥ ५६ ॥
 द्रुतो लघुविरामश्च द्रुतः पूज्यो द्रुतः शिखी ॥
 ०००६।०।०५ २९
 भौमे एवादिषट्कानि विरामव्यवधानतः ॥ ५७ ॥
 आरभे द्विरामः स्यात्पदसु तस्यैव वर्जनम् ॥
 ०००००।०५५ ३०
 सौम्ये मात्राधनुर्बिन्दुर्बाणो मात्रा विरामदः ॥ ५८ ॥

मात्रा लघुविरामश्च विरामश्च लघुः शिखी ॥
 ॥०।०।०॥५॥५॥ ३१
 गुरौ लघुविरामश्च धनुर्लघुविरामदौ ॥ ५९ ॥
 लविरामो विरामश्च लविरामो लघुः स्मृतः ॥
 लविरामो द्विमात्रः स्याल्लविरामो प्लुतस्तथा ॥ ६० ॥
 ॥०।००।०।०५ ३२
 शुक्रे दीर्घो धनुः पूज्यो बिन्दुः पूज्यो विरामकः ॥
 बाणश्च लविरामश्च द्विमात्रः सामजोऽपि च ॥ ६१ ॥
 ५०५५५५ ३३
 बाणौ दीप्तौ धनुर्दीप्तौ बिन्दुर्दीप्तौ विरामयो (१) ॥
 शरयो लविरामश्च सामजश्च द्विमात्रकः ॥ ६२ ॥
 राहौ प्लुतौ धनुर्दीर्घे धनुर्लघुविरामयो ॥
 शरयो लविरामश्च सामजश्च द्विमात्रकः ॥ ६३ ॥
 ५०५०५०५० ३४
 गहौ प्लुतौ धनुर्दीर्घे धनुर्लघुविरामकः ॥
 करजो लोऽधेचन्द्रश्च विरामांकुरादौ धनुः ॥ ६४ ॥
 ५५०५० ५।०।१०० ३५
 केतौ प्लुतौ द्रुतौ दीर्घे द्रुतौ लघुविरामदौ ॥
 लघुद्रुतौ विरामश्च सुवृत्तकरजावपि ॥ ६५ ॥
 ५०५।०००० ३६
 विजये गुरुबाणौ च प्लुताः पंचवयो नुताः ॥
 ५५५५५५००० ३७
 कामधेनौ तु चत्वारः प्लुताः प्रोक्ता मनीषिभिः ॥ ६६ ॥
 ५५५५५ ३८
 पुष्पबाणे द्वाचत्वारो लचत्वारो गुरु प्लुतौ ॥
 ००००॥ ॥५५५५५ ३७

चत्वारो गुरवो दीप्ताश्चत्वारः सरलौ द्रुतौ ॥ ६७ ॥
 SSSSSSSSS ॥ ०० ॥ ४०

इति पुष्पवाणः ॥

प्रस्तारानुक्रमेणैव ताव्य अप्यमिता मताः ॥
 शाले मया प्रसिद्धाः स्युस्त एवात्र प्रदर्शिताः ॥ ६८ ॥

अथ देशतालप्रकरणम् ॥

कथ्यन्तेऽगानि चत्वारि देशे लक्षितानि च ॥
 अणुद्रुतो द्रुतश्चैति लघुगुरुक इत्यपि ॥ ६९ ॥
 लक्षकान्ता द्विमात्रः स्यात्तदर्थो लघुरुच्यते ॥
 चतुर्थांशो द्रुतः प्रोक्तो ह्यणुः स्यादष्टमांशतः ॥ ७० ॥
 भिडिमालघु पत्रैश्च हन्यते स्थावरं नृभिः ॥
 सवेगं जंगमं हन्याद्वाद्येन संश्रुतम् ॥ ७१ ॥
 यद्यत्रे षोडशांशेन भिडिमालादियोगतः ॥
 परदुर्गप्रवेशे तु देशे काले च हेतुना ॥ ७२ ॥
 प्रकारोऽस्य मया नोक्तो ग्रंथविस्तरभीतितः ॥ ७३ ॥
 इति श्रीकृष्णपंडितसुताहोचलपंडितविरचिते संगीत-
 पारिजाते वाद्यतालकांडो द्वितीयः समाप्तः ॥ २ ॥

समाप्तोऽयं संगीतपारिजातः ।